

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців
України

Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ПОДІЛЛЯ
ЗБІРНИК ПРАЦЬ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАСІДАННЯ НАУКОВОГО
КРУГЛОГО СТОЛУ, ПРИСВЯЧЕНОГО 200-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Кам'янець-Подільський – 2014

УДК 908 (477.43)
ББК 26.890 (45 Укр – 9Хме)

Редакційна колегія:

Дубінський В.А., кандидат історичних наук, доцент (голова); **Баженова С.Е.**, доктор історичних наук, професор; **Баженов Л.В.**, доктор історичних наук, професор, академік УАІН (наук. ред.); **Гальчак С.Д.**, доктор історичних наук, професор; **Філінюк А.Г.**, доктор історичних наук, професор; **Хоптяр Ю.А.**, кандидат історичних наук, професор; **Комарніцький О.Б.**, кандидат історичних наук, доцент.

Рецензенти:

Ботушанський В.М., доктор історичних наук, професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича);

Кабачинський М.І., доктор історичних наук, професор (Хмельницька академія прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького)

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 5 від 25 квітня 2014 р.)

Тарас Шевченко і Поділля: збірник праць наукового круглого столу, присвяченого 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка / [редкол.: Дубінський В.А. (голова), Баженов Л.В. (наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2014. – 76 с.

Містить тексти доповідей та повідомлень, які виголошені на засіданні наукового круглого столу (м. Кам'янець-Подільський, 5-6 травня 2014 р.), в яких розглядаються різні аспекти життя і творчості Великого Кобзаря, його археографічної подорожі 1846 року на Поділля та Волинь, поширення його творів у регіоні впродовж середини ХІХ – початку ХХІ ст., вшанування ювілеїв, значення його діяльності для національно-культурної розбудови нинішньої незалежної України.

Для науковців, краєзнавців, освітян, студентської та учнівської молоді й усіх тих, хто цікавиться і займається подільською Шевченкіаною.

Видання здійснене за сприяння Кам'янець-Подільської міської організації партії «Рідне місто» (голова – В. Гаврилюк)

УДК 908 (477.43)
ББК 26.890 (45 Укр – 9Хме)

© К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2014

Подорож Т. Г. Шевченка на Поділля та Волинь (1846 р.)

У статті робиться спроба розглянути події пов'язані з періодом подорожі Т.Г. Шевченка на Поділля та Волинь у вересні-жовтні 1846 р.

Ключові слова: Т.Г. Шевченко, Поділля, Волинь, археографічна подорож, українська культура, документальні матеріали, фольклорний матеріал, дослідження.

В історії української культури Т.Г. Шевченко увійшов як геніальний поет, талановитий художник, мислитель і революційний демократ. Він присвятив себе святій боротьбі за визволення пригноблених, викував могутню зброю – разюче, полум'яне слово поета. Безсмертний “Кобзар”, ввібрав віковічні думи народу, красу і велич людської душі.

Важливою сторінкою в житті поета став 1845-й рік, коли він закінчив Академію мистецтв у Петербурзі й прибув до Києва. І з 10 грудня того ж року почав співпрацювати зі створеною при академії генерал-губернатором Археографічною комісією (Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів). Основними завданнями її діяльності були: збирання і видання історичних документальних матеріалів, виявлення та дослідження археологічних пам'яток та інше. Т. Шевченка затвердили співробітником Археографічної комісії як художника, збирача фольклорних та етнографічних матеріалів. Саме за призначенням цієї комісії він у липні-серпні 1846 р. брав участь у археологічній експедиції, що вела розкопки поблизу Фастова на Київщині, а 21 вересня 1846 р. генерал-губернатор Д.Г. Бібіков підписав розпорядження № 7247, про відрядження Т.Г. Шевченка до Поділля та Волині. У розпорядженні говорилося: "Г[осподину] сотрудинику Временной комиссии для разбора древних актов Шевченке.

Поручаю Вам отправиться в разные места Подольской и Волынской губернии и постараться собрать следующие сведения:

1-е. О народных преданиях, местных повестях, сказаниях и песнях, и в силу, что Вы узнаете, составит описание, а песни, рассказы и предания сколько можно списать в таком виде, как они есть;

2-е. О замечательных курганах и урочищах, где и в каком месте они есть и какие на счет собственно их существуют на месте предания и рассказы, а также исторические сведения. С этих курганов снять эскиз насчет их формы и величины и списать каждый по собранным сведениям;

3-е. Осмотреть замечательные монументальные памятники и древние здания и составить их описание, чтобы можно было распорядиться снять с них в будущем году рисунки. Если бы где Вы имели возможность достать какие-либо древности, письменные грамоты и бумаги то таковые доставить ко мне, или узнав, где они находятся, и о том мне донести;

4-е. Кроме сего, отправитесь в Почаевскую Лавру и там снимете:

- а) общий наружный вид Лавры;
- б) внутренность храма;

в) вид на окрестность с террасы.

Все собранные Вами сведения, описания и рисунки по возвращению Вашем в Киев предоставить ко мне. Подорожную и примерно на прогоны и кормовые 150 руб. серебром при расходной тетради Вы получаете из моей канцелярии" [2, с.67].

Д.Г. Бібіков у своєму "Открытом предписании" наказував: "градским и земским полициям Подольской и Волынской губернии оказывать г[осподину] Шевченке при исполнении сего поручения самое деятельное законное содействие". Т. Шевченко разом з усім отримав кілька пакетів, два з яких № 7248 і 7249 були адресовані виконуючим обов'язки Подільського і Волинського губернаторів (зауважимо, що до Волинської губернії тоді входили сучасні Волинська, Рівненська, Житомирська та частина Хмельницької і Тернопільської областей, а до Подільської губернії – сучасні частини Хмельницької, Вінницької, Кіровоградської, Миколаївської та Одеської областей) [2, с.68].

Оскільки завдання Археологічної комісії передбачало і ознайомлення з церковними монастирями, будівлями на території цих губерній, два інші пакети адресували подільському архієпископу Арсентію і волинському Никанорові. У цих листах було вказано: "Высокопреосвященный владыко, милостивый архипастырь! Сотруднику учрежденной при мне временной комиссии для разбора древних актов, свободному художнике Шевченко поручено мною собрать в управляемой Вами губернии разные сведения о народных преданиях, рассказах, о курганах, замечательных памятниках древности и т. п. Сообщая о сем Вашему Высокопреосвященству, имею честь всепокорнейше просить не оставить распоряжением Вашим, чтобы г. Шевченке оказываемо было со стороны духовных лиц надлежащее содействие в отношении поручения, в случае осмотра им каких церквей и монастырей". 21 вересня "вільному художнику" Т. Шевченку вручили подорожню 150 рублів сріблом із витратним зошитом і чотири пакети № 7248-7251. Очевидно, що до кінця вересня поет виїхав з Києва [2, с.69].

До останнього часу повністю маршрут Т. Шевченка на Поділля був не відомий. Лише не так давно літературознавець Петро Жур на основі повісті "Прогулка с удовольствием и без морали" (1856–1857) та дорожника "Расписание трактатов от Петербурга до Москвы и других важнейших мест Российской империи" (1842) простежив шлях поета під час його відрядження з Києва. Т.Шевченко рушив через Васильків, Білу Церкву, Сквиру й невдовзі опинився у межах сучасної Вінницької області і за кілька днів перетнув її з північного сходу на південний захід через поштові станції Морозівку, Плисків, Брацлав, Шпиків, Джурин, Серби, Могилів-Подільський, Яришів, Муровані-Курилівці, Летіївці, Сцибори, Рахновецька. Далі маршрут 32-річного поета та художника Т.Шевченка проліг до Кам'янця-Подільського, куди він прибув 2 жовтня 1846 р., в'їхавши через Вітряну браму [3, с. 47].

У цьому старовинному багатонаціональному місті на камені, тоді губерньському центрі, Т. Шевченко прожив близько тижня. Перед ним відкрилися нові обрії рідної землі, її своєрідна природа, побут і місцеві звичаї місцевого селянства, неповторні пам'ятки історії та культури. Подих минулої слави відчув поет у мальовничому Кам'янці-Подільському, який зацікавив насамперед своєю старовинною фортецею над річкою Смотрич, у якій був тричі ув'язнений Устим

Кармелюк. Про "славного лицаря", як назвав Т. Шевченко очільника селянського руху на Поділлі, він іще в дорозі почув немало спогадів, переказів, легенд. Численні архівні та історичні пам'ятки Кам'янця-Подільського, його старовинні вулиці й майдани бережуть пам'ять про великого Кобзаря [4, с.26]. У Кам'янці-Подільському поет зупинився у губернській чоловічій гімназії (тепер історичний факультет К-ПНУ), де працював учителем географії його давній знайомий Петро Чуйкевич [8, с.73]. Саме від П. Чуйкевича Т. Шевченко 3 жовтня 1846 р. записав народні пісні: "Зійшла зоря із вечора, тай не назорилась", "Пливе щука з Кременчука, пливе собі стиха", "Ой Кармалюче, по світу ходиш". Пізніше у "Щоденнику" поета в записі від 20 травня 1858 р. знаходимо іншу пісню про Устима Кармелюка "Повернувся я з Сибіру" [7, с.23-24].

Під враженням побаченого й почутого поет уже вкотре замислюється над долею свого народу, знову проймається його величчю. І через десять років у далекому засланні, в умовах тяжкого "солдатського нежиття" зберіг у серці події тієї незабутньої осені. Зберігав Т. Шевченко на засланні й записи з уст народу, зроблені ним на Поділлі. Це засвідчив, зокрема, формулярний список про службу поета рядовим у лінійному оренбурзькому батальйоні № 5, де зазначено, що під час обшуку у квітні 1850 р. в нього знайдено "стихи и песни в двух альбомах на малороссийскому наречии, не его сочинения, а записаны им только как песни народные, во время бытности его в 1846 в Киевской, Каменец-Подольской губерниях, которые рассмотрены в 3-м отделении и ему возвращены" [1, с.35].

Загалом Поділля, її природа, населення, історія та культура залишили глибокий слід у творчості Т. Шевченка. Це стосується, насамперед, поем "Гайдамаки" (1841), "Варнак" (1849), "Марку Вовчку" (1859), "Прогулка с удовольствием и без морали" (1857). Так, у Брацлаві Шевченко побачив руїни першої фортеці, почув перекази про участь жителів міста у визвольній війні українського народу, зокрема про героїчну загибель брацлавського полковника Данила Нечая у бою з польсько-шляхетським військом біля с. Черемошного. Болісні думки викликав у поета вигляд мальовничого села Серби, тепер Гонтівка Могилів-Подільського району, де польська шляхта закатувала одного з керівників національно-визвольного і антифеодального повстання 1768 р. на Правобережній Україні Івана Гонту. Адже саме цього народного героя Т. Шевченко оспівав у поемі "Гайдамаки" (1841) ще до поїздки на Поділля [9, с.20].

З Кам'янця-Подільського далі шлях поета, за описами більшості дослідників, проліг через Дунаївці та Ярмолинці до Проскурова (нині Хмельницький). Завітавши до Меджибожа, Летичева і Хмільника, через Староконстантинів поїхав до Почаєва. Дорогою Т. Шевченко на кілька днів зупинявся у Вишнівці. Перша згадка про це місто зустрічається у письмових джерелах за 1395 р. Містечко, без сумніву, привабило поета своєю багатотою на події та імена історією. Чимало цікавого про Вишнівець міг розповісти Кобзареві історик, етнограф і письменник Микола Костомаров, який побував тут у 1844 р. У сер. XVI ст. містечко стало родовим маєтком українських князів Вишневецьких. Тут народився Дмитро Вишневецький, котрий, за переказами, був засновником Запорозької Січі, гетьманом України. Дослідники вважають, що Т. Шевченко зробив ескіз замку з

боку старого Вишнівця і призамкової церкви, малював види містечка. Оглянув біля палацу і церкву, що служила родинною усипальницею [6, с.31].

Із Вишнівця поет продовжив свій шлях до Почаєва. Відомо, що туди він прибув у другій половині жовтня. Тоді Почаїв був невеликим містечком, котре, по суті, не вирізнялося нічим, окрім Лаври. З Лаврою пов'язували і назву містечка. Протягом тривалого часу вважали, що Кобзар зупинився у архієпископському будинку, розташованому на території Лаври. Саме тут селили найповажніших гостей. Цей будинок, зображений на двох його акварелях, зберігся донині.

Намісник Лаври сам супроводжував Т. Шевченка по святих місцях. Поетові показували печеру на скелі, де преподобний Іов перебував у самотньому богомиллі. Також Т. Шевченко познайомився із бібліотекою Лаври. Книга здавна була в Почаєві в пошані, тут традиційно розвивалася видавнича справа. Є дані, що в Почаєві Т. Шевченко зустрічався із польським скрипалем і композитором Каролем Ліпінським, слухав його віртуозну гру. Поет зустрічався і з лірниками, котрі сходилися сюди звідусіль.

Одним із завдань подорожі було те що, треба змалювати види Лаври і Т. Шевченко його виконав і зі всіх сторін зробив малюнки святині [9, с.30]. Інтер'єр собору з його фантастичним оздобленням свідчить про те, як глибоко Т. Шевченко вникав у суть архітектурних стилів. Презентуючи ескізи пам'яток архітектури, художник подавав їх у відповідному ракурсі із певної просторової точки, звертав увагу на найсуттєвіші особливості споруд. Зображення давніх пам'яток поєднував із сучасним нужденним життям – вбогими сільськими хатами або пошарпаними міськими будинками.

Крім того, про Почаїв Кобзар згадує у поемах “Слепая” (1848), “Невільник” (1845) та повісті “Варнак”. Дослідники вважають, що Т. Шевченко відвідав також деякі села поблизу Почаєва – Крутів, Лідихів, Лопухино, Лосятин та інші.

Наприкінці жовтня 1846 р. поет виїхав з Почаєва у напрямку на Київ через Кременець, ознайомлення з яким розпочав із Замкової гори (Боки). Жителі містечка розповідали, що ця гора пам'ятає орди хана Батия. Орда підступила в 1240 р. Жителі облили гору водою і перетворили її на крижану неприступну скелю. Зверху на ворога летіли колоди, каміння, лилася гаряча смола. Батий змушений був зняти облогу й обійти замок. Поет також оглянув кременецький ліцей, засновниками якого були Тадеуш Чацький і Гуго Колонтай. Кременецькі ліцеїсти брали активну участь у польовому визвольному повстанні 1830-1831 рр. Під час приїзду художника до Кременця ліцей уже не діяв. У його приміщенні функціонувала духовна семінарія, яка в 1836 р. була переведена сюди з Аннополя [5, с.86]. По дорозі на Київ Кобзар відвідав міста Дубно, Луцьк, Острог, Ізяслав, Корець, Новоград-Волинський, Житомир та багато сіл [7, с.24].

Отже, подорож на Поділля та Волинь завершилася та духовно Т. Шевченко ніколи не розлучався із цими місцями, набуті тут враження відлунювали ще не раз у його творах.

Джерела та література:

1. Большаков Л. Повість про вічне життя /Л. Большаков. – К.,1990. – 287 с.
2. Дорошенко К. Слово про Великого Кобзаря /К. Дорошенко. – К., 1965. – 198 с.
3. Красицький Д. Юність Тараса /Д. Красицький. – К., 1967. – 246 с.

4. Лепкий Б. Про життя і твори Т.Шевченка /Богдан Лепкий – К., 1994. – 176 с.
5. Остапчук Г. Подорож Т.Шевченка на Поділля /Остапчук Г. – К., 2010. – 245 с.
6. Рильський М. Тарас Шевченко: Біографічний нарис /М. Рильський, О.Дейч. — К., 1964. – 364 с.
7. Сергієнко Г.Я. Діяльність Т.Г.Шевченка у Київській Археографічній комісії /Г.Я. Сергієнко // Т.Г.Шевченко і Поділля. Тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. – К., 1999. – 118 с.
8. Хоптяр А.С. "Букварь южнорусский" Т.Г.Шевченка на Поділлі /А.С. Хоптяр // Т.Г.Шевченко і Поділля. Тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. – К., 1999. – 118 с.
9. Хоптяр Ю.А. Т.Г.Шевченко і селянський рух на Поділлі / Ю.А. Хоптяр. // Там само.

В статтє предпринимается попытка рассмотреть события связанные с периодом путешествия Т.Г.Шевченка на Подолию и Волынь в сентябре-октябре 1846 г.

Ключевые слова: *Т.Г. Шевченко, археографическое путешествие, Подолия, Волынь, украинская культура, документальные материалы, фольклорный материал, исследования.*

С.Д. Гальчак
м. Вінниця

Тарасовими шляхами Вінниччини

Розглядається подорож Т.Г. Шевченка 1846 року на Поділля-Вінниччину та її відображення у його творчості.

Ключові слова: *Т.Г. Шевченко, Кобзар, Подільська губернія, Вінниччина, археографічна подорож, шевченківський маршрут, твори.*

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!¹*

Так висловлював своє ставлення до рідної неньки-України, синівську любов до солов'їного батьківського краю безсмертний Тарас Шевченко. Він – чи не єдиний серед світочів людства, хто мав цілковите право сказати про себе: "Історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини". Тому упродовж свого короткого, сповненого злигоднями віку, лелівав у серці образ поневоленої і зневаженої України і, кажучи словами І. Франка, "і горів, і яснів, і страждав, і трудився для неї".² Як наголошував М. Рильський, був "неволі син, що визволяв серця". Недарма "саме прометеївський дух бачили в Шевченкові його великі нащадки"...³

За влучним визначенням невтомного дослідника життя та творчості безсмертного Кобзаря професора Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського Бориса Хоменка, своїм духовним зором поет обіймав усю Україну, об'їздив і обходив як співробітник Археографічної комісії Київщину, Черкащину, Запоріжжя, Чернігівщину, Полтавщину. Мріяв побувати й на Поділлі та Волині, де витав дух Івана Підкови, Северина Наливайка, Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Данила Нечая, Устима Кармалюка, де залишилися вічні сліди подвижників народної мудрості і слова – Мелентія Смотрицького, Іоанікія Галятовського, Данила Братковського, Романа Ракушки-Романовського, Івана Котляревського.

Відомості про край, про його драматично-героїчне минуле і сумну сучасність черпав він з козацьких літописів Самійла Величка, Григорія Граб'янки і Самовидця, з анонімної "Історії русів", із праць Дмитра Бантиш-Каменського, Миколи Марковича, Миколи Костомарова та інших істориків, із "Запорожской старины" Ізмаїла Срезневського, з народної поезії та розповідей друзів і знайомих, доля яких пов'язана була з Поділлям.⁴

Мрія Шевченка побувати в цьому благословенному краї невдовзі здійснилася. 10 грудня 1845 р. Тимчасова комісія для розгляду стародавніх актів запропонувала йому посаду співробітника. 21 вересня 1846 р. київський генерал-губернатор Д. Бібіков видав поетові "Открытое предписание" на подорож до Київської, Подільської і Волинської губерній із вельми широким завданням Археографічної комісії. В його обов'язок входило записати народні перекази, оповідання, легенди й пісні, зібрати відомості про могили та урочища, місцеві перекази, розповіді та історичні дані про них, оглянути й описати визначні монументальні пам'ятки та стародавні будівлі, виявити й придбати старожитності, письмові грамоти й папери, що стосувалися історії краю.

Великий перелік поставлених завдань, як і, власне, створення Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, були не випадковістю. Враховуючи більш, як 350-літнє перебування регіону в складі Польщі, російське самодержавство після інкорпорації в 1793 р. Поділля до складу Російської імперії у результаті другого поділу Речі Посполитої, насамперед, прагнуло всіма заходами нейтралізувати пропольські настрої, з допомогою історії розбудити національні почуття українців, знайти підвалини єдності українського та російського народів. Розпочавши курс на русифікацію, царська адміністрація за рахунок краєзнавчих досліджень намагалась доказати споконвічність зв'язків, давність слов'янського коріння, розробити під певним ідеологічним ухилом місцеву історію й включити її до загальноросійської. Ставилась конкретна політична мета – на основі історичних досліджень довести "братам-полякам", що Поділля – здавна руська земля, а їхні наміри повернути ці землі до складу Речі Посполитої – "...нездійсненна мрія розпашілої уяви", такі собі "дитячі витівки поляків-католиків, що тішать себе надією бути повними панамі в нашій чисто руській стороні".⁵

Той ентузіазм, з яким Шевченко вирушив у дорогу, пояснюється ще однією обставиною. Адже Поділля межувало з Галичиною, яка входила тоді до складу Австрійської імперії; селянство цієї частини України напровесні того ж 1846 р. повстало проти національного і соціального гніту. Відбулися заворушення і в Кракові та Познані, ці події стали провісником революції 1848 р. в Австрії. Покріпачене селянство Поділля й Волині, затамувавши подих, з хвилюванням прислухалося до того, що відбувалося в сусідньому краї. Все це так перелякало коронованого ката Миколу I, що він наказав запровадити у західних губерніях і Царстві Польському воєнний стан, поставити на кордоні цілу армію на чолі з князем І. Паскевичем, відомим душителем визвольних рухів у Польщі й Угорщині.⁶

За подіями в Галичині уважно стежив і Шевченко. Відомо, що 17 – 19 лютого 1846 р. на ярмарку в Лубнах під час Масляної він викликав невдоволення місцевого городничого В. Андреєва своїми крамольними, як тому здалося,

висловлюваннями про повстання галицьких селян. Про це городничий негайно доніс генерал-губернаторові Н. Долгорукову, який перебував тоді в Петербурзі. Висловлювання поета царський посіпака тлумачив як намір "кинути жарину заколоту та кривавих міжусобиць і в Малоросію, подібно до тих, що вже сталися в західних губерніях".⁷

Чи не першим дослідником, який поставив за мету визначити шевченківський маршрут на Поділлі, був уродженець с. Потуш Тиврівського району Вінницької області Іван Глинський, який у 1964 р. писав:

"Шлях Шевченка, як відомо із уже опублікованих даних, лежав на лінії Біла Церква – Сквиря – Липовець. Чи цей Липовець не є часом нашим, вінницьким? Перевіряємо за списком населених пунктів України: скільки є Липовців. Виявляється, два: один – Київської губернії, другий – біля Львова. Порівнюємо карту Київської губернії різних сторіч і карту сучасної Вінниччини. І що ж виявляється? Виявляється, що Липовець, через який проїхав Шевченко, в той час був центром великого Липовецького повіту Київської, а не Подільської губернії, до складу якого входили ще й Плисків, Оратів та Дашів. Нині ж Липовець – центр новоутвореного Липовецького району Вінницької області.

Великий Кобзар, отже, побував на Вінниччині і, мабуть, перетнув не лише Липовецький, а й ще частину районів, що можна точніше встановити після детальнішого вивчення архівних матеріалів.

Цей факт не може не радувати нас, вінничан".⁸

У наступних 1970-х роках спробу локалізувати маршрут Т. Шевченка на теренах Вінниччини здійснив липівчанин Олександр Роговий, який тоді ж записав у Липовці легенду про те, як під час проїзду через це містечко Кобзар гуляв берегами Собу, і співставив подорож Т. Шевченка з проїздом О. Пушкіна по цьому ж маршруту в 1821 р.⁹

Однак найсуттєвішу ясність вніс відомий вчений із Санкт-Петербурга, дослідник творчості великого Кобзаря Петро Жур. У книзі "Дума про вогонь", зокрема в її розділі "Там, де гуляв варнак...", він простежив маршрут подорожі Т. Шевченка до Кам'янця-Подільського. Цей шлях із Києва пролягав через поштову станцію Віта, звідти на Васильків, Білу Церкву, Сквиру, Липовець... Казенний же шлях між повітовими містами Сквирую та Липовцем проходив через Погребищенську волость.

"...Поминавши Сквиру, Тарас Григорович поїхав до Кам'янця-Подільського через поштові станції Морозівка, Плисків, Липовець",¹⁰ – зокрема, пише автор дослідження.

Отже, поштова станція Морозівка (нині село Погребищенського району) була першим населеним пунктом сучасної Вінниччини, на землю якої ступив Кобзар.

Тоді ж вона перебувала у складі Сквирського повіту, "в 20-и верстах від Сквири". Сам же "Морозівський маєток ще в 1805 році генерал С. Любовицький відкупив у графа А. Ржевуського... Примітною спорудою села була збудована у 1817 році дерев'яна церква з камінною дзвіницею. У ній славилася ікона Божої Матері, привезена сюди С. Любовицьким як вдячність за порятунок з свого попереднього маєтку – Іскоростеня на Житомирщині".¹¹

Далі шлях Т. Шевченка проліг до неіснуючого тепер поселення Босий Брід (північно-східна околиця Погребища), де теж знаходилася пошта і де мандрівники також міняли стомлених коней, милуючись при цьому мальовничими краєвидами берегів р. Рось, від якої, як вважав Михайло Грушевський, походила назва Київської Русі:

"...Звертає на себе увагу созвучність сього імени з тутешньою річкою Росею, найбільшою річкою (після Дніпра) Полянської землі".¹²

При цьому він посилався на автора Густинського літопису: "...Між ріжними здогадами, "чесо ради наш народ Русю наречеса..., се виводять инья оть реки глаголемья Рось"...¹³

Згадуваний хутір Босий Брід був зовсім невеликим. "...В нем дворов – 5, жителей обоего пола – 30 чел., из них мужчин – 17, и женщин – 13. Главное занятие жителей – хлебопашество... Телеграфная станция находится в хут. Босый Брод, почтовая казенная – в хут. Босый Брод, почтовая земская – в Погребищах... В хуторе имеется: 1 больница, 1 фельдшер и 1 аптека",¹⁴ – так описується поселення дещо пізніше – в офіційних документах початку двадцятого століття.

Із Босого Броду поштовий тракт пролягав до Плискова, де увагу Т. Шевченка привернули залишки трипільської культури. Шевченко, як відомо, цікавився археологією, незадовго перед цим взяв участь у розкопках могили Переп'ятихи біля с. Фастівця теперішнього Фастівського району, закінчив свої "Археологічні нотатки".¹⁵

Потім був Липовець – перший повітовий центр і сучасний райцентр, який зустрічав Кобзаря в межах Вінниччини. Зберігся опис поштових доріг Липовецького повіту. Через кожную верству стояли верстові стовпи і вказівні – на перехрестях. А на "кордоні" здіймався "прикордонний стовп камінний" із зображенням герба Липовецького повіту.

Цей герб – срібний бик на червоному полі – символізував чумацтво, торгівлю зерном з Одесою і розвинуте скотарство. Про "відправку пшениці в Одесу", як відомо, йде мова у поемі "Варнак". Чи ж не липовецькі мотиви?¹⁶

Більше того, за припущенням О. Рогового – почесного краєзнавця України, із опису педагога І. Сбитнева можна реконструювати, скажімо, короткий перепочинок поета в місті над Собом. У середині ХІХ століття він теж їхав подібним маршрутом: "Я бачив на шляху своєму села з ветхлими дерев'яними церквами, на перехрестях хрести з розп'яттям намальованим, з розп'яттям, вирізаним з дерева. І так мені довелося бачити три повітових міста за Дніпром: Васильків, Сквиру і Липовець..."¹⁷

Ось як мандрівник згадує прийом на Липовецькій поштовій станції, де зупинився на ночівлю:

"Вже мені подали самовар, а за ним, через кілька хвилин, з'явився і сам господар – єврей, такий благовидний, одягнутий гоголем, такий чемний у стосунках і, здавалося, такий добрий, безкористний..."

– Будь ласка, Ваше Превосходительство, Ваше Благородіє, Вась пане! Звиняйте, я не знаю, як вас називати, – затараторив єврей переді мною, швидко жестикулюючи..."¹⁸

Уявімо, що так приймали в Липовці і Шевченка, листи в якого від самого генерал-губернатора могли належним чином вплинути на будь-кого.

На поштової же станції числилося 15 поштарів і 30 коней, одну пару з яких і могли виділити посланцю Археографічної комісії для продовження подорожі.¹⁹

У самому Липовці, де на той час було 3 церкви, 3 синагоги і костьол, Т. Шевченка зацікавили залишки оборонних валів, споруджених ще в XIV – XV ст. для захисту від грабіжницьких набігів татар і турків.²⁰

У с. Жорнищі, куди вів далі поштовий тракт, Кобзар міг почути розповідь про військовий табірний збір, що відбувся в серпні-вересні 1825 р. У цьому зборі, як засвідчують документи, брав участь В'ятський полк, яким командував декабрист П.І. Пестель. Сюди не раз приїжджав М. П. Бестужев-Рюмін. Як співзвучно було з інтересом поета в ті роки до декабристського руху!²¹

Наступним пунктом його мандрівки стала Нижня Кропивна, тоді село Гайсинського повіту. В часи Шевченка тут знаходились костьол і церква, 1749 р. побудови (обоє розібрані наприкінці XIX ст.). Немирівщина і Гайсинщина багаті переказами про зрадника С. Чалого, чия складна доля не залишила байдужим поета.

У Брацлаві його зацікавили руїни колишньої фортеці, переказ про участь жителів населеного пункту у Визвольній війні під проводом Б. Хмельницького, про героїчну загибель полковника Данила Нечая у нерівному бою з польськими загарбниками поблизу с. Черемошного сучасного Тиврівського району.²²

Потім був Шпиків. За словами того ж О. Рогового, згадуваний ще 1494 р., Шпиків міг нагадати Тарасу про зупинку тут під час Прутського походу 1711 року Петра I (про що писав О.С. Пушкін у своїй "Історії Петербурга"). До цього в Шпикові була турецька фортеця.

Наприкінці XVII століття сюди за Свейковського вийшла заміж дочка Щенського-Потоцького Октавія. Подружжя звело оригінальний замок з надворотньою баштою, який існує й донині. За два роки до приїзду Шевченка тут постав один із перших на Поділлі цукро завод.

Далі дорога привела до Джурина, згадуваного в письмових джерелах з 1547 р. З 1767 р. він став містечком і мав право влаштовувати 12 ярмарків на рік. В середині XIX ст. у цьому містечку тодішнього Ямпільського повіту нараховувалося 387 дворів, де мешкало 2667 жителів. Поміщик П. Сабанський, як за рік до подорожі Кобзаря повідомляли "Подільські губернські відомості", поставив над мальовничим ставом розкішний палац і обсадив його фруктовими та декоративними деревами. Поблизу містився винокурний завод. Але особливо славилися джуринські митці, чий посуд, глиняні іграшки, вироби з лози користувалися великою популярністю.²³

Болісні роздуми викликав у Шевченка вигляд старовинного села Серби (тепер Гонтівка Чернівецького району), де озвіріла польська шляхта 1768 р. закатувала національного героя України Івана Гонту.

Очевидно, Тарасові Шевченку цікаво було дізнатися про долю героя свого твору "Гайдамаки" Івана Гонти. Адже раніше про це не відав, коли писав такі рядки:

...А хто скаже,

*Де Гонти могила, –
Мученика праведного
Де похоронили?*

Проїжджаючи через село Сербі, Шевченко, думається, побачив його могилу. Адже Гонту четвертували і одну частину тіла захоронили у самому селі, другу – біля села Котлубаївки, голова його висіла на палі при в'їзді до Могилева-Подільського з боку Шаргородської гори...²⁴

Подих минулої слави і волелюбності подолян відчув поет і на крутих берегах Дністра у Могилеві-Подільському. Місто від часу свого заснування 1595 р. пережило бурхливу історію. Тут успішно діяло братство, 1616 р. засновано друкарню. Могилівський козацький полк, створений 1648 р., відзначився в боях з польською шляхтою під час Визвольної війни українського народу, згодом, у 70-х роках XVII ст., його очолював пращур письменника М. Гоголя, прихильник гетьмана Петра Дорошенка полковник Остап Гоголь. Про часи, коли в місті над Дністром перебував Шевченко, говорять архітектурні пам'ятки XVIII ст. – соборна церква, ряд інших будівель.²⁵

Що ще міг бачити у Могилеві-Подільському Тарас Григорович? Як свідчать архіви, вже на той час це було промислово-розвинене місто. Тут працювала суконна фабрика, свічково-сальні заводи, цукроварні і скотобійні, бондарний, кушнірський, шевський і ткацький цехи, чимало торговельних крамниць і заїжджих дворів...²⁶

Зрозуміло, він милувався мальовничим Дністром, що стрімко ніс свої води до Чорного моря.

У Мурованих Курилівцях Кобзаря могли почастувати смачними яблуками чи грушами, вирощуванням яких славилися місцеві жителі. Ще в XVII ст. під керівництвом відомого садівника Д. Маклера тут заклали розкішний парк. Над ним і долиною р. Жван велично знісся великий світлий палац, зведений 1805 р. графом С. Комаром. А отримав він Курилівці з рук самої Катерини II, коли тут відмовила присягати К. Коссаковська – "уродзона" Потоцька, одна із субсиденток проклятої Т. Шевченком Барської конфедерації. В маєтку увагу привертала 4 гармати часів наполеонівських воєн. Міг бачити поет і споруджений за 4 роки до його подорожі цукровий завод.²⁷

Далі шлях Кобзаря проліг до губернського міста Кам'янця-Подільського, який зацікавив поета, насамперед, своєю старою фортецею на урвистому березі Смотрича, в якій тричі був ув'язнений Устим Кармалюк. Про "славного лицаря", як назвав Шевченко керівника селянського руху на Поділлі, він ще в дорозі почув немало спогадів і переказів. А в Кам'янці-Подільському учитель географії місцевої гімназії П. Чуйкевич 3 жовтня 1846 р. записав йому в альбом кілька народних пісень, серед них – "Ой, Кармалюче, по світу ходиш".²⁸

Про інтерес поета до постаті У. Кармалюка, зокрема, свідчить його запис у "Журналі" ("Щоденнику") від 20 травня 1858 р.; тут же він подав текст відомої у той час пісні про мужнього борця за соціальну справедливість:

*"Повернувся я з Сибірі,
Та не маю долі,
Хоч, здається, не в кайданах,*

*Та не маю волі.
Слідять мене злії люди
День, час і годину.
Прийде туга до серденька,
То ледве не згину.
Комісари. Исправники
За мною ганяють,
Більше вони людей били,
Чим я грошей маю.
Зовуть мене розбійником,
Кажуть, що вбиваю:
Я нікого не вбив іще,
Бо сам душу маю.
Візьму гроші в багатого,
Убогому даю,
І, так людей поділивши,
Сам гріха не маю.
Маю жінку, маю діток,
Однак їх не бачу.
Як згадаю про їх долю,
То гірко заплачу.
Треба мені в лісі жити,
Треба стерегтися...
Хоч, здається, світ широкий,
Та ніде подіться.*

Сочинение этой весьма немудрой песни приписывают самому Кармалюку. Клевещут на славного лыцаря. Это рукоделье мизерного Падурь..."²⁹

Повертаючись із тодішньої адміністративної столиці Поділля, маршрут Великого Кобзаря проліг через населені пункти колишнього Літинського повіту: Теси, Іванівці, Педоси Шляхові, Вугли, Митник, Зозулинці, Петриківці. Проте найбільш вартими уваги і цікавими для досліджень на цьому шляху були Хмільник та Уланів.³⁰

Хмільник – дуже давнє і вічно молоде місто. Воно стоїть на місці колишнього зруйнованого і спаленого болохівського містечка Бозький Острів. Поселення під назвою Хмельник пов'язують безпосередньо з литовським завоюванням, хоча за легендами заснування міста відносять до другої половини XIII ст. У 1448 р. йому було надано Магдебурзьке право. У свій час у Хмільнику діяли загони Северина Наливайка, Павла Бута (Павлюка) та інших повстанців. Тут неодноразово бували Максим Кривоніс, Богдан Хмельницький, інші відважні ватажки визвольного козацького руху. Особливо знаковим є 15 червня 1649 року. Тоді Богдан Хмельницький перебував у Хмільнику перед відомою Пилявецькою битвою з військами Речі Посполитої. Резонно нагадати, що у 1659 р. у Хмільнику містилась резиденція гетьмана України Івана Виговського.³¹ Тогочасні події, народний епос про них, подвиги та слава героїв неабияк цікавили Т. Шевченка.

В Уланові, офіційний відлік заснування якого датується 1362 роком, його увагу, безумовно, привернули збудована у 1777 р. за проектом І. Григоровича-Барського Вознесенська церква³² та численні кургани, що височіють на його околицях по берегах р. Сниводи (Синьої Води) – як німі свідки минулих бурхливих епох.

Подорож на Поділля і Волинь дала Т. Шевченкові дуже багато. Перед ним відкрилися нові обшири рідної землі, її своєрідна природа, побут і звичаї, а головне – настрої місцевого населення, яке жило спогадами про боротьбу за волю і з надією на кращі часи.

Нині важко судити, де Кобзар зупинявся найдовше. Але, без сумніву, поета найбільше цікавили ті місця, де в минулому відбувалися події визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетських поневолювачів, а також ті, що пов'язані з Коліївщиною та антикріпосницьким рухом під проводом Устима Кармелюка, який хотів "відновити гайдамаччину".

Сумні враження zostалися у поетовому серці, коли він довідався про розправу царських властей над учасниками антикріпосницького руху, очолюваного Устимом Кармелюком. Т. Шевченко ще бачив закутих у кайдани повстанців, яких гнали з кам'янець-подільської в'язниці до Сибіру на каторгу, чув прокляття вдів на адресу царських посіпак. Звичайно, Кармелюка вже не було в живих, проте ще не вщухали повстання у Літинському, Летичівському, Проскурівському, Ізяславському, Старокостянтинівському та інших повітах Поділля. Бунтувала сусідня Галичина. Це все не пройшло повз увагу поета.³³

Його цікавили руїни колишніх фортифікаційних споруд, існуючі маєтки, церковні споруди, кургани, козацькі могили. Не випадково у своїй повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали" він писав:

"На полях Волыни и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами массивных замков и палат, некогда великолепных... Что же говорят пытливого потомку... частые могилы на берегах Днепра и грандиозные руины дворцов и замков на берегах Днестра? Они говорят о рабстве и свободе..."³⁴

На жаль, зібраний та опрацьований фольклорно-етнографічний матеріал до нас не дійшов. Після повернення з експедиції за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві Т. Шевченко був заарештований і відправлений до Петербурга. Хоч III-й жандармський відділ не зміг довести його участі у цій таємній політичній організації, проте відніс до особливо небезпечних політичних ворогів самодержавства. Було вирішено: "Художника Шевченко за сочинение возмутительных и в высшей мере дерзких стихотворений, как одаренного крепким телосложением, определит рядовым в Оренбургский Отдельный корпус, с правом выслуги, поручив начальству иметь строжайшее наблюдение, дабы от него, ни под каким видом, не могло выходить возмутительных и пасквильных сочинений". Затверджуючи це рішення III-го відділу, Микола I власноручно збоку написав:

"Под строжайший надзор и с запрещением писать и рисовать".³⁵

На жаль, збереглися лише тексти трьох народних пісень, записаних Кобзарем під час подорожі по Поділлю. Під час обшуку уже на засланні в 1850 р. поет пояснив: "Стихи и песни на малороссийском наречии не моего сочинения, а

записанные мною во время бытности моей в Киевской, Каменец-Подольской и Волынской губерниях, как песни народные".³⁶

Подорож Т.Г. Шевченка по Поділлю-Вінниччині 1846 року залишила помітний слід у його житті та творчості, зріднила Великого Кобзаря із цією українською землею та освятила її, а його місця перебування сьогодні є місцем народного шанування.

Джерела та література:

1. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 2001. – Т. 2. – С. 40.
2. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1976. – Т. 5. – С. 210.
3. Борщевський В. Віще слово поета – народові /В. Борщевський //Вінницька правда. – 1989. – 20 січ.
4. Хоменко Б. Шевченкіана Вінниччини / Б.Хоменко // Тарас Шевченко і Вінниччина: Біобібліографічний покажчик / Уклад.: Г. Авраменко, О. Кізян, Б. Хоменко. – Вінниця, 2004. – С. 4.
5. Подольские епархиальные ведомости. – 1886. – № 2. – С. 61.
6. Хоменко Б. Шевченкіана Вінниччини... – С. 5.
7. Жур П. Труды и дни Кобзаря /П.Жур. – Люберцы, 1996. – С. 139.
8. Глинський І. Шевченко на Поділлі /І. Глинський // Вінницька правда. – 1964. – 1 січ.
9. Роговий О. Тарасові шляхи Вінниччини /О. Роговий. //Хочу все знати (м. Вінниця). – 2005. – 24 верес.
10. Жур П. Дума про вогонь /П. Жур. – К.: Дніпро, 1985. – С. 276.
11. Роговий О. Мандрівка на Поділля /О. Роговий // Хочу все знати. – 2006. – 21 жовт.
12. Грушевський М. Історія України-Руси. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 1. – С. 191.
13. Там само; – С. 236.
14. Список населенных мест Киевской губернии. – К.: Издание Киевского Губернского Статистического Комитета, 1900. – С. 379.
15. Хоменко Б. Шевченкіана Вінниччини... – С. 6.
16. Роговий О. Тарасові шляхи Вінниччини /О. Роговий // Хочу все знати. – 2005. – 24 верес.
17. Записки Ивана Матвеевича Сбитнева // Киевская старина. – 1887. – № 2.
18. Там само.
19. Роговий О. Мандрівка на Поділля.
20. Хоменко Б. Шевченкіана Вінниччини... – С. 6.
21. Там само.
22. Роговий О. Мандрівка на Поділля /О. Роговий // Хочу все знати. – 2006. – 4 лист.
23. Там само.
24. Горобець М. Великий Кобзар і Придністров'я /М. Горобець // Вінницька правда. – 1989. – 26 січ.
25. Хоменко Б. Шевченкіана Вінниччини... – С. 7.
26. Горобець М. Великий Кобзар і Придністров'я.
27. Роговий О. Мандрівка на Поділля /О. Роговий // Хочу все знати. – 2006. – 4 лист..
28. Хоменко Б. Шевченкіана Вінниччини... – С. 7.
29. Вінницька правда. – 1991. – 18 трав.
30. Ткачук П. Шевченкова правда-сила народ розбудила /П. Ткачук. – Вінниця: ФОП Данилюк В. Г., 2008. – С. 11.
31. Дорош М. Тобою, краю мій, живу... / М. Дорош, В. Степанюк // Хмільниччина: події, особи, час. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2013. – С. 213.
32. Там само. – С. 199.
33. Ткачук П. З любов'ю до Кобзаря /П. Ткачук // Вінницька правда. – 1989. – 22 січ.
34. Шевченко Т. Твори в 5 т. – Т. 4: Повісті. – К.: Дніпро, 1978. – С. 311 – 312.
35. Бородін В. Тарас Шевченко /В. Бородін // Шевченко Т. Твори в 5 т. – Т. 1: Поетичні твори (1837 – 1847). – С. 14.
36. Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах. – К., 1950. – С. 166 – 167.

Рассматривается путешествие Т.Г. Шевченка 1846 года на Подолье-Винниччину и ее отражение в его творчестве.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, Кобзарь, Подольская губерния, Винниччина, Археологическая комиссия, путешествие, шевченковский маршрут, сочинения.

3 "Немирівської колиски"...

Розглядається зв'язок з постаттю Т.Г. Шевченка та популяризація його творчості уродженців Немирова, що на Вінниччині, та тих діячів, доля яких привела на роботу до цього міста впродовж першої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: Т.Г. Шевченко, Вінниччина, Немирів, гімназія, педагог, творчість, Шевченкіана.

Власне, з іменем Тараса Шевченка історія Східного Поділля пов'язана вже від першої половини ХІХ - до початку ХХІ ст. Уродженці цього краю (Вінниччина), а також ті діячі, які жили й плідно працювали на її теренах, зробили значний внесок до Шевченкіани настільки помітний, що сьогодні без нього не можна уявити увесь комплекс досліджень життя і творчості найбільшого поета України, його популяризації і пошанування.

Першими у великому списку цих вінничан стоять імена сучасників поета, його друзів та знайомих: і тих, хто тривалий час спілкувався з ним, відіграв певну роль у його житті, й інших, котрих лише раз, може й випадково, осяяла зоря Шевченкового генія. І найперше місце у цьому ряду посідає художник Іван Сошенко, який познайомився з Т. Шевченком під час навчання в Академії мистецтв у Петербурзі, сприяв його викупу з кріпацтва, надав йому притулок у своєму найманому помешканні. Його спогади про поета записав біограф Шевченка, письменник Михайло Чалий, який теж особисто був знайомий із Кобзарем, впродовж багатьох років збирав матеріали про поета, видав у 1882 р. книжку "Життя і твори Шевченка".

Десять років І. Сошенко провів у Немирові (1846 – 1856), а з них – близько двох років викладав малювання у місцевій гімназії, розповідав своїм колегам та учням про Т. Шевченка, знайомив з його поезією [1? с. 164].

У 1960 р. в м. Немирові відомій подільській фольклористці Євдокії Горб пощастило записати легенду про І. Сошенка, яку вона назвала "Що зберегла людська пам'ять":

"Від художника Івана Сошенка до його знайомих у Немирові різними стежками дійшли обірвані клаптики відголосків про його останню розмову з Тарасом Шевченком, коли поет після заслання зустрівся з своїм старим другом у Києві. Сошенко запросив Шевченка до себе. Розглядали картину Сошенка "Хлопці-риболови". Зайшла мова про Немирів, де була написана ця картина...

– У Немирові, – розповідав Сошенко, – хльобнув я гіркої юшки на посаді учителя рисування і креслення тамошньої гімназії. Щоденно по чотири уроки. А нагорода мізерна – всього шістнадцять карбованців та декілька копійок. Тяжко було. Але коли дивився у допитливі очі гімназистів Страшинського, Орловського, Гурського, то готовий був ще стільки працювати з ними. Великого обдарування були ті хлопці. Страшинський став відомим портретистом, Орловський – пейзажистом, а Гурський – скульптором.

Все могло б бути, та директор гімназії був жорстоким деспотом, всяко принижував людську гідність не тільки учнів, але й учителів. Вже у перші місяці

праці в гімназії Сошенко відчув дивацтво директора. Приходить надвечір Сошенко додому. Жив далеченько, на краю містечка. Падав дощ, кругом болотнеча. Прийшов мокрий, голодний. Тільки встиг скинути свій плащ, мундир, вдягнувся у халат, сів до самовара, щоб трохи завітися. Тут хтось постукав до дверей.

– Пожалуйте к директору! – заговорив гімназійний сторож.

– Не знаєте чого?

– Не могу знать. Стало быть имеется важное дело, коль велено вас звать в такую ненастную погоду, – пояснив сторож.

Явився Сошенко на квартиру до директора. Він в персидськiм халатi сидiв у крiслi i трубку покурював.

– Визивали? Що скажете?..

– Вы, любезнейший Иван Максимович, отлично чините карандаши. Будьте добры, почините мне парочку да жене один.

– Невже тільки для олівців і покликав? – подумав Сошенко. – Ні! Для пониження.

Постругав олівці, а лють аж трясє руки художника. Так хотілося плюнути в ситу піку, та стримався.

– Нічого більше не звелите робити? – запитав.

– Ничего, покорно благодарю! – відкланявся директор.

Якось влітку Сошенко пішов рибу ловити. Тільки сонце зійшло. Побачив хлопчика на сирiм піску, паличкою щось скоро рисував. Захопився, що й не помітив. Глянув художник, а то слуга директора гімназії Федько. Похвалив Федька за рисунок на піску і звелів йому прийти завтра до нього в клас. Кожну середу приходив Федько до класу Сошенка, одержував тут папір, олівці. Директор гімназії у середу рiдко приходив.

Однієї середи, на горе, прийшов-таки директор гімназії. Він наказав наглядачеві роздягти двох учнів, що побилися, і добре висікти різками. І ще звелів на цей суд над хлопчиками покликати Сошенка. А цей вів урок рисунку і не вийшов. Директор вдерся в клас і забрав Сошенка. Коли ж тут побачив свого кріпака Федька за рисунком, то закричав і наказав роздягнути хлопчика та висікти різками. Та побиття Федька гімназійним сторожем не задовольняло директора. Він вхопив від сторожа різки і почав молотити Федька, що лементував у синяках. У цю мить Сошенком потрясло, він зробив крок, щоб дати ляпаса директорові і оборонити Федька. Раптом йому почорніло в очах – він впав в обморок і повалився на підлогу. Тут прискочив якийсь гімназист, глянув на скоєне – і вдарив з усієї сили директора в обличчя...

Після цієї події Сошенко захворів, а коли прийшов до себе, подав рапорт на звільнення з гімназії. А гімназиста, що відважився посягнути рукою на їх величність директора, висічено до крові різками і з вовчим білетом викинуто з гімназії. Кріпак Федько почав кашляти кров'ю. І на пагорбі немирівського кладовища появилася ще одна могилка з дерев'яним хрестом без імені і прізвища.

Шевченко, кажуть, вислухав ті гіркі Сошенкові розповіді, схилив голову та й заплакав. Поет пригадав свою молодість. Встав, обурений, і промовив:

– Так, пани кров п'ють з простолюддя, а підпанки жили витягують. Та вже недовго. Настане суд, і обкравлені про волю заговорять. Так буде!" [2? с. 106-108].

У цій же гімназії, ще заставши у Немирові І. Сошенка, з вересня 1855 р. почав працювати Опанас Маркович, випускник Київського університету, талановитий фольклорист і етнограф та добрий знайомий Т. Шевченка. Як учасник таємного Кирило-Мефодіївського братства, він був заарештований і засланий до міста Орла на кілька років під нагляд поліції. Звільнений, прибув до Немирова разом із дружиною, яка саме тут підготувала збірку "Народних оповідань", повість "Інститутка", низку інших творів і стала класиком української літератури під іменем Марко Вовчок. У лютому 1858 р., повертаючись із заслання, Т. Шевченко прочитав "Народні оповідання", назвав їх "натхненною книгою". Поет написав вірша "Марку Вовчку", привітав її поезію "Сон", зустрівся з нею у Петербурзі.

У цьому ж місті, і в ті самі роки, Т. Шевченко зустрічався з видатним російським поетом Миколою Некрасовим, народженим у Немирові (його мати Олена Андріївна Закревська родом із Вінниччини). М. Некрасов глибоко цінував українського поета, писав про нього, зокрема, йому належить відомий вірш "На смерть Шевченка" [1, с.164].

Загалом, як наголошує ще один провідний на Вінниччині дослідник життя та творчості Великого Кобзаря, кандидат філологічних наук, заслужений працівник культури України Анатолій Подолинний – автор іменного словника "Тарас Шевченко і Вінниччина" [3] та численних статей про безсмертного українського поета, Немирів, і насамперед Немирівська гімназія, в середині ХІХ ст. стали осередком шанувальників творчості Т. Шевченка.

Серед гурту української інтелігенції переважали молоді, патріотично налаштовані вчителі (ті ж О. Маркович, Марко Вовчок, М. Чалий, викладач і громадський діяч І. Дорошенко та ін.). "Всі вони, – згадує Д. Вілінський, брат Марка Вовчка, – були українці, прихильники Тараса Шевченка, народники, і напевне уболівальники за долю меншого брата". Мемуарист назвав їх також "лицарями честі і товариства" [4, с. 13].

Сучасником Кобзаря був педагог і громадський діяч Ф. Я. Вороний. Народився він 1837 р. на Полтавщині у збідній сім'ї офіцера. Освіту здобував у Полтавській гімназії, яку закінчив із золотою медаллю, на історико-філологічному факультеті Київського університету, потім на педагогічних курсах. Феодосій Якович одним із перших висунув ідею створення безплатних недільних шкіл для бідних, входив до складу ініціативної групи, яка за допомогою попечителя Київського учбового округу М. І. Пирогова домоглася відкриття цих шкіл і постачала їх навчальними посібниками та канцелярським приладдям.

1859 р. Ф. Я. Вороний зустрічався з Т. Шевченком. А в січні 1861-го – підписав колективного листа до Тараса Григоровича з подякою за надіслані для київських недільних шкіл п'ятдесят примірників "Кобзаря". У 1863 – 1864 роках вчителював у Немирівській гімназії [5].

У 1846 р. гімназію закінчив, а в 1851 – 1862 рр. у ній викладав уродженець с. Ковалівка Немирівського району Юліан Беліна-Кенджицький, польський поет, котрий, навчаючись у Київському університеті, познайомився з Т. Шевченком та

деякими членами Кирило-Мефодіївського товариства, залишив кілька сторінок щирих згадок про поета ("У Шевченка в Києві. 1846 р") [3, с. 9].

У 40-і роки в гімназії навчався Іван Клопотовський. Через багато років, працюючи в Астрахані, він познайомився з Т. Шевченком, про що надиктував свої спогади В. Кларку, опубліковані 1896 року.

На початку п'ятдесятих у гімназії навчався Стефан Бобровський, майбутній польський політичний діяч, який у Петербурзі увійшов до таємного революційного гуртка, де й познайомився з Т. Шевченком, котрий вбачав у польському визвольному русі можливість для боротьби з російським самодержавством.

У 1852 – 1855 рр. у гімназії викладав Матвій Симонов (псевдонім – М. Номис), фольклорист, етнограф і письменник, який, напевно, був знайомий із Шевченком і популяризував його творчість [1, с. 165].

Випускник Немирівської гімназії Володимир Бернатович, будучи студентом Київського університету, брав участь у проводах труни з тілом Т. Шевченка з Києва до Канева, про що потім розповів у спогаді "Похорони Тараса Шевченка", надруковані у львівському журналі "Слово" за 19 липня 1861 року. Автор згадував, що в Броварах над труною виступали українці, представники російської та польської громадськості, а також серб, який і "висловив од усіх південних слов'ян: болгарів, сербів, чорногорців – свою честь і шанобу для українського співця". Того ж року по дорозі до Праги Бернатович зупинився у Львові, розповів львів'янам про похорон поета [3, с. 9]. Варто згадати й інших "немирівців", пов'язаних більше чи менше з життєвою долею і творчістю Т. Шевченка: польського поета А. Коженювського – уродженця с. Гоноратка теперішнього Оратівського району, автора пройнятих пафосом Великого Кобзаря віршів "Так є", "Реквієм", "Сьогоднішнім", "Сільським дзвонам", який з революційно-демократичних позицій відтворив події жорстоко придушеної у 1855 р. царським урядом Київської козаччини [6], письменника Т. Єжа, котрий "писав про Шевченка, його твори й діяльність у Кирило-Мефодіївському товаристві у своїх щоденниках і листах" [11], науковця Ю.А. Ролле, який плідно співпрацював з В. Антоновичем і Л. Совінським – популяризаторами творчості Т. Шевченка, російського письменника Г. Мачтета, котрий у тринадцятирічному віці за співчуття учасникам польського повстання був виключений з гімназії, хоч і був круглим сиротою, – автора поезії "Последнее прости", яка стала відомою революційною піснею "Замучен тяжелой неволей", нарису "На могилі" (після відвідин Канева), що стверджує безсмертя поета, революціонера-народника В. Дебагорія (Мокрієвича), який, як і всі народники, використовував поезію Т. Шевченка у підготовці селянського повстання, покладаючи надію на суспільну пам'ять про минулу "гайдамаччину на Дніпрі", сподіваючись на спалах нового революційного руху в Україні...[3, с. 25,58,74].

Таким чином, м. Немирів у першій половині ХІХ – на початку ХХ ст. був важливим центром зв'язків Т.Г.Шевченка з українською Подільською землею, місцем становлення і розвитку Шевченкіани, й ця традиція тут збереглася і розбудувалася до наших днів, як і добра пам'ять про всіх, хто знався, спілкувався з Великим Кобзарем і популяризував його життя і творчість.

Джерела і література:

1. Подолинний А. Подільська Шевченкіана: сторінки історії та постаті /А.Подолинний // Русалка Дністровая: літературно-краєзнавчий збірник / Упоряд.: М. Ф. Каменюк. – Вінниця: Вид-во "Діло", 2013.
2. Євшан-зілля: легенди та перекази Поділля / Зібр. та впоряд. П. Медведик. – Львів: Червона калина, 1992.
3. Подолинний А. Тарас Шевченко і Вінниччина: іменний словник /А. Подолинний. – Вінниця: ПП "ТД "Едельвейс і К", 2012. – 104 с.
4. Хоменко Б. Шевченкіана Вінниччини // Тарас Шевченко і Вінниччина: Біобібліографічний покажчик / Укладачі: Г. Авраменко, О. Кізян, Б. Хоменко; Вінницька ОУНБ ім. К. Тімірязєва, . – Вінниця, 2004. – С. 13.
5. Лазаренко В. Вони жили одними думами /В.Лазаренко // Комсомольське плем'я (м. Вінниця). – 1985. – 13 квіт.
6. Українська радянська енциклопедія. – К., 1980. – Т. 5. – С. 259.
7. Шевченківський словник. – К., 1976. – Т. 1.

Рассматриваются связи с личностью Т.Г. Шевченко и популяризация его творчества уроженцев Немирова, Винницкой области, и тех деятелей, судьба которых привела на работу в этот город на протяжении первой половины XIX – начале XX вв.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, Винниччина, Немиров, гимназия, педагог, творчество, Шевченкіана.

К.В. Завальнюк

м. Вінниця

Вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка на Вінниччині в період Української революції (1917-1920 рр.)

На базі використання архівних джерел, тогочасних часописів та інших публікацій розглядаються різні форми і методи популяризації життя і творчості та вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка у добу визвольних змагань 1917-1920 рр. на Поділлі-Вінниччині.

Ключові слова: Т.Г. Шевченко, Великий Кобзар, Подільська губернія, Вінниччина, "Просвіта", повітовий комісар, вшанування, шевченківський "Заповіт".

Напевне, з часу першого видання безсмертного «Кобзаря» (1840 рік) постать геніального Пророка українського народу Т.Г.Шевченка є предметом гострої та безкомпромісної полеміки між національно-патріотичними та чорносотенно-проімперськими силами, традиції яких нині активно продовжують різного роду українофоби та псевдодемократи. Що й казати, коли навіть такий полум'яний «революціонер-демократ», як В.Г.Белінський в листі до П.В.Анненкова писав: «Наводив я справки на Шевченка і переконався остаточно, що поза релігією віра нікуди не годиться. Ви пам'ятаєте, як віруючий друг мій говорив мені, що він вірить, що Шевченко – чоловік достойний і прекрасний. Віра робить чудеса, творить людей з ослів і дубни, і очевидно вона може і з Шевченка зробити навіть мученика свободи. Але здоровий розум повинен бачити в Шевченкові осла, дурня і соромітника, а крім того гіркого п'яницю, любителя горілки по патріотизму хахлацькому... Я почуваю особисту ненависть до такого рода лібералів. Це вороги всякого успіху». І далі: «Шевченка послали на Кавказ (насправді, в Оренбург. – Авт.) солдатом. Мені не жаль його: будь я його суддею, я зробив би не менше» [12].

Намагалися не відставати у цькуванні великого Кобзаря і місцеві доморощені «патріоти».

Ось один з характерних документів тієї епохи – секретний циркуляр голови Подільської єпархіальної училищної ради від 12 лютого 1914 року про заборону святкування роковин Т.Г.Шевченка. Надійшов такий циркуляр 16 лютого 1914 р. і до шкільної ради Майдано - Трепівської двокласної церковно-учительської школи (нині – с. Кам'янка Літинського району Вінницької області): «Указом Святейшого Синода, от 31 января сего года за №9, предписано Его Преосвященству сделать распоряжение о недопущении в епархии служения торжественных панихид по случаю исполняющегося 25 сего февраля столетия со дня рождения малороссийского поэта Шевченко, а равно устройства чтений, посвященных памяти названного поэта.

Об этом Епархиальный Училищный Совет сообщает Совету школы для сведения и надлежащего исполнения» [3, арк.35].

Лише в добу Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр. постать Т.Г.Шевченка стає відправним пунктом для подальшого піднесення національної свідомості в Україні. Яскравим прикладом такої ситуації була українська маніфестація 11 травня 1917 р. у м. Вінниця в пам'ять Кирило-Мефодіївського товариства, на яку зійшлося понад 20 тисяч чоловік, і яка тривала біля 4 годин (більшість демонстрантів склали мешканці навколишніх сіл та солдати Південно-Західного фронту). Один із свідків цієї події, Терентій Давидюк, так описував цю подію: «Парубки у вишитих сорочках. На голові в смушевих шапках, широких запорізьких штанах, вправлених в начищені до блиску чоботи. Дівчата у вишитих сорочках, на голові вінки, до котрих закріплені багато різнокольорових стрічок, звисаючих на плечі і спину, обуті деякі в чорні, а інші в коричневого кольору чоботи... В місті на головній вулиці Миколаївського проспекту люди групувались в колони. Будинки міста були прикрашені різнокольоровими прапорами: червоними, жовто-блакитними та російськими трьохкольоровими. На червонім фоні транспарантів білими літерами написано: «Вся влада Радам», «Хай живе свобода всіх трудящих, «Геть царя, геть буржуазію й капіталістів». На інших транспарантах: «Хай живе самостійна Україна!» Попереду великий портрет великого мислителя Т.Г.Шевченка.

По всій вулиці гомін, вигуки, співи народних пісень та на слова Т.Г.Шевченка – «Заповіт», а також націоналістичну пісню, котра до цього ще була надрукована в листівках і розповсюджена серед населення – «Ще не вмерла Україна»...

Основну частину маніфестації склав хресний хід під жовто-блакитними прапорами та мітинг [9, с.66].

До речі, вже 7 листопада 1917 р. до усіх адміністративних установ Поділля надійшов обіжник за підписом помічника Подільського губернського комісара Григорія Степури про необхідність спілкування на роботі українською мовою, розміщення на чільних місцях портретів Шевченка, а також співпраці з «Просвітою» [9, с.193].

Взагалі, на думку А.І.Машталіра, саме просвітяни (члени «Просвіт» у містечках Браїлів, Гнівань, Печера, Немирів, Вороновиця, Кіблич, Ладижин,

Бершадь, Янів, Верхівка, Тульчин та ін.) одні з перших звернулися до шевченківських заповітів, присвячуючи йому велику кількість національних свят, маніфестацій і, взагалі, жодне дійство не проходило в краї, щоб вони не згадали геніального сина України.

Так, досить показовою була діяльність «Просвіти» в с. Курашівці Могилівського повіту Подільської губернії, де відбулось свято, присвячене Т.Г.Шевченкові, в якому взяла участь більша частина населення села [10 с.362].

Про всенародну любов та шанобливе ставлення до Шевченківських заповітів, до пам'яті великого Кобзаря населення нинішньої Вінниччини розповідає цілий ряд документів, що зберігаються у фондах Державного архіву Вінницької області.

Зокрема, один з найраніших документів часів Української революції 1917-1920 років з шевченківської тематики, що зберігаються у фондах Державного архіву Вінницької області, є звернення комітету «Калина» по збудуванню в с. Кирилівці гімназії пам'яті Т.Г.Шевченка до керівництва Жмеринської жіночої гімназії О.Л.Лукашевич від 18 травня 1918 р. (зареєстровано документ у Жмеринці 3 жовтня 1918 р.). У зверненні громадського комітету «Калина» (голова – Л.Мізецький, члени – П.Шевченко, він же писар, А.Цвітанов, Л.Осадчий, С.Власенко, М.Веризуб, К.Іщенко, Г.Боревич, Є.Скрипник, Д.Кириченко, М.Баньківський та М.Філіппенко) зазначалося: «Кирилівський комітет «Калина» звертається до Українського громадянства і всього населення вільної Росії з щирим братерським закликком відгукнутись на добре діло і грошовими засобами (підписуючись на цьому листі) допомогти нам збудувати на батьківщині Українського поета, в селі Кирилівці «Українську гімназію імені Тараса Григоровича Шевченка».

Заздалегідь тішимо себе надією, що заклик не лишиться без уваги» [1, арк.25].

Не залишалися в стороні від благородної справи вшанування пам'яті великого українського поета і подільські кооператори. Зокрема, на чергових зборах уповноважених Подільського Союзбанку (почесний голова – відомий український письменник та громадський діяч Дмитро Васильович Маркович) 12-13 липня 1918 р. отриманий прибуток кооператори розподілили наступним чином: « На впорядкування могили Т.Г.Шевченка 1000 крб.; на Подільський краєзнавчий музей 1000 крб.; на 2 стипендії в Кришинецькій сільськогосподарській школі 1200 крб.; Вінницькій «Просвіті» на утримання української гімназії 5000 крб.; допомога Вінницькому дитячому притулку 1000 крб.; на впровадження курсів українознавства для вчителів початкових шкіл Поділля 10000 крб.» [13, с.192-193].

Окрім цього, Вінницьким союзом споживчих товариств (голова правління- П.В.Журавель) восени 1919 р. було виділено 5 тисяч крб. на спорудження пам'ятника Т.Г.Шевченку у м. Вінниця. Також член правління Подільського Союзбанку Володимир Сидорович Мачушенко в кінці жовтня 1919 р. пожертвував із своєї зарплати 1000 гривень на український дитячий захист імені Т.Г.Шевченка і закликав наслідувати його приклад свого колегу Йосипа Петровича Пшоника [7, с.49,50].

На вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка Гайсинська міська дума 31 січня 1919 р. прийняла постанову про заснування «2-х стипендій в 600 карб. імені великих синів народностей України» [4, арк.28зв.]. Одна з цих стипендій сумою в 300 крб. носила ім'я великого українського поета, інша – місцевого громадського діяча Ш.Я.Рабиновича [4, арк.29].

Окрім цього, Гайсинська міська дума відгукнулася на заклик Роменської «Просвіти» від 1 січня 1919 року про відшкодування боргів у розмірі 20000 крб., що виникли після спорудження першого в Україні пам'ятника Т.Г. Шевченку (його вартість свого часу обійшлася замовникам у 60 тис.крб.): «Не маючи більше де взяти ніяких коштів, Рада Просвіти вирішила звернутись до всіх громадських установ на Україні. І от звертаючись до Вас, як до Гайсинської Думи, уважно прохаємо асигнувати якусь кількість і надіслати, що можете на сей Перший Пам'ятник тай допомогти нам викупити батька Тараса з боргів» [5, арк.95].

16 лютого 1919 р. Подільський губернський комісар Григорій Степура видав наказ за №861 такого змісту: «Наказую всім державним та громадським інституціям святкувати роковини Тараса Шевченка, які відбудуться 11-го березня. В сей день пропоную: 1) відправити службу Божу по всіх церквах, 2) заняття в школах, громадянських та державних інституціях відмінити, 3) улаштувати скрізь лекції, спектаклі, вечерки та інш. Виконання цього покладаю на Повітових Комісарів Поділля» [2, арк.169 зв.].

19 лютого 1919 р. Вінницький повітовий комісар Є.Травський надіслав депешу із зазначеним наказом на розгляд Вінницької повітової земської управи. Остання на своєму засіданні 27 лютого 1919 р. ухвалила: «До відома і виконання повідомити волосні управи» [2, спр.169 зв.].

Одними з перших на Поділлі Шевченківські роковини почали відзначати мешканці м. Ямпіль. Місцева газета «Селянин», орган Ямпільської повітової філії Українського Національного Союзу у номері за 10 березня 1919 р. повідомила: «Сьогодні, 10 березня, всі школи м. Ямполья святкують роковини Т.Г.Шевченка. В 10 годині рано для учнів всіх шкіл на площі коло собору буде відслужено панахиду по Т.Шевченкові. В 3 годині дня учні української гімназії, учительської семінарії і вищих початкових шкіл святкують спільно в клубі; інші школи святкують окремо в себе» [14, с.13]. До речі, №18 вищезгаданого часопису за 10 березня 1919 року був тематичним. Він повністю присвячувався «пам'яті найбільшого нашого поета й оборонця прав і волі народньої – Тараса Шевченка».

Відкривався часопис «Селянин» безсмертним твором великого українського Кобзаря та Пророка «Заповіт» [14, с.1]. Також у номері були надруковані поезії Т.Г.Шевченка «Суботів (Могила Богданова)» та «Холодний яр» [14, с.4-6]. Про життя і творчість Кобзаря розповідала розлога вступна стаття «Тарас Шевченко», підписана анонімним автором під псевдонімом «Недобитий» [14, с.2-4]. Інший анонім («Байда») у статті «Тарас Шевченко і панщина» відзначав антикріпосницький і волелюбний характер поезії Т.Г.Шевченка, його віру у краще майбуття українського народу:

*«Спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть*

Кайданами куті» [14, с.6-7].

Окрім цього, в часописі були надруковані спогади про Т.Шевченка його нащадка (поет доводився йому дядьком по батькові його батька), записані Ф.Шевченком [14, с.8-9]. Ось лише кілька штрихів із цих спогадів, які показують нам Т.Г. Шевченка як веселу, життєрадісну, доброзичливу людину: «На перший погляд здавався якийсь суворий: вуса довгі, густі, чоло високе зморщене, аж страшно ніби. Але коли ближче придивишся, а ще як заговорить, то перше вражіння зовсім зникає – так гарно та приємно з ним.

Любив дуже малих дітей, і всі дні проводив в їх товаристві. Йдуть оце люди на панщину, а він позбирає всіх дітей з цілого кутка до нашої хати тай бавиться з ними цілий день. Накупить, ото було, цукерків багато – багато, збере коло себе дітей тай каже: - « А ну, діти, за мною!» Ідемо в садок. А в садку в нас були великі та густі буряни. Вибере, було, де найбільший бурян, набере повну жменю цукерків тай: - А ну, хто праворніщий» - тай кине в бурян. Дітвора вся суне туди – сміх, регіт, а часом і плач. А дядько тішиться. Потім знову збирає всіх до купи й показують діти, скільки хто знайшов цукерків. Хто більше знайшов, того дядько похвалить за сприйнісь (спритність. – Авт.) і дасть йому ще цукерків» [14, с.9].

Завершує шевченківську тематику в часописі «Селянин» вірш – присвята Володимира Самійленка (у 1919 році поет як урядовець УНР перебував у Вінниці) під назвою «На роковини смерти Тараса Шевченка» [14, с.9]. У цьому творі поет висловлює щире віру у невмирущість шевченківських заповітів та їх здійснення у незалежній Українській державі:

*«Його душа в святих його словах
Одбилася акордами смутними;
Вона живе і в тих благих сльозах,
Що над його піснями пролили ми;
Вона живе, вітає проміж нас
Надією на щастя, на свободу;
Любить народ навчає кожний час –
Поет живе в серцях свого народу!»*

У Вінниці з 1919 року також перебував деякий час відомий український хоровий диригент, композитор, співак та педагог Григорій Митрофанович Давидовський (1866-1952), який організував тут хорову капелу. 24 серпня 1919 р. в місті над Бугом вона дала свій перший концерт. Під час третього концерту капели, що відбувся 7 вересня 1919 р. в літньому театрі товариства «Просвіта», вперше виконувалися твори Г.Давидовського «Б'ють пороги» та «Заповіт» на слова Т.Г.Шевченка [15].

Організована Г.Давидовським капела з великим успіхом виступила у Вінниці і 9 та 10 березня 1920 р. на святкуванні роковин Т.Г.Шевченка. Разом із капелою у святкуванні також брали участь режисер Вінницького драмтеатру Гнат Юра та художник Іван Драк. 9 березня капела виступала в Народному домі перед червоноармійцями, а 10 березня – в міському театрі та перед робітниками трамвайного депо (виконувалися твори Т.Г.Шевченка «Заповіт», «Іван Гус», «Великий льох»). Губернська газета «Вісти», орган Подільського губревкому та

губпарткому КП(б)У у ці дні писала: «Великолепно пел хор под управлением Г.Давыдовского. Писать о нем значит лишний раз повторить то, что о нем писали газеты Петербурга, Москвы, Киева, Ниццы, Неаполя» [8].

Свій внесок у пошанування пам'яті Т.Г.Шевченка зробила і визначна українська громадська діячка та педагог – науковець Софія Федорівна Русова (1856-1940). У 1919 році у Вінниці вийшла укладена нею «Коротка історія українського письменства, де йшлося й про життя та творчість Т.Г.Шевченка [11, с.76-77].

Ще один документ, що безпосередньо стосується постаті Т.Г.Шевченка, датується 30 січня 1922 року. Вже після поразки національно-визвольних змагань виконавчий комітет сільради с.Столипіне (колишнє козацьке село Іцька) проявив свою громадянську позицію, прийнявши ухвалу про перейменування села (до речі, батьківщини відомого повстанського отамана початку 20-х рр. ХХ ст. Матвія Цимбалюка) на Тарасівку. Серед ініціаторів цього заходу значилися мешканці села Лук'ян Духовнян, Артем Дерев'яга, В.Мальгота, Никифор Балюк, Давид Баніст, Пилип Танцюра, Іван Дерев'яга та Андрій Коваль [6, арк.263].

Таким чином, у фондах Державного архіву Вінницької області зберігається цілий ряд справ, які показують, що навіть в умовах важкої боротьби за утвердження власної державності український народ завжди пам'ятав та шанував заповіти свого Великого Пророка, який свято вірив у величне майбутнє України:

*«Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти».*

Джерела та література:

1. Державний архів Вінницької області (далі –ДАВіО). – Ф. Д-173. – Оп.1.- Спр.28.
2. Там само. – Ф. Д-255. – Оп.1.- Спр.133.
3. Там само.- Ф.Д-284.- Оп.1. – Спр.22.
4. Там само. – Ф.Д—286. – Оп.1. – Спр.44.
5. Там само. – Оп.3.- Спр.11.
6. Там само. – Ф. Р-925. – Оп.2. – Спр.499.
7. Завальнюк К.В. Життя в ім'я України / К.В.Завальнюк. – Вінниця: СПД Данилюк В.Г., 2007. – 140 с.
8. Лев – н Е. Вечер годовщины Т.Г.Шевченко / Е Лев-н// Вісти. – 1920. - 14 березня.
9. Логінов О.В., Семенко Л.І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті / О.В.Логінов, Л.І.Семенко. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. – 272 с.
10. Машталір А.І. Вплив постаті Т.Г.Шевченка на діяльність Подільської «Просвіти» (1917-1920 рр.) / А.І. Машталір // Матеріали ХІІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – К.-П.: Абетка, 2010. – С.361-366.
11. Подолинний А.М. Тарас Шевченко і Вінниччина: іменний словник/ А.М.Подолинний. – Вінниця: Едельвейс і К, 2012. -104 с.
12. Плевако пр. Шевченко і критика/ пр. Плевако// Наш Шлях. – 1920. – 9 березня.
13. Рекрут В.П. «З людьми і для людей...» (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець ХІХ - початок ХХ ст.) / В.П.Рекрут. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2006. – 408 с.

14. Селянин. – 1919. - 10 березня. 15. Шлях. – 1919. – 7 вересня.

На основе использования архивных источников, периодики того времени и других публикаций обобщаются разные формы и методы популяризации жизненного пути и творчества, увековечивания памяти Т.Г. Шевченко в период Украинской революции 1917-1920 гг. на Подольи-Винниччине.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, Великий Кобзарь, Подольская губерния, Винниччина, "Просвіта", уездный комиссар, увековечивание, шевченковский "Заповіт".

Л.В. Баженов, С.Е. Баженова
м. Кам'янець-Подільський

Шевченкіана на Хмельниччині (1989-2014 рр.)

Розглядається та аналізується розвиток Шевченкіани на Хмельниччині за роки державної незалежності України, дослідження шевченкознавців, твори лауреатів Премії імені Т.Г. Шевченка, діяльність подільської "Просвіти" з популяризації творчості Великого Кобзаря.

Ключові слова: Т.Г. Шевченко, Великий Кобзарь, Хмельниччина, Подільська "Просвіта", лауреати Премії імені Т.Г. Шевченка, шевченкознавці, Шевченкіана.

Поділля-Хмельниччина є тією українською землею, на якій побував у 1846 році і наповнював тут свої джерела творчості Тарас Григорович Шевченко. З того часу й до сьогодні не слабне всеохоплюючий пізнавальний і науковий інтерес до постаті Великого Кобзаря. Шевченкіана, яка на Хмельниччині започаткувалася ще з середини ХІХ ст., особливо потужно розбудовується за роки державної незалежності України і тому солідну наукову історіографію, широко відображена в науково-популярній публіцистиці, художній літературі та живописі, до яких причетні близько 600 авторів. З-поміж них вагомий внесок у наукові та науково-популярні дослідження створення праць здійснили сучасні відомі подвижники-шевченкознавці Хмельниччини, зокрема, А.В. Сваричевський [1,2], М.М. Кульбовський [3,4], П.Я. Слободянюк [5], Є.Д. Назаренко [6,7], В.П. Мацько [8,9], В.С. Прокопчук [10], М.Н. Магера [11,12], А.І. Машталір [13,14], З. Діденко [15] та чимало інших, завдячуючи яким автори в даному матеріалі змогли здійснити певні узагальнення розвитку в нашому краї нинішньої Шевченкіани.

Якісно новий спалах розвитку Шевченкіани в країні й на Хмельниччині започаткувався на межі 1980-90-х років, у час творення незалежної Української держави, яка одразу ж високо підняла знамено його життя і творчості, як символ свободи, демократії, національного відродження своєї Вітчизни. До перших, хто поніс прапор оновленої Шевченкіани на Хмельниччині, було засноване 4 квітня 1989 року Обласне товариство української мови імені Т.Г. Шевченка (очолив письменник-шевченкознавець Микола Магера), яке фактично відродило діяльність Подільської «Просвіти». Його осередки постали у Кам'янці-Подільському, Шепетівці та всіх інших містах області. Члени товариства домагалися виконання закону про мови, брали активну участь в акціях, спрямованих на виборювання незалежності України. 12 листопада 1992 року відбулася реорганізація Товариства української мови у Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Т. Шевченка. В області його очолив Василь Горбатюк, нині голова обласної організації

Національної спілки письменників України. Кам'янецька «Просвіта» (керівник Євгенія Сохацька) вже 1996 року мала 9 міських осередків і налічувала 200 членів [21].

Просвітницький рух на Хмельниччині призвів до потужного відзначення у 1989 році в області 175-ї річниці від дня народження Кобзаря. Вперше в історії краю 21-22 березня цього року на базі Кам'янець-Подільського педагогічного інституту була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція «Шевченко і Поділля», що зібрала шевченкознавців зі всіх куточків України, які розглянули на основі вивчення здобутих нових джерел різні аспекти життя і творчості великого поета та його місця в долі краю [16]. Друга така ж конференція «Шевченко і Поділля» відбулася у місті над Смотричем під час святкування 185-річчя від дня народження Кобзаря 21-22 травня 1999 року [17]. Наступного року 19-20 травня – в дні проведення на Хмельниччині міжнародного шевченківського літературного-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій» та з нагоди відкриття 20 травня у Кам'янці-Подільському пам'ятника Т.Г. Шевченка тут пройшов Всеукраїнський симпозіум «Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття», головою оргкомітету якого був доктор філологічних наук, професор, академік АН України М.Г. Жулинський [18]. У 2001 році продовжилося оприлюднення результатів досліджень творчості Кобзаря під час проведення у м. Хмельницькому конференції «Спадщина Т.Г. Шевченка в контексті гуманізації сучасної освіти» [19]. В роботі названих форумів брали участь близько 800 шанувальників творчості поета. У виданих опісля матеріалах конференцій вміщені доповіді, статті і тези 343 науковців, краєзнавців, літературознавців й, таким чином, здійснено прорив у наукові й науково-методичні дослідження та узагальнення всього комплексу творчого надбання Т.Г. Шевченка й впливу його на українське суспільство, в розвиток Шевченкіани на Хмельниччині.

Вагомий доробок у дослідження і популяризацію постаті Т.Г. Шевченка та його творів за роки незалежності України внесли і вносять сучасні науковці і літературознавці Хмельниччини. З-поміж них хмельничанин літературознавець, краєзнавець, педагог А.В. Сваричевський створив понад 60 окремих видань, нарисів, наукових статей, розвідок про Кобзаря, в тому числі книги «Т.Г. Шевченко і Поділля» (1994), «На прекрасній Подолії. Сторінки подільської Шевченкіани» (2001). Автором видання у двох книгах «Подільська Шевченкіана» (2001, 2006), дослідження «Шевченко і Пушкін: паралелі долі» виступив письменник і журналіст М.М. Кульбовський з м. Хмельницького. Відомий учений-літературознавець діяч «Просвіти» з цього ж міста В.П. Мацько, крім численних статей, опублікував книгу «Шевченко у серці моїм» (1996). Краєзнавець і педагог м. Хмельницького Є.Д. Назаренко оприлюднив книгу «Тарас Шевченко і подільяни» (2003). Знаний в Україні шевченкознавець О.А. Відоменко, праправнук Великого Кобзаря, якого доля привела з Черкащини до м. Хмельницького, присвятив книги своєму родичу: «Сучасна та радісна Шевченкіана» (1996), «Оплаканий і зраджений» (2000), «Збагнімо віщий Заповіт» (2004) й ін. Літературознавці дослідження опублікували також відомі науковці-шевченкознавці В.С. Прокопчук (Дунаївці – Кам'янець-Подільський), Є.І. Сохацька (Кам'янець-Подільський), П.Я. Слободянюк (м. Хмельницький),

О.П. Григоренко (м. Хмельницький) та інші. Уродженка м. Летичева Н.Г. Наумова, яка нині працює завідувачкою відділом Національного Музею Тараса Шевченка в м. Києві, є автором книги «Земля подільська, яку сховає Тарас».

Образ Т.Г. Шевченка та його творчість гідно відображені художнім словом поетами і прозаїками Хмельниччини. Так, уродженець м. Дунаївці, хмельничанин, письменник і педагог Микола Магера створив популярні серед читачів повість про перебування Т.Г. Шевченка 1846 року у місті над Смотричем «Кам'янецькими стежками» (1989) та збірку оповідань «Мій Шевченко» (2002). Про ймовірне перебування Т.Г. Шевченка у м. Хмельницькому в жовтні 1846 року описав місцевий прозаїк, поет і журналіст Микола Мачківський у романі «Пароль – Прокурів» та у повісті «Нічний монолог Шевченка...» (1997).

Десятки професійних поетів і аматорів Хмельниччини пов'язали свою творчість з Кобзарем. З-поміж них відомий поет-пісняр Володимир Семеновський увіковічив ім'я Т.Г. Шевченка віршами «На Тарасовій горі», «Дума Кобзаря», «Уклін Тарасу» у збірці «Сяйво калини» (1991), іменитий поет Павло Гірник описав образ Шевченка у віршах «Муштра», «Спадщина», «Не тужи, душе...», «Тарасе Григоровичу, годі мене муштрувати» та інших у збірках «Спрага» (1983), «Се я, причинний» (1994), «Коник світу» (1993). З іменем Т.Г. Шевченка пов'язані твори поета Івана Іова: «Є Моринці – не Царське Село» (збірка «Невибране» (1998), поему «Хто ми такі» з епіграфом Кобзаря «Душа моя убогая. Чого марно плачеш?». Автор 30 поетичних збірок Микола Федунець втілює образ Т.Г. Шевченка у творах «Приводи журавлів», «Жниво» та ін. Галина Ісаєнко присвятила великому поетові вірші «Титан і розуму, і духу...», «Душею писані вірші» та «Шевченкові слова збулися» у збірках «Зоряний шлях», «Слово через космос» (2001). На відкриття пам'ятників Т.Г. Шевченку в Хмельницькому і Ярмолинцях поет Микола Коваль відгукнувся віршами «Стоїш сумний, земний, звичайний», «Прозріння ясного» (1992). З іменем Тараса Шевченка пов'язані поезії Ольги Лихогляд «Спаси і сохрани», «Портрет», «Молитва», «Портрет Жуковського» (збірка «Люблю, молюсь і плачу, і сміюся...» (2005). У поемі «Мамай» (2002) Микола Хорунжий п'ятнадцяту главу присвятив Т.Г. Шевченку, називаючи його «Кобзар» другою Біблією для українців, а Україну порівнюючи з шевченківською Катериною. Цикл поезій «Дорога до Кобзаря» Володимир Олійник повністю опублікував у збірці «Під Кобзарєвою зорею» (2002). На її основі вчителями Хмельниччини створені розробки уроків, які оприлюднені в навчальному посібнику «Література рідного краю» для 5-11-х класів (2005). Перелік можна продовжувати.

Шевченківські теми надихали багатьох сучасних композиторів-хмельничан до створення словоспівів, хорових творів малих і великих форм, симфонічних інтерпретацій. Серед них диригент-хормейстер, художній керівник Українського державного ансамблю пісні і танцю «Подільська» (нині – «Козаки Поділля») Хмельницької обласної філармонії Володимир Атаман, автор прекрасних словоспівів. Він створив відомі хорові твори на слова Т.Г. Шевченка «По діброві вітер віє», «Тече вода в синє море» та інші. Знаний хоровий диригент, композитор, народний артист України, який мешкає і працює в м. Хмельницькому, на слова

Великого Кобзаря написав хорову поему «Мені одинаково», хор «Гетьмани», словоспів – «Не питаєте, чорнобриві», «Защечебече соловейко», «І серцем плину». Композитор-аматор, педагог цього ж міста Аркадій Гаєвський на вірші Т.Г.Шевченка створив словоспів «Кобзар» та хоровий твір «Прометей». Композитор-аматор, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Зіновій Яропуд є автором інструментальних творів на шевченківські поезії «Утоптала стежечку», «Полюбилась я» тощо. Композитор, керівник ансамблю народного танцю «Горлиця» цього ж навчального закладу Олексій Бец створив на слова Т.Г. Шевченка відому пісню «Якби мені, мамо, намисто». Композитор-аматор, хормейстер, керівник хору народної пісні «Смотрич» Кам'янець-Подільського міського Будинку культури Микола Мельник є автором низки пісень на слова Кобзаря, які вміщені у його збірках «Пісня над Смотричем», «Коли душа співає», «Щаслива зірка». У травні 2006 року в органному залі обласної філармонії відбулася презентація нового нотного збірника «Вокально-хорова Шевченкіана композиторів Хмельниччини» (упорядник Дмитро Туркало), присвячена 160-річчю перебування Тараса Шевченка в Кам'янці-Подільському. Це видання узагальнило внесок музичної еліти краю в популяризацію постаті Кобзаря і його творчості.

Гідним внеском у розвиток Шевченкіани засобами хореографії, пензля і різця відзначаються митці Хмельниччини. Так, фундатор і незмінний художній керівник та головний балетмейстер Хмельницького зразкового дитячого хореографічного ансамблю «Подоланчик» Юрій Гуреїв витворив свою хореографічну Шевченкіану. Високими патріотичними почуттями повняться хореографічні сюїти «Вінок Кобзаря», «Любіть Україну», «Ми України рідної діти». Він підготував концерт-виставу «Вінок Кобзаря», який увійшов у репертуари багатьох художніх колективів. Режисер-постановник Хмельницької обласної філармонії, заслужений діяч мистецтв України Іван Рожко здійснив численні шевченківські вистави в театрах Києва, Львова, Запоріжжя, Івано-Франківська, Хмельницького. Він є організатором в Хмельницькому міському Будинку культури та філармонії проведення щорічних березневих шевченківських літературно-мистецьких вечорів та конкурсів на краще декламування віршів з «Кобзаря». Головний режисер Хмельницького обласного театру ляльок Сергій Брижань разом з художником Михайлом Ніколаєвим та композитором Іваном Пустовим здійснив постановку «Тарас» за однойменною поемою Богдана Стельмаха. В основу вистави покладено факти дитинства Тараса Шевченка. За цю виставу колектив театру удостоєний премії Національної спілки театральних діячів України (2000). Актор Хмельницького обласного музично-драматичного театру Леонід Діса образ Тараса Шевченка вперше відтворив на сцені у 1990 році в спектаклі, поставленому за мотивами поеми «Катерина». З цього часу до сьогодні є незмінним виконавцем ролі Т. Шевченка не лише в спектаклях, але у шевченківських літературно-музичних вечорах, де він загримований під свого героя, читає поезії з «Кобзаря». Музичні композиції на шевченківські твори є неодмінною складовою частиною репертуару скрипальки, солістки обласної філармонії, викладача Хмельницького музичного училища імені Владислава Заремби, заслуженої артистки України Валентини Щур.

Вагоме місце Шевченкіана займає в художній творчості. Зокрема, з-поміж багатьох митців помітна творчість заслуженого художника України, Михайла Андрійчука, який працює в Хмельницькому художньому фонді. Одну із своїх виставок він назвав «Моя Шевченкіана» (1997), куди ввійшли створені ним художньо-графічні полотна «Катерина», «І сниться їй той син Іван» (за мотивами поеми «Сон»), «Якби зустрілися ми знову...», «Моє ти диво! Моя ти доле чорнобрива» й інші, а також акварельна серія «Селянські мотиви» (замальовки з місць перебування Т.Г. Шевченка). Графічну галерею різнопланових портретів Великого Кобзаря та ілюстрацій до шевченківських видань створив заслужений художник України, професор Кам'янець-Подільського національного університету Борис Негода. Художник-декоратор, заслужений майстер народної творчості, фундатор і директор Державного історико-культурного заповідника «Самчики» Старостянтинівського району Олександр Пажимський за поезіями Т.Г. Шевченка написав панно «Врятуй козацтво, не проспи», «Круг містечка Берестечка», «Освятили... ударили в дзвони». Художниця-аматор, майстер вишивки картин і натюрмортів гладдю Ніна Гончарук за мотивами поеми Кобзаря на полотні вишила хрестом портрети Тараса Шевченка, «Катерину» та ін. На Хмельниччині постійно відбуваються художні виставки картин, виробів народних майстрів (вишивальниць, граверів, різблярів, гончарів тощо), на яких завжди гідно представлена Шевченкіана, кращі витвори яких відзначаються преміями, популяризуються.

Важливе значення в культурно-мистецькому житті Хмельниччини займає праця скульпторів, які в камені, бронзі і дереві створюють пам'ятники-скульптури і погруддя Т.Г. Шевченка та на його честь меморіальні плити, чим гідно вшановується пам'ять про Великого Кобзаря. Так сталося, що художники-скульптори у післявоєнний період не мали можливості повною мірою реалізувати свої шевченківські проекти, зокрема на Хмельниччині. Тому найталановитіші архітектори і скульптори, уродженці цього краю, в той час змушені були виконувати замовлення з інших регіонів України і навіть із зарубіжжя. Так, відомий український архітектор Анатолій Ігнащенко, родом з с. Захарівці Хмельницького району, Лауреат Національної премії України ім. Шевченка (1973), був участь у спорудженні пам'ятників Т. Шевченку в Нью-Йорку (1970 р., співавтори скульптори В. Бородай і О. Ковальов), у польському місті Білий Бір (1991) та погруддя Шевченка в Парижі на вулиці Сен-Жермен (1982 р., співавтор скульптор М. Лисенко). Уродженець м. Полонного, що на Хмельниччині, український скульптор-емігрант Леонід Молодожанин виступив автором пам'ятників Т. Шевченку у Вашингтоні (1964) та Буенос-Айресі (1971). За проектом доктора архітектури Юрія Хохла, уродженця Старокостянтинова, збудовано меморіал Т. Шевченка в с. Моринцях Черкаської області (1981).

Здобуття незалежності України відкрило шлях скульпторам до свого повного вираження в створенні пам'ятників Кобзарю, в тому числі на Хмельниччині. Новий монументальний пам'ятник Т. Шевченку, вирізьблений з подільського граніту, постав під час велелюдних урочистостей у Хмельницькому 19 грудня 2000 року, в центральному парку міста, яке носить ім'я великого поета (за кінотеатром імені Шевченка). Скульптура встановлена так, що кожен, хто

прямує сквером, буде зустрічати погляд Кобзаря й звертати на нього увагу. Автор монументу відомий скульптор, заслужений діяч мистецтв України, народний художник України Валентин Зноба. Він самовіддано працював над задумом свого батька Івана Зноби, палкого шанувальника Кобзаря, який, на жаль, не дожив до відкриття пам'ятника у Хмельницькому. 20 травня 2000 року в місті над Смотричем під час проведення міжнародного шевченківського фестивалю «У сім'ї вольній, новій» на майдані біля Будинку культури, колись Шевченківського дому (театру), що примикає до головної вулиці Кам'янця імені Т. Шевченка, на зібранні тисяч кам'янчан і гостей звідусіль України, було урочисто відкрито пам'ятник Т.Г. Шевченку (гранітний постамент, бронзове погруддя 30-річного Тараса), який є сьогодні окрасою міста і постійно утопає у квітах. Його автором є лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (1999), член Національної спілки художників України, скульптор Богдан Мазур, уродженець м. Хмельницького. Майстер народної творчості, різбляр по дереву Володимир Лупійчук з м. Волочиська, що на Хмельниччині, створив за творами Т.Г. Шевченка групу дерев'яних скульптур: «Доля», «Чернець», «Невольник», «Чигирин», «Тополя» та інших. У 1992 році у Кам'янці-Подільському на фасаді будівлі історичного факультету педагогічного інституту (нині національного університету), де колись була гімназія і в якій вчителював П. Чуйкевич (Старе місто, вул. Татарська, 14), встановлено бронзову меморіальну дошку з барельєфом молодого Тараса Шевченка. На ній напис засвідчує: «У цьому будинку 1846 року перебував великий український поет, художник, революційний демократ Т.Г. Шевченко». У цьому ж році на стіні Меджибізької фортеці встановлена пам'ятна дошка з барельєфом поета, а поряд текст: «4 жовтня 1846 року під час археографічної експедиції в Меджибожі зупинявся Т.Г. Шевченко».

Пам'ятники Т.Г. Шевченку також мають свою іноді нелегку долю. Цікава, зокрема, історія пам'ятника у райцентрі Красиліві. Селянин Василь Омелянович Дмитрук мав освіту лише сім класів, але не розлучався з творами Шевченка, багато віршів знав напам'ять. Любов до поета вилилася в благородний намір. Він вирішив заощаджувати кошти на спорудження пам'ятника Кобзарю. Передчасна смерть перешкодила задумові. Цю справу продовжила його дружина Фросина Никифорівна. У Красиліві пам'ятник поетові вже був раніше споруджений, але потребував реставрації. Кошти на це й дала Ф.Н. Дмитрук. У 1992 році пам'ятник Шевченкові був покритий міддю, проведено інші впорядкування, і в оточенні верб він постав перед красилівчанами [22].

Довгим був шлях до встановлення пам'ятника Кобзареві в селі Пліщини, що на Шепетівщині. Його історія сягає у 1960-ті роки. Тоді колгоспне господарство села носило ім'я Шевченка, було одним із кращих у районі, куди їздили різні делегації. В одній із них був скульптор. Він запропонував голові колгоспу свою авторську роботу. Згодом пам'ятник привезли у Пліщини і завантажили в ящики в саду. Та голова колгоспу втратив інтерес до монумента, бо в селі почали з'являтися незнайомці, які цікавитися тими ящиками і радили зачекати з встановленням пам'ятника (тоді всі боялися звинувачення в націоналізмі). Згодом очолив колгосп Віктор Ковальський. Він вирішив: раз купили, пам'ятник має стояти. Як-небудь, без урочистостей, пам'ятник зібрали і поставили біля сільмагу,

а Ковальського зняли з роботи. Невдовзі, в часи гігантоманії, господарство приєднали до сусіднього колгоспу «Більшовик». З того «більшовизму» нічого не вийшло, і в 1987 році колгоспи роз'єдналися, а пліщинському господарству повернули ім'я Т.Г. Шевченка. Але скульптура Кобзаря у селі почала руйнуватися настільки, що не підлягала реставрації. Було замовлено новий монумент. Його виготовив чернівецький скульптор С. Бродовий. У шевченківські березневі дні 1993 р. пам'ятник встановили в центрі села на триметровому насипу. Працювали всім селом, і, нарешті, пам'ятник було урочисто відкрито.

Важливими центрами щорічної березневої Шевченкіани є у м. Хмельницькому дім «Просвіти», Подільський культурно-просвітницький Центр ім. М.К. Реріха, Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського, Хмельницька обласна бібліотека для дітей, якій у 1989 р. присвоєно ім'я Т.Г. Шевченка, міський Будинок культури та відповідні осередки і заклади у Кам'янці-Подільському, Шепетівці, Ізяславі, Старокостянтиніві й інших райцентрах і містах області [23]. Різними формами і методами (літературно-мистецькі читання, конкурси, презентації, виставки, постановки, вечори й інші дії) вони пропагують, несуть шевченківського слово, образ Кобзаря в маси, особливо в молодь Хмельниччини. Серед різноманітних тематичних заходів, які щорічно проводять ці центри, популярністю відзначаються «Т.Г. Шевченко – велет духу народного», «Думи Тарасові, слово народне», «В сім'ї вольній, новій», «Свою Україну любіть» тощо.

Чималий внесок у популяризацію життя і творчості великого поета своїми обладнаними експозиціями, виставками, науково-дослідною та культурно-просвітницькою працею, пошуками нових форм відзначення шевченківських дат і свят роблять Хмельницький обласний краєзнавчий музей, Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник, Нетішинський міський краєзнавчий музей та всі інші заклади музейної мережі області.

Шевченкіана є одним з головних стрижнів у сфері національно-патріотичного виховання учнівської молоді. Сьогодні в кожній школі Хмельниччини оформлені експозиції, куточки Кобзаря, оформлені мапи Поділля, де позначені місця, пов'язані з іменем Шевченка, організуються походи по шевченківських місцях, влаштовуються літературно-мистецькі вечори, читання, вікторини, конкурси, виставки портретів, рушників, серветок, панно, власноручно вишитих учнями, старшокласники пишуть дослідницькі роботи з Шевченкіани в системі Хмельницького відділення Малої академії наук та обласних і республіканських учнівських олімпіад. Під керівництвом учителів школярі на уроках праці виготовляють вітрини, декоративні вироби за мотивами «Кобзаря», аплікації за мотивами «Реве та стогне Дніпр широкий» й інших творів поета. В цьому можна переконатися, відвідавши Вовковинецьку школу-інтернат, Білогірську ЗОШ № 1, Старокостянтинівську ЗОШ № 7, Шепетівську ЗОШ № 2, Кам'янець-Подільську ЗОШ № 2 та інші, де в музеях Шевченка є стенди: «І виріс я на чужині», «У неволі», «Після заслання», «Шевченко-художник», «Шляхами Кобзаря», «Тарасові шляхи на Поділлі» [23].

Про розвиток, роль і значення Шевченкіани в Хмельницькій області та активну участь в ній місцевих подвижників свідчить їх відзначення державними

нагородами. Зокрема, лауреатами Національної премії України імені Тараса Шевченка – найвищої відзнаки в галузі літератури і мистецтва – з часу її заснування 20 травня 1961 року і до сьогодні стало 23 особи уродженців Хмельниччини, або зв'язаних з нею життям і творчістю. Серед них удостоєні цієї премії відомі шевченкознавці: поети Микола Бажан (1965), Микола Подолян (1973), Любомир Дмитерко (1979), Ігор Римарчук (2002), Павло Гірник (2009), письменники Кость Гордієнко (1973), Володимир Маняк (1993), композитор Володимир Гронський (1996), диригент Віктор Гуцал (1992), співаки Микола Кондратюк (1972), Василь Зінкевич (1994), Михайло Дідик (1998), кіносценарист Антон Комарницький (1986), мистецтвознавець Володимир Овсійчук (1994), живописець-графік Валерій Франчук (2008), архітектор Анатолій Ігнащенко (1974), скульптори Богдан Мазур (1999), Валентин Зноба (1996) та ін.

Постановою колегії управління культури і мистецтв Хмельницької обласної державної адміністрації від 13 травня 1994 року було засновано обласну премію імені Тараса Шевченка, яка вручається щорічно у березні до дня народження великого поета для відзначення вагомого внеску у Шевченкіану науковців, літераторів, краєзнавців, художників, митців, громадських активістів [20]. До сьогодні лауреатами цієї премії стало понад 30 подвижників. З поміж них: поети Микола Федунець (за 1994 р.), Григорій Храпач (1998), письменники Микола Магера (1999), Микола Кульбовський (2004), Олександр Відоменко (2005), керівник хору народної пісні «Смотрич» м. Кам'янця-Подільського Микола Мельник, головний диригент і художній керівник муніципального хору м. Хмельницького Ігор Цмур (2003), соліст хору ансамблю пісні і танцю «Козаки Поділля» (1994), актор обласного музично-драматичного театру ім. Г. Петровського Леонід Диса (1994), режисер-постановник обласної філармонії Іван Рожко (1994), літературознавець, краєзнавець Анатолій Сваричевський (1999), директор Дунаєвецької централізованої районної бібліотеки Тамара Прокопчук (1994), старший науковий співробітник Меджибізького історико-етнографічного музею Галина Медведчук (1994) та інші. Обласної премії імені Тараса Шевченка також удостоєні колектив обласної бібліотеки для дітей ім. Т.Г. Шевченка (1994), постановча група Хмельницького обласного театру у складі Сергія Брижана, Михайла Ніколаєва та Івана Пустового (2001), Український державний ансамбль пісні і танцю «Козаки Поділля» (2002) й ін.

2014 рік – рік Т.Г. Шевченка, коли в Україні та в усьому світі гідно відзначатиметься 200-річчя від дня його народження. Звернення до творчості та вшанування Великого Кобзаря є сьогодні у час складної політичної кризи в державі важливим фактором збереження об'єднання і подальшої розбудови України. На Хмельниччині створені всі можливості для гідного вшанування цього ювілею. Тут заплановано проведення шевченківських свят, фестивалів, театралізованих та літературно-мистецьких дійств, відкриття нових пам'ятників, перевидання творів великого поета, організацію наукових конференцій та здійснення комплексу інших ювілейних заходів. Вони засвідчують що земля Хмельниччини, яку сховає Тарас, глибоко і з вічною любов'ю сприйняла Кобзаря, вважає його своїм рідним і готова завжди сплачувати йому данину вдячності і доброї пам'яті, виховувати підрастаючі покоління на засадах його творчості і

служінню незалежній вольній і новій Україні, про яку мріяв і боровся Т.Г. Шевченко.

Джерела і література

1. Сваричевський А.В. Шевченко і Поділля. Земля, яку сходив Тарас /А.В. Сваричевський. – Хмельницький, 1994.
2. Сваричевський А.В. На прекрасній Подолії. Сторінки подільської Шевченкіани /А.В. Сваричевський. – Хмельницький: НВП «Евріка» ТОВ, 2001.
3. Кульбовський М. Подільська Шевченкіана : лауреати обласної премії Т. Шевченка (1993-2000) /М.М. Кульбовський. – Хмельницький, 2001.
4. Кульбовський М. Подільська Шевченкіана. Книга друга /М.М. Кульбовський, 2006.
5. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини /П.Я. Слободянюк. – Хмельницький: Поділля, 1995.
6. Назаренко Є.Д. Тарас Шевченко і Поділля / Є. Д. Назаренко. – Хмельницький, 2003.
7. Назаренко Є.Д. Шевченко і подоляни /Євген Назаренко //Творче Поділля: публіцистично-художній альманах, присвячений 180-й річниці від дня народження Т.Г. Шевченка. – Хмельницький, 1995. – С. 16-26.
8. Мацько В. Шевченко у серці моїм /Віталій Мацько. – Хмельницький, 1996.
9. Мацько В. Т.Г. Шевченко і Подільська «Просвіта» /Віталій Мацько //Тарас Шевченко і українська культура ХХІ ст. : зб. наук. праць за матеріалами наукового симпозиуму. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 263-264.
10. Прокопчук В. З Т.Г. Шевченком у серці / В.С. Прокопчук //Микола Магера. Мій Шевченко. – С. 3-8.
11. Микола Магера. Кам'янецькими стежками :Документальна повість. – Хмельницький, 2009.
12. Микола Магера. Мій Шевченко : Оповідання /М.Н. Магера. – Хмельницький, 2002.
13. Машталір А.І. Вплив постаті Т.Г. Шевченка на діяльність Подільської «Просвіти»(1917-1920 рр.) /А.І. Машталір //Матеріали ХІІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С.361-366.
14. Машталір А.І. Шевченкіана у періодичних виданнях Поділля у 1919-1920 рр. /А.І. Машталір //Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 396-401.
15. Благословенний край – Поділля /упоряд. З.Діденко, Т. Зеленко. – Хмельницький, 2006. – 118 с. (До 100-річчя перебування Т. Шевченка на Поділлі та 100-річчя Подільської «Просвіти).
16. Т.Г. Шевченко і Поділля : тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка. – Кам'янець-Подільський, 1989. – Ч. I – II.
17. Шевченко і Поділля : збірник наукових праць за матеріалами другої всеукр. наукової конференції. – Кам'янець-Подільський: К-ПДУ, інформ.-вид. від., 1999.
18. Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття : збірник наукових праць за матеріалами всеукр. симпозиуму. – Кам'янець-Подільський: К-ПДУ, інформ.-вид. від., 2000.
19. Спадщина Т.Г. Шевченка в контексті гуманізації сучасної освіти : зб. наук. ст. – Хмельницький, 2001.
20. Лауреати Хмельницької обласної премії імені Т.Г. Шевченка : біобібліографічний покажчик. – Хмельницький: ХОУНБ ім. М. Островського, 2008.
21. Подільська «Просвіта» : історія і сьогодення : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2011.
22. Памятники истории и культуры Хмельницкой области : научно-вспомогательный библиографический указатель. – Хмельницкий, 1986.
23. «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі. – Хмельницький: Просвіта, 2005.

Рассматривается и анализируется развитие Шевченкианы на Хмельниччине за годы государственной независимости Украины, исследования шевченковедов, произведения

лауреатов Премии имени Т.Г. Шевченко, деятельность подольской "Просвита" по популяризации творчества Великого Кобзаря.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, Великий Кобзарь, Хмельниччина, подольская "Просвита", лауреаты Премии имени Т.Г. Шевченко, шевченковеды, Шевченкиана.

Ю.І. Блажевич

м. Хмельницький

Міжнародне Шевченківське літературно-мистецьке свято «В сім'ї вольній, новій...» на Хмельниччині

У статті на основі документальних матеріалів та публікацій періодичних видань, спогадів учасників урочистостей висвітлено питання організації та проведення міжнародного літературно-мистецького дійства на теренах Хмельницької області 19-21 травня 2000 року.

Ключові слова: Т. Шевченко, Хмельниччина, літературно-мистецьке свято, Кам'янець-Подільський, міста і райони області, письменники, митці, творчі колективи, виставки, вернісажі, концерти, поетичні читання, гості далекого і близького зарубіжжя.

Актуальність питання та стан його дослідження. В рік 200-ліття від дня народження Тараса Григоровича Шевченка – геніального сина України, Великого Кобзаря, Апостола правди і справедливості, Пророка майбуття, Прометея боротьби за свободу і проти будь-якого насильства, на Хмельниччині вже протягом 2013 року розпочалися різноманітні заходи в навчальних і мистецьких закладах, бібліотеках, Будинках культури і клубах, за місцем проживання мешканців краю, в засобах масової інформації. Повернення ж до непересічної події, яка відбулася чотирнадцять років тому, це потреба осмислення важливості відродження національної гідності та самобутності нашої української культури і ментальності, все більшого розуміння місця і ролі Тараса Шевченка у формуванні української нації, його пророчих задумів і мрій. Це знайшло своє відображення в наукових розвідках, літературних доробках, письменницьких, журналістських та краєзнавчих описах і есе таких відомих людей, як І. Драч, Б. Олійник, Ю. Мушкетик, М. Жулинський, О. Відоменко, Н. Наумова, М. Кудрявцев, В. Дончик, А. Сваричевський, Б. Гришук, Т. Слободянюк, В. Кравчук, М. Зарицький, М. Марчук-Мачківська, Р. Молчанова та ін.

Виклад основного матеріалу. Акт про проголошення незалежності України в серпня 1991 року і його майже односпайна підтримка в грудні цього ж року засвідчили не тільки появу на політичній карті світу нової незалежної держави – України, але й початок бурхливого національного відродження в усіх сферах життя, насамперед, в освіті, культурі, літературі, мистецтві, релігії, звичаях, традиціях, святах тощо.

У той доленосний час, коли Україна піднялася з колін, випростала крила і розпочала самостійно розв'язувати епохальні завдання щодо державного будівництва і духовно-культурного відродження, на порядку денному постала нагальна необхідність позбавитись довготривалої ідеологічної заангажованості щодо поетичної і мистецької спадщини Великого Кобзаря, його непересічного впливу на подальшу історію і культуру України, розпочати нове прочитання і пізнання Шевченкової науки справжньої любові до своєї Вітчизни, до свого

народу, своєї історії, мови, самотності. Однією з найважливіших подій, пов'язаних з Тарасом, стало вирішення найвищими владними структурами питання про щорічне проведення в травні Міжнародного Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій...», яке має проводитись на державному рівні по чергово у кожній області. І символічна Кобзарева естафета стала мандрувати по Україні. У 1999 році вона пройшла на Черкащині, батьківщині Пророка, а в 2000 році Шевченківський оргкомітет, очолюваний тодішнім віце-прем'єром М.Жулинським, вирішив провести цю міжнародну акцію на Хмельниччині. Було заплановано розпочати її в древньому Кам'янці-Подільському, де восени 1846 року побував Тарас Григорович Шевченко як член Тимчасової Археографічної комісії для розгляду древніх актів (створена 1843 року при канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора для збирання і видання історичних документальних матеріалів та дослідження археологічних пам'яток). Тому Кам'янець – одне з небагатьох провінційних міст України, де побував і плідно попрацював поет і художник, – став епіцентром шевченківського вшанування.

Водночас необхідно зазначити, що фактично уся держава допомагала подолянам в організації міжнародної акції, про що свідчить масштабне фінансування мистецького заходу: 500,0 тис. гривень уряд виділив для ремонту міського Будинку культури, 300,0 тис. урядових грошей було затрачено на реставраційні роботи в Старому місті. 500,0 тис. гривень було вкладено «Укравтодором» у ремонт міських доріг, 100,0 тис. гривень виділили облдержадміністрація і обласна рада для прийому гостей свята у готелях. Міністерство культури посприяло у придбанні концертних костюмів, харчуванні артистів. Свою частку коштів виділила й міська влада, чимало робіт, пов'язаних з упорядкуванням міста, були виконані безкоштовно низкою підприємств, навчальних закладів, організацій та установ [1, с.1].

Організатори цього великомасштабного дійства понад усе прагнули, аби свято пройшло не задля «галочки» на виконання Указу Президента України, а як хвилююче високоемоційне, щире і патріотичне волевиявлення українців. Адже ідея Шевченківського свята полягає в тому, щоб привернути увагу широкої громадськості до проблеми духовно-національного відродження, до постаті Великого Поета не лише як геніального сина України, а як її вічного Пророка, який зайняв одне з найпочесніших місць серед геніїв людства всіх часів і народів.

Літературно-мистецьке дійство було розплановано на три дні – 19-21 травня 2000 року. Протягом цього часу невмирущі слова з «Кобзаря» – «В сім'ї вольній, новій...», давно знані і наново хвилюючі і рідні, зринали в подільське небо потужним голосом народної любові з міських площ і сільських майданів Хмельниччини. Фактично цей мистецький захід переріс у величне свято народної культури України. В місто над Смотричем з'їхалося понад дві тисячі гостей, творчі колективи не лише з України, а й з ближнього і дальнього зарубіжжя.

Свято на Кам'яниччині розпочалося вранці 19 травня, на майдані біля міського Будинку культури, з відкриття погруддя Великому Кобзареві. Подія ця була головною, тому що в Кам'янці-Подільському, на жаль, не було пам'ятника українському генію і поету. Майдан був заповнений вщерть. Над тисячоголосим

натовпом злинула пісня «Реве та стогне Дніпр широкий» у виконанні хору імені Г.Верьовки, а потім – «Думи мої, думи...». До оповитого білим покривалом погруддя підходять віце-прем'єр, голова шевченківського оргкомітету Микола Жулинський, голова облдержадміністрації Віктор Лундишев, голова обласної ради Микола Приступа, міський голова Олександр Мазурчак. Розрізається стрічка і покривало спадає. А на майдані прокочується хвиля здивування і захоплення. Адже перед присутніми постав молодий Шевченко, такий як він був у ті далекі 40-і роки ХІХ ст. Автор погруддя Богдан Мазур – також молодий (31 рік) хмельницький скульптор. Тут варто зазначити, що перед відкриттям погруддя М.Жулинський зачитав вітання Президента України, в якому підкреслювалось: «Цьогорічні урочистості розпочинаються відкриттям пам'ятника Великому Кобзареві у стародавньому і славному місті Кам'янці-Подільському, знаменитому історичними і культурними пам'ятниками. У ці травневі дні свято увійде до міст і сіл області літературними вечорами, художніми виставками, мистецькими зустрічами, ще раз засвідчить глибоку шану видатному синові України» [2, с.1].

На офіційній частині відкриття свята виступили також вищезазначені високопосадовці області і міста, а народний артист України Анатолій Паламаренко натхненно прочитав безсмертне звернення Кобзаря «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...». Голова Національної спілки письменників України, лауреат Державної премії імені Т.Г.Шевченка Юрій Мушкетик у своєму виступі наголосив на практичному втіленні в конкретні справи заповітів Поета, на широкому розповсюдженні його творів. Азербайджанський поет і перекладач Мамед-заде Сиявуш присвятив Тарасу натхненні вірші, а директор Канівського краєзнавчого музею Людмила Шевченко після виступу передала шкатулку із землею, в якій похований Тарас, та коровай з вирощеної пшениці на його малій батьківщині [3, с.1]. До обідньої пори в Будинку культури були влаштовані Шевченківські читання, адже з Києва прибули понад 120 майстрів пера і пензля, майже два десятки письменників з Хмельниччини, чимало посланців із більшості областей України. В списку іноземних гостей – Василь Дацей – прозаїк із Словаччини, Леся Ткач – письменниця з Австралії, Іван Висоцький – болгарський поет, Ларс Ерік Бломквіст – перекладач зі Швейцарії.

Водночас тисячі гостей і мешканців міста попрямували в Старе місто, де розгорнулася Кам'янецька Шевченкіана: в п'ятницю і у вихідні дні Старе місто перетворилося на величну мистецьку вітальню. На сценах виступали артисти з Києва, Хмельницького, з обласних і районних центрів. З Краснодару (РФ), за 1800 км, приїхав дитячий танцювальний ансамбль, з Польщі – хоріві колективи тощо. І скрізь виставки, експозиції, майстер-класи майстрів декоративно-прикладного мистецтва, кулінарні шедеври, театралізовані дійства, поетичні читання тощо.

Гості-письменники на запрошення міського голови О.Мазурчака побували у 20 навчальних закладах, поспілкувалися з учнівською молоддю і провели своєрідні шевченківські уроки. А в стінах місцевого педагогічного університету проходив Всеукраїнський науковий симпозіум «Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття», в якому взяли участь відомі вчені-шевченкознавці, літературознавці, мовознавці, краєзнавці – цвіт вітчизняної науки і культури.

Підготовка наукового форуму проводилася двома міністерствами освіти і науки та культури і мистецтва, Національною Академією наук України, інститутами – літератури імені Т.Г.Шевченка, української мови, мовознавства імені Потебні, кількома державними установами.

У шевченківські дні над Кам'янцем до сходу сонця і у вечірніх променях в небі пропливали різнокольорові повітряні кулі – тут проходив чемпіонат з повітроплавання в якому брали участь десять екіпажів: 8 – з України, один – із США, один – із Греції. В день відкриття свята екіпажі організовували небесне шоу-парад повітряних куль в честь цієї мистецької акції. А закінчилося все феєричними виступами вокально-хорових колективів на валах Старої фортеці.

Другого дня, 20 травня, в Кам'янці продовжували святкові заходи в Старому місті та в мікрорайонах, однак більшість гостей роз'їхались по містах і районних центрах Хмельниччини. З особливою урочистістю відзначалося свято на Дунаєвеччині, Ярмолинеччині, Летичівщині, в населених пунктах, через які проїжджав Т.Шевченко на Волинь [5,с.38]. А всього у тринадцяти районах відбулися офіційні святкові урочистості, у яких взяли участь місцеві культармії, школярі та гості літературно-мистецького дійства. В Шепетівці гостей прийняв культурно-просвітницький центр імені Миколи Островського. Секретар Національної спілки письменників України Михайло Шевченко розповів про велике значення цього свята в житті українського народу. Поети Антоніна Листопад, Микола Гриценко, Микола Мачківський, Григорій Булах прочитали свої вірші, присвячені Великому Кобзарю, а народні артисти Валерій Буймистер і Неоніла Крюкова порадували своїх слухачів високою виконавською майстерністю. В Старій Синяві відбувся мітинг-концерт біля пам'ятника Т.Г.Шевченкові. На майдані біля цього священного місця зібралося кілька тисяч мешканців селища і району. Слухачів зачарував виступ чоловічого вокального квартету «Гетьман», високі поезії Степана Келара, Петра Селецького, Галини Тарасюк, Ніни Шмурикової, розповіді кінорежисера Володимира Андрощука, заслуженого художника України Миколи Стратілата. У районному Будинку культури селища Вінківці відбулася творча зустріч гостей з тутешніми мешканцями. Про життя і творчість Т.Г.Шевченка вели розмову митці з Києва Микола Шудря – лауреат Державної премії імені Т.Г.Шевченка, прозаїк, публіцист, кіносценарист; Олег Орач – поет, лауреат літературної премії імені Лесі Українки; Василь Перевальський – народний художник України; Андрей Хадановіч – білоруський поет; гуморист із Запоріжжя Микола Білокопитов і прозаїк з Хмельницького Василь Горбатюк.

На третій день шевченківську естафету прийняв обласний центр. Біля пам'ятника Великому Кобзарю відбувся Шевченківський мітинг, покладання квітів. Іван Драч у своєму виступі підкреслив, що Шевченко став першим дипломатом України, який повідомив всьому світу про існування такої країни і такого народу на планеті. А канівський мер Володимир Фролов підкреслив особливу близькість Черкащини і Поділля, адже батьківщина Великого Поета і наш край мають найбагатшу історію, пов'язану з визвольною боротьбою під проводом Б.Хмельницького. Свято знову нас об'єднало, наголосив він, адже саме черкащани передали подолянам святкову естафету. На жаль, рясний дощ не

дозволив проводити урочисті заходи на вулицях міста (планувалася художньо-мистецька акція «Юнь шанує Кобзаря»). Однак все було компенсовано в обласній дитячій бібліотеці імені Т.Г.Шевченка: тут відбулися традиційні дитячі поетичні читання, концерт рідної пісні, виступ народного гурту автентичного співу із міської школи мистецтв, пролунали також палкі слова про Кобзаря, про Україну, про її болі і тривоги з уст гостей бібліотеки. У художньому музеї була організована всеукраїнська виставка «Мальовнича Україна», на якій було представлено 342 полотна і було майже стільки ж гостей з усієї України. У ляльковому театрі з великим успіхом пройшла театральна фантазія «Тарас» за драматичною поемою Богдана Стельмаха [6, с.1].

Заключне святкове дійство відбулося у музично-драматичному театрі. За три святкові подільські дні свято так одухотворило гостей і мешканців краю, що процедура передачі естафети Івано-Франківській області переросла із щемливого святкового прощання в урочисту симфонію пам'яті Великого Українця, світового генія, яку започаткували у своїх виступах І.Драч, М.Шевченко, П.Ганджа, Є.Дудар, А.Листопад, інші гості, а продовжили творчі колективи Хмельниччини – народний державний ансамбль «Козаки Поділля», актори театру імені Г.Петровського, монотеатру «Кут», які подарували глядачам епічне музично-драматичне дійство «Пророк». Віртуозно, з піднесенням виступав камерний оркестр філармонії.

Другу половину концерту провели гості свята, митці із столиці України: державний академічний заслужений народний хор імені Г.Верьовки, ансамбль народних інструментів Київської державної філармонії «Рідні наспіви», заслужена артистка України Валентина Іваненко, народні артисти України Валерій Буймистер, Валентина Степова, Анатолій Паламаренко, Неоніла Крюкова, заслужений артист України, відомий кобзар Василь Нечепя, чоловічий квартет «Гетьман».

Необхідно також зазначити, що за сприяння облдержадміністрації і обласної ради, під редакцією очільника обласної письменницької організації Миколи Федунця вийшла книга «Свіча вічності», присвячена Міжнародному Шевченківському форуму. В цій книзі зібрано більше сотні віршів українських і місцевих поетів, учасників літературних читань про Україну, Шевченка, українську душу [7].

Висновки. Свято завершилося на високій ноті. Хмельниччина тепло і сердечно вітала митців, вшанувала і наново полюбила безсмертні творіння українського Генія і Пророка, ще раз засвоїла урок Тараса «Учімося, брати мої...», учімося любові, самоповаги і патріотизму. Учімося жити так, щоб звиряти свої звершення по Кобзарю – Людині і по «Кобзарю» – духовній Біблії всіх українців – в межах держави і за рубежем, повсякчас і на майбутнє.

Матеріал цієї статті можна буде використати в курсах історії української літератури, історії України, історії української і світової культури, у виховних заходах, в дослідженнях учасників МАН.

Джерела і література

1. Слободянюк Т. У Кам'янець. До Тараса. На прощу. І на свято / Т.Слободянюк // Подільські вісті. – 2000. – 18 травня. – №57.
2. Зарицький М. За великим заповітом генія / М.Зарицький // Край кам'янецький. – 2000. – 26 травня. – №35.
3. Зарицький М. Шевченко йде дорогами доби / М. Зарицький // Подільські вісті. – 2000. – 23 травня. – №59.
4. Польоти над містом і під містом (ред. стаття) / Подолянин. – 2000. – 19 травня. – №20.
5. Молчанова Р. Люди і долі / Р.Молчанова // Хмельницький: ТОВ НВП «Евріка», 2004. – 130с.
6. Слободянюк Т. Хмельницький: естафета у третє тисячоліття / Т.Слободянюк // Подільські вісті. – 2000. – 23 травня. – №59.

В статтє на основе документальных материалов и публикаций периодических изданий, воспоминаний участников торжеств освещены вопросы организации и проведения международного литературно-художественного праздника на территории Хмельницкой области 19-21 мая 2000 года.

Ключевые слова: *Т. Шевченко, Хмельниччина, литературно-художественный праздник, Каменец-Подольский, города и районы области, писатели, художники, творческие коллективы, выставки, вернисажи, концерты, поэтические чтения, гости дальнего и ближнего зарубежья.*

Я.Д. Козельський
сmt Стара Синява

МЕТАМОРФОЗИ НАВКОЛО ПАМ'ЯТНИКА Т. ШЕВЧЕНКУ У СТАРІЙ СИНЯВІ

Розглядається історія створення і відкриття пам'ятника Т.Г. Шевченку в Старій Синяві в 1998 році.

Ключові слова: *Стара Синява Хмельницької області, спорудження пам'ятника Т. Шевченку, скульптор П.Ф. Логінов, газета "Колос", 350-річчя Пилявецької битви.*

Дорога додому у Стару Синяву була надзвичайно важкою і нелегкою, зважаючи на відчуття і впливу канадського "культурного шоку" та різниці у часі, попереду лежав маршрут авіалініями з Вінніпега до Торонто, відразу з переходом на борт до Отави, потім – Монреалю і попереду – одинадцятигодинний переліт "Боїнгом" до Амстердама, а уже звідти – до Києва... Скажіть, про що можна думати протягом такого перельоту? Звичайно, про свіжі кількатижневі враження від перебування як переможця загальнонаціонального конкурсу журналістів і про пошук відповіді на запитання: що нас роз'єднує, мова йде не лише про часову різницю і відстань через океан, але й просторову відстань. Чому українці, там за далекими океанами-морями, що вимушені були понад століття тому залишити рідну землю і зі жменькою українського зерна жита-пшениці вирушати у такі далекі краї? Чому ж, дивлячись на монітор у салоні лайнера на трасу, котрою пролітає "Боїнг", через які міста і держави, не виходили думки, сповнені враженнями від зустрічі з канадцями українського походження, котрі зберегли свою мову, звичаї і традиції в оселях кожного яких серед рушників – образи і завжди впадає у вічі портрет Т. Шевченка. Як слово і "Кобзар" Тараса Шевченка

об'єднував, гуртував далеко від рідної батьківщини спільноту в українську громаду. Що спонукало нашого земляка Леоніда Молодожанина (Лео Мола), котрий народився у Полонному і прожив майже все своє життя у Вінніпезі створити у Вашингтоні пам'ятник Т. Шевченку, котрий був відкритий 27 червня 1964 року, на якому англійською і українською мовами напис: "Цей монумент Тараса Шевченка, українського поета XIX ст. та борця за незалежність України і свободу усього людства, який, перебуваючи під іноземною тиранією Російської імперії та колоніальним гнітом, закликав до "нового й справедливого закону Вашингтона"?

Думки і мотиваційні прагнення, що виникли у мене біля пам'ятника Т. Шевченка у Вінніпезі, більш викристалізовувалися у "Боїнзі": "Чому ж у нас не може бути пам'ятника Т. Шевченку, побудованого лише за кошти громади? Про це писав на сторінках газети "Колос" (30 грудня 1997 року) задум порушити питання про спорудження пам'ятника великому сину українського народу Тарасу Григоровичу Шевченку у центрі Старої Синяви, котрий виник у мене під час відвідання канадського міста Вінніпегу – "української столиці" Країни кленового листа. У тамтешньому центрі міста я був здивований пам'ятниками довкола парламенту провінції Мамітоба тих людей, з якими пов'язана історія цього міста. А особливо - пам'ятника Т. Г. Шевченка у незвичній для мого сприйняття краватці. "Це тут наша була і є маленька Батьківщина", – мовив мені без сентиментальності, читаючи деякі уривки творів поета, сімдесятирічний Орест Левицький, предки якого виїхали в кінці позаминого століття з Тернопілля. Канада дала дозвіл їм на власні (добровільні) пожертви мешканців спорудити пам'ятник Тарасу Шевченку.

Ідею зібрати благодійні кошти для спорудження пам'ятника Т. Шевченку у Старій Синяві з ентузіазмом сприйняв тодішній очільник райдержадміністрації В. Рейда, селищний голова М. Мовчан. Основна вимога, звичайно, при спорудженні пам'ятника повинна бути та, що для його фінансування не буде виділено жодної копійки з бюджету. Це повинен бути перший пам'ятник у Старій Синяві у роки Незалежності України, споруджений на благодійні кошти справжніх патріотів. Сума мала бути найменшою. Головне – це повинно бути надано від щирого серця. Прізвища усіх пожертвувань буде названо на сторінках газети "Колос".

– А чи був Т.Шевченко у Старій Синяві? – запитав мене один зі знайомих.

– Поки що таких відомостей немає, – відповів, – але відомо, що його маршрут пролягав через Меджибіж, Летичів, Хмільник, за іншими даними – через Старокостянтинів... Втім, Т. Шевченко належить усім "мертвим і живим і ненародженим землякам своїм українцям, вчитуючись у твори якого можна побачити наше гірке минуле, сучасне і майбутнє...

А хто ж виготовлятиме пам'ятник, яка його вартість? Цілком справедливо може запитати читач, писав автор у "Колосі". Про це попередньо дізнався автор, матимуть за честь виготовити пам'ятник Тарасу Шевченку для Старої Синяви – краю козацьких звитяг майстри-скульптори, відомі художники в Україні і за межами з колективного підприємства Запорізького художнього салону "Палітра". Вартість пам'ятника коштуватиме 6800 гривень... (пізніше сума стала у зв'язку з

затратами – 7900 гривень). "Отож, запрошуємо усіх школярів, маленьких козачат, кошти, отримані від зібраного металобрухту, надати на спорудження пам'ятника, а також підтримати цю акцію запрошуємо усіх патріотів краю, членів недержавних громадських організацій, усіх мешканців", писав автор у статті на сторінках "Колоса".

Благодійні кошти на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку приймають у Старосинявській селищній раді, а також у редакції районної газети "Колос".

Питання збору коштів серед громади Старосинявського району на будівництво пам'ятника у Старій Синяві постійно вели на сторінках районного часопису "Колос". У січні наступного 1998 року на першій полосі районної газети у статті "І мене в сім'ї великій..." ілюструвавши фото пам'ятника Т. Шевченку у Вінніпезі (Канада), який споруджено на пожертви громадян, інформували про перебіг благодійної акції у райцентрі.

"Чи буде пам'ятник Т. Г. Шевченку у Старій Синяві?" – під таким заголовком опубліковано лист у газеті "Колос", в якому висловлювалась пропозиція зібрати благодійні кошти для спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку у Старій Синяві. Приємно, що такі кошти уже надходять від наших земляків. Схвально зустріли пропозицію і читачі нашої газети. Ще раз зазначу, це не має бути велика сума, вона може бути якнайменшою, але надана щиро і від душі, від розуміння того, що Шевченко належить усім нам. Із давніх-давен люди на власні пожертви намагались спорудити йому пам'ятники в селах і містах, – писав автор.

Як інформувалось у "Колосі", прізвища усіх тих, хто надав власні кошти для спорудження пам'ятника у Старій Синяві, назвемо на сторінках газети. Серед тих, хто першим включився у благодійну акцію: Рейда В. Ф. – 3 грн., Проскурович П. С. – 5 грн., Омельчак П. – 5 грн., Склонний М. В. – 2 грн., І. Козельський – 5 грн.

Благодійні кошти на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченка приймають у Старосинявській селищній раді та редакції газети "Колос". Підтримати акцію, щодо збору не бюджетних, а добровільних коштів, безпосередньо усіх мешканців, громадських активістів, меценатів та спонсорів краю, а також учнів, членів громадських просвітницьких організацій запрошували внести бодай найменшу суму. Час від часу висвітлювали на сторінках "Колоса". Зокрема, під рубрикою "Благочинна акція" вперше на сторінках "Колоса" опубліковано робочий ескіз пам'ятника Т. Шевченка, виготовлений з гіпсу скульпторами із Запоріжжя Павлом Федоровичем Логіновим, членом Національної спілки художників України із заголовком: "Чи бути пам'ятнику Т. Шевченку у Старій Синяві? "Така акція благочинності триває в районі. Кожен бажаний, а головне – патріот краю, за бажанням може внести кошти у селищну раду на спорудження пам'ятника в Старій Синяві, інформував "Колос".

Згодом, на адресу редакції надійшов лист від постійної дописувачки зі Мшанця Т. Козій, у якому вона писала: "Раніше у "Колосі" я прочитала приємне повідомлення про те, що в Синяві буде встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку У мене зразу ж майнула думка, що треба допомогти Хоч в якому я тепер безгрошів'ї, але пару гривень я б знайшла. Та коли я придивилася до малюнка, то рішила, що не дам, тому що тут не Шевченко, а М. Горький. Де і хто бачив портрет Шевченка

з такими впалими щоками? А обриси волосся на лобі?"

Від редакції прокоментували лист дописувачки: "Насамперед дякуємо Тетяні Іванівні Козій за лист, – інформували Тетяну Іванівну. – Як уже інформувалось на сторінках газети, пам'ятник Тарасу Шевченку планується встановити перед фасадом районного Будинку культури На ілюстрації, опублікованій у газеті, – погруддя Т. Г. Шевченка, над ним працює член Спілки художників України Павло Федорович Логвінов, який є автором багатьох пам'ятників історичних постатей, зокрема меморіальних комплексів запорізького козацтва Постійну читачку, яку здивував такий вигляд майбутнього пам'ятника, а, можливо, і інших наших читачів, поінформуємо про те, що на знімку робочий ескіз майбутнього пам'ятника Погруддя, за задумом скульптора із Запоріжжя, буде оздоблене кованою міддю, постамент виготовлено з чорного граніту Але для втілення цієї ідеї в життя потрібні, звичайно, кошти, які у селищну раду та редакцію надходять поки що мізерними сумами і не від багатьох патріотів – благодійників, зокрема. У вересні читач зі Старої Синяви П. Кицун опублікував лист "Апостол правди і свободи", публічно давши відповідь місцевим "шанувальникам" О. Бузини, про якого "почули" деякі земляки.

У цей час Хмельниччина готувалася до широкого відзначення 350-річчя Пилявецької битви, котре проходило на республіканському рівні. У ті часи у рамках загальноукраїнських заходів за ініціативою представників оргкомітету з області вирішено урочисто відкрити пам'ятник Т. Шевченку у Старій Синяві. Нелегко було переконати членів оргкомітету, що у Старій Синяві є поки що робочий ескіз погруддя Т. Шевченку, виготовлений з гіпсу, котрий привіз службовим УАЗом із Запоріжжя, без попередньої оплати за виконану роботу В. Трегуб, котрий тоді працював головним лікарем Старосинявської санепідемстанції. Пам'ятник працівники культури терміново встигли пофарбувати бронзовою фарбою і встановили на придбаній за кошти Хмельницького облenerго при сприянні генерального директора О. Шпака гранітний постамент з Нової Синявки.

На ювілейних заходах було багато гостей, VIP-персон у той день з усієї України і Хмельниччини, зокрема, що зафіксували провідні вітчизняні телеканали. Про пам'ятник Т. Шевченка збереглася у центральній районній бібліотеці коротка довідка, у котрій повідомляється: 19 вересня 1998 року у Старій Синяві на площі біля районного Будинку культури відкрито пам'ятник великому Кобзареві Т.Г.Шевченку. Автор погруддя - скульптор із Запоріжжя, член Спілки художників України Павло Федорович Логінов. Постамент гранітний – висота 240 см, ширина 90 см. погруддя – висота 140 см, ширина 90 см. Скульптура – окантована мідь. Пам'ятник відкрито в рамках заходів з нагоди відзначення 350-річчя Пилявецької битви. Постамент придбано за спонсорські кошти Хмельницького облenerго (генеральний директор О. Л. Шпак).

У цей святковий день Старосинявську землю відвідала урядова делегація на чолі з Головою Верховної Ради Олександром Миколайовичем Ткаченком. Також присутніми на відкритті пам'ятника були: генерал-майор Збройних сил України В.С.Мулява, депутат Верховної Ради Іван Чиж.

Пам'ятник Т.Г.Шевченку у Старій Синяві – це величний символ українського

духу, української мови і культури. Муза безсмертного Кобзаря надихала і надихає на творчість нові і нові покоління людей.

Оперативно у районному часопису опубліковано репортаж "Великий Козбар – на Старосинявщині" зі світлинами В. Павлинського і автора Л. Сердунич, вчительки місцевої школи, котра тоді працювала за угодою кореспондентом районної газети "Колос", зокрема, вона інформувала: "19 вересня 1998 року. Цей суботній день назавжди запам'ятається усім, хто зібрався на центральній площі Старої Синяви. Гостей райцентру, мешканців селища та довколишніх сіл зібрала велика подія в житті нашого краю – до нас завітав Шевченко Завітав, щоб навіки стояти тут, у центрі селища. Адже феномен Великого Кобзаря, вивчений і невивчений, залишається для нас незбагненим. Значимість цієї події – подвійна. Бо в цей святковий день старосинявську землю відвідала висока урядова делегація на чолі з Головою Верховної Ради України Олександром Миколайовичем Ткаченком. Високі гості прибули привітати старосинявців з цією подією та з 350-річчям великої перемоги козацько-селянського війська на чолі з Б.Хмельницьким над шляхетською Польщею. Над майданом звучать святкові козацькі марші Відкриває мітинг голова Старосинявської районної ради Павло Юхимович Радченко. Звучить Гімн України. Козаки вітають його підкиданням шапок.

До почесної місії відкрити пам'ятник Т. Г. Шевченку запрошуються Голова Верховної Ради Олександр Ткаченко, голова обласної держадміністрації Віктор Лундишев, голова обласної ради Микола Приступа та депутат Верховної Ради, наш земляк Іван Чиж Стрічку перерізали почесні гості – Олександр Ткаченко та Іван Чиж. Присутні вітають відкриття теплими оплесками.

Перші квіти до підніжжя пам'ятника кладуть почесні гості свята, а також голова райдержадміністрації В.Ф Рейда і голова районної ради П. Ю. Радченко.

Звучить пісня на невмирущі слова Великого Кобзаря.

Слово для привітання надається Голові Верховної Ради Олександр Миколайовичу Ткаченку.

– Як відомо, кожна держава має свої символи, – сказав він. – Нашим національним символом, непоборним провісником волі є Тарас Григорович Шевченко. Великий український народ обрав Шевченка співцем своєї історії, своєї долі. Люди доброї волі усю планету називають Великого Тараса своїм другом, однодумцем Знаменно, що відкриття погруддя Т.Шевченку у вашому містечку волею долі, волею історії співпало зі святом козацької звитяги – 350-річчям Пилявецької битви під проводом Богдана Хмельницького Тож нехай безсмертний духовний скарб Шевченка допомагає нам у процвітанні матінки-України.

До слова запрошується голова Хмельницької обласної держадміністрації Віктор Миколайович Лундишев, який відмітив:

– Тарас і Україна потребують нашої любові. Бо без Шевченка та України не було б нас, як народу... Від імені обласної державної адміністрації, обласної ради сердечно вітаю вас з великою подією, – відкриттям у вашому селищі погруддя Тарасу Григоровичу Шевченку. Спасибі усім людям, організаціям, підприємствам, з чією моральною і матеріальною допомогою було споруджено цей пам'ятник – величний символ українського духу, української мови і культури. Нехай віра в

щасливе майбутнє України не покидає нас. Слава Кобзареві!

Привітання Віктора Лундишева підтримується оплесками та вигуками: «Слава Україні!»

Перед присутніми виступає народний депутат України, голова Комітету з питань свободи слова та інформації Верховної Ради України Іван Сергійович Чиж.

– Я дуже радий з того, – сказав наш земляк, – що ми маємо таке свято.. Велика моя подяка моїм колегам, які прибули зі мною сюди, Голові Верховної Ради О.М. Ткаченку, а також Віктору Миколайовичу Лундишеву та Миколі Івановичу Приступі... Не так часто ми сьогодні святкуємо. А Великий Тарас подарував Україну світові. Він був, є і буде духовним батьком України. Я був приємно вражений випадковою зустріччю. На дорозі сюди у с. Шрубків Летичівського району ми бачили весілля. Звичайно, привітали молоду родину. І подумалось. значить, Україна живе

До мікрофона запрошується гетьман Українського козацтва генерал-майор Збройних сил України Володимир Савелійович Мулява. Він відзначив у своєму виступі:

– Могутній козацький дух великого Тараса опирався, виростав із звитяг і перемог українського козацтва. Не випадково сьогодні поєднується дві великі події – відкриття погруддя Т. Г. Шевченку з зазначенням визначної перемоги козацтва під Пилявцями – на цій – сучасній землі. Україна має прекрасний потенціал. Якщо сьогодні в кожного з нас прокинеться козацький дух, то тоді ніхто не зазіхатиме на наші землі, з Україна вистоїть у всіх негараздах. Дякуєм тобі, Тарасе. Слава Україні! Слава українському народу! Слава українському козацтву!

Муза безсмертного Кобзаря. Вона надихала і надихає на творчість нові й нові покоління людей, – говорить ведуча.

Перед присутніми виступив відомий подільський поет, член Спілки письменників України Іван Юв з віршем «Пам'яті Шевченка» (прим. автора. – І. Юв вперше у Старій Синяві прочитав вірш "Балада про 9/10 березня").

Над площею лине пісня на віщі й вічні слова Кобзаря «Думи мої, думи мої».

Шевченко іде по світу. Слово Великого Кобзаря звернене до нас. Воно вічне і невмируще своєю правдою. Шевченкове слово лунає на місцях козацької слави.

Мітинг, присвячений урочистому відкриттю пам'ятника Т. Г. Шевченку, оголошується закритим Звучить Державний Гімн України. До пам'ятника лягають квіти звідусіль".

Як редактор газети "Колос", після підготовленого до публікації репортажу "Великий Кобзар Старосинявщини" авторів В. Павлинського та Л. Сердунич вніс відповідний коментар-доповнення під рубрикою "До речі" і інформував наступне: "Чи буде пам'ятник Т. Г. Шевченку у Старій Синяві?", – кореспонденцію під такою назвою опубліковано 30 грудня 1997 року у газеті «Колос», у якій, зокрема, говорилося: «Задум порушити питання про спорудження пам'ятника великому сину українського народу Тарасу Григоровичу Шевченку у центрі Старої Синяви виник у мене під час відвідання канадського міста Вінніпег «української столиці» Країни кленового листа. Там, у центрі міста, я був здивований пам'ятниками довкола парламенту провінції Манітоба. А особливо - пам'ятника Т. Г. Шевченку, у незвичній для мого сприйняття краватці. «Це тут наша була і є маленька

батьківщина» – мовив без сентиментальності, читаючи деякі уривки творів поета, сімдесятирічний Орест Левицький, предки якого виїхали в кінці минулого століття з Тернопілля... Ідею зібрати благодійні кошти для спорудження пам'ятника Шевченку у Старій Синяві з ентузіазмом сприйняв насамперед голова районної державної адміністрації В. Ф. Рейда, який дану тему уже обговорював з членом Спілки художників України, відомим скульптором із Запоріжжя Павлом Федоровичем Логвіновим, який і є автором погруддя спільно зі своїми синами Георгієм та Сашком. На жаль, відгукнулись і надали кошти для спорудження пам'ятника Шевченку у Старій Синяві дуже мало наших земляків, прізвища яких опубліковано в газеті. Натомість, усі роботи з благоустрою території старанно і безкоштовно виконали робітники райкомунгоспу (начальник Василь Павлович Карпушин), постамент придбано за спонсорські кошти обленерго (генеральний директор Олександр Леонідович Шпак), а за пам'ятник у Запоріжжя перераховано кошти, щоправда, дещо із залізненням, обласним управлінням культури (начальник Олена Василівна Ільїнська), за що усім причетним до створення першого пам'ятника на території району в часи незалежності України – щира вдячність. Але, наскільки автору відомо, що роботи з приводу встановлення погруддя Т.Г.Шевченка у Старій Синяві ще не завершені, тому, хотів би нагадати деяким патріотам про те, що сівачів, як завжди, одиниці, а жнивварів...".

Погруддя Т. Шевченку перед новим 1999 роком, після того, як обласне управління культури та районний відділ культури при сприянні О. Ільїнської і А. Дідук перерахували кошти у Запоріжжя у сумі 7900 грн. і доставили кований міддю бюст у Стару Синяву, замінивши гіпсовий робочий ескіз, що так урочисто відкрито у вересні в дні 350-ої річниці битви під Пилявцями. І поставили новий, котрий стоїть на площі і до нині.

Пізніше на гранітному постаменті місцеві художники викарбували напис: "Шевченко Т.Г. 1814-1861. Великому Кобзареві від вдячних нащадків Старосинявщини". Працівники районного відділу культури та бібліотеки старанно доглядають навколо пам'ятника квіти, біля якого молоде подружжя у день весілля покладають букети квітів і фотографуються на пам'ять. Робочий ескіз пам'ятника Т. Шевченка, що урочисто був відкритий на святі у вересні 1998 року, знову був пофарбований білою фарбою і зустрічає тепер кожного при вході в адмінприміщення Старосинявської районної ради та РДА.

Джерела і література:

1. Козельський І. Д. Чи буде пам'ятник Т. Шевченку у Старій Синяві /І. Козельський // Колос. – 1999. – 30 груд.
2. Козельський І. Д. І мене в сім'ї великій... /І. Козельський // - 1998. – 21 січ. – С.1.
3. Козій Т. Спочатку вирішили допомогти /Т. Козій // Колос – 1998 – 13 черв.
4. І. Іов. Балада про 9/10 березня /І. Ілв // Колос. – 1994 – 31 лип.
5. Козельський І. Д. Шевченко... прийде у Стару Синяву /І. Козельський // Колос. – 1998 – 12 серп.
6. Кицун П. Апостол правди і свободи /П. Кицун // Колос. – 1998 – 16 верес.
7. Сердуніч Л. Великий Кобзар на Старосинявщині /Л.Сердуніч // Колос. – 1998 – 23 вересня.

8. Козельський І. Д. До речі: коментар до фоторепортажу /І. Козельський // Колос. – 1998 – 23 верес.
9. Козельський І. Д. Акцію ініціював "Колос" /І. Козельський // Колос. – 2005. – 22 жовт.
10. Аньол О. Незабаром ідея буде втілена в життя /О. Аньол, В. Павлинський (фото) // Колос. – 1998 – 11 лют. - С. 4.

Пам'ятник Т. Шевченка у Старій Синяві. 1998 р.

Рассматривается история создания и открытия памятника Т.Г. Шевченку в Старой Синяве в 1998 году.

Ключевые слова: *Старая Синява Хмельницкой области, создания памятника Т. Шевченку, скульптор П.Ф. Логинов, газета "Колос", 350-летие Пулявецкой битвы.*

А. Г. Філіюк
м.Кам'янець-Подільський

Тарас Шевченко як історик України

У статті обґрунтовано актуальність, теоретичну і практичну важливість вивчення творчої спадщини видатного українського поета, художника і мислителя Тараса Шевченка, змістом якої стало розкриття його історичних поглядів, висвітлення ним перебігу ключових історичних подій, взаємин українців і росіян в умовах перебування України в складі Російської імперії. З'ясовано історичну складову і модель національної історії в поезіях митця як об'єкт і засіб реконструкції можливостями художнього слова широкої панорами становища співвітчизників і панівних меншин в Україні XIX ст. Охарактеризовано поетичні твори великого Кобзаря, в яких відображено суть і особливості українсько-російських відносин.

Ключові слова: *Т. Шевченко, творчий доробок, поезії, Україна, історичні погляди, історичне минуле, українсько-російські взаємини, соціальне становище.*

У середовищі істориків побутує думка про те, що творча спадщина великих письменників є важливим історичним джерелом для вивчення епохи, в яку вони постали. Адже вона, з одного боку, відтворює певні історичні події, процеси та явища, з іншого – віддзеркалює індивідуальні і колективні уявлення й судження про нашу історію. В цьому контексті творчий доробок Тараса Шевченка, чие 200-

ліття від дня народження в цьому році відзначають як Україна, так і вся світова спільнота, оцінений як вершинне явище української культури XIX ст. Він, без перебільшення, зберігає значення найголовнішого з життєвих явищ українського літературного, культурологічного та націєтворчого процесу, а тому стає найважливішим предметом літературно-критичного, культурологічного, політологічного осмислення [1, 50, 66] та відкриває широкі можливості для дослідників вітчизняного минулого. Історична складова творчої спадщини, Шевченкова модель національної історії, що виходить далеко за літературні рамки і, за оцінкою відомого українського дослідника Ю. Барабаша, є «вельми значною за обсягом і чи не найвагомішою за змістом...».

Відзначення 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка закономірно загострює увагу не лише на безцінній поетичній та мистецькій спадщині великого сина українського народу, а й на розкритті в його творах суспільних проблем. Артикулюючи на величезному внеску мислителя у вітчизняну літературу та науку, винятково важливо наголосити на його ролі як історика України, котрий залишив помітний слід у з'ясуванні суті та особливостей українсько-російських взаємин, утвердженні ідеї єдності слов'янських земель як органічної частини Всесвіту.

Постать Т. Шевченка досліджується та переосмислюється в науковій літературі щонайменше останніх 150 років. За останній період українська історична наука значно просунулася у вивченні та осмисленні наукового доробку Т. Шевченка з'ясуванні того, як вибудовувалися українсько-російські взаємини в різні періоди історії, зокрема в XIX ст. Істотний внесок в осмислення проблеми зробили Ю. Андрухович [2], В. Анісов [3], Д. Антонович [4], Ю. Барабаш [5], Г. Грабович [6], І. Дзюба [7-10], С. Єфремов [11], П. Жур [12], О. Забужко [13], П. Зайцев [14], Ю. Івакін [15], Л. Коваленко [16-17], І. Ковальов [18], М. Марченко [19], І. Марцінковський [20], В. Мацько [21], І. Назаренко [22], І. Назаренко [23], І. Огієнко [24], М. Рябчук [25], Г. Сергієнко [26], З. Тарахан-Берега [27], М. Тимошик [28], В. Тихомир [29], П. Филипович [30], М. Чалий [31], С. Цвілюк [32], В. Яременко [33-37] та інші. Водночас, за висловом І. Дзюби, «Шевченко як явище велике й вічно живе – невичерпний, нескінченний і незупинний. Волею історії його ототожнено з Україною, і разом з її буттям триває Шевченкове, вбираючи в себе нові дні й новий досвід народу» [38, с.5].

У незалежній Україні переваги набуває інший спосіб прочитання видатного мислителя, поширений вітчизняною патріотичною інтелігенцією. Поет стає борцем за незалежність України. Доля митця пропонується в якості зразка стражденного шляху, що його українській нації довелося пройти до незалежності. З його іменем і надалі проводиться така інтенсивна політика, свідчить про те, що його постать у дискусіях в сфері культури пам'яті та політики історії використовується передусім для того, щоб обговорювати питання політичної і культурної орієнтації України [39]. На думку академіка НАН України І. Дзюби, його ототожнили з нацією: «Мало кому із найбільших геніїв судилося стати символом своєї нації і своєї країни. (...) Тарас Шевченко – це Україна» [40, с.8].

Зображаючи епоху XIX ст. і самого Т. Шевченка, російські науковці, претендуючи на історичну правду, проводять думку про те, що в царській Росії не все було погано. Більше того, були умови для самореалізації українців. Міг же

Т. Шевченко звільнитись від кріпосництва, отримати вищу художню освіту і навіть стати академіком. Нічого, що великий син українського народу майже 35 років був у неволі – кріпацтві та солдатах – і помер 47-річним через передчасну втрату здоров'я в гнітючій атмосфері казарменого життя в Орській фортеці у Оренбурзьких степах та Новопетровському укріпленні на березі Каспійського моря, де митець відбував 10-річне покарання.

Значно глибше і більш об'єктивно відтворено місце Т. Шевченка в українській науці як історика в багатьох працях вітчизняних учених. Проте незважаючи на підвищений інтерес науковців до проблеми відображення історичного минулого українського народу в спадщині Т. Шевченка, тема минулого України поки що не знайшла широкого висвітлення в національній історіографії. Адже, як відомо, в літературі акцент робиться на його дружбі з російськими митцями та інтелігенцією, котра неодмінно розглядається через призму братання двох слов'янських народів. Дух істини про історію українського народу залишається поза увагою вітчизняних дослідників.

Автор цієї розвідки не може віднести себе до шевченкознавців. Між тим, упродовж більше 20 років систематично займається вивченням історії України, зокрема Правобережжя ХІХ ст., зробив низку доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях про епоху Т. Шевченка, його внесок в українське національно-культурне відродження. Відчуваючи свою причетність і відповідальність до реконструкції минулого українського народу ХІХ ст., вважаю за необхідне ще і ще раз осмислити глибину та значимість немеркнучої творчої спадщини Великого сина українського народу.

Метою статті є аналіз творчого доробку Т. Шевченка, в якому відтворено засобами проникливого художнього слова широку панораму історичного життя України, становище співвітчизників на різних етапах минулого, суть і особливості побудови взаємин українців і росіян в умовах Російської імперії та визначено основні шляхи розв'язання українського національного питання середини ХІХ ст.

Передусім, зазначимо, що у ХІХ ст. культурна діяльність була єдиною царинною, де позбавлені держави українці могли виразити свою самобутність. Тому дуже часто провідну роль «будителів народу» і фундаторів нової національної демократичної інтелігенції відігравали поети, письменники, вчені. Проте важко знайти інший приклад людини, творча спадщина та особистість котрої з такою повною мірою втілила національний дух, як це для українців зробив Шевченко [41].

В свою творчу лабораторію Тарас Шевченко відчинив вікно, наголошуючи на важливості розуміння історичної та художньої правди в літературному творі. Як поет-романтик і неперевершений мислитель він не лише запозичив, але й геніально узагальнив та майстерно переробив і доопрацював історичну тематику України [42, с.208]. У цьому зв'язку митець особливо зазначав: «Теплий кожух, / Тільки шкода – / Не на мене шитий, / А розумне ваше слово / Брехнею підбите». Поряд із пориваннями до істини, в його уявленні важливим було тяжіння до героїчної історії рідного народу.

Свою літературну та мистецьку творчість Т. Шевченко, основними темами якої були український народ і його історія та національний дух, розпочав у Санкт-

Петербурзі в 1837 р. ще будучи кріпаком і не маючи вищої освіти. В числі перших, у 24 роки, поет написав «Катерину», присвятивши її своєму вчителю В. Жуковському [43, с.19-36]. 1838 р. з-під його пера вийшли поезії «Тарасова ніч» [44, с.37-40], 1839 р. – «До Основ'яненка» [45, с.52-54], 1840 р. – «Н. Маркевичу» [46, с.56-58], 1841 р. – найвизначніший історичний твір раннього етапу поетичної творчості – «Гайдамаки» [47, с.98].

Найбільш плідним періодом поетичної діяльності митця з акцентом на минуле рідного народу стали 1843-1847 рр. Саме тоді побачили світ його знамениті твори «Розрита могила» [48, 141-142], про Чигирин [49, 142-144], гострополітична поема «Сон» («У всякого своя доля») з критикою самодержавної системи Російської імперії [50, с.152-165], «Гоголю» [51, с.169-171], містерія «Великий льох» [52, с.173-185]. Будучи всебічно обізнаним з працями російської і прогресивної зарубіжної історіографії першої половини ХІХ ст. [53, с.25] та під враженням побаченого під час першої поїздки в Україну, Т. Шевченко написав низку творів, серед яких, на наше глибоке переконання, найбільш вагомим є поема «Сон». У 1844 р. було опубліковано передрук першого видання «Кобзаря» з додатком радикальної за змістом поеми «Гайдамаки», де змальовано панораму зруйнованої України.

Восени та взимку 1845 р., в ході другого перебування в Україні, вже зрілий митець написав такі поезії, як от: «Іван Гус» («Єретик»), «Сліпий», «Наймичка», «Кавказ» [54, с.187-190], «І мертвим, і живим...» [55, с.191-197], «Холодний Яр» [56, с.197-199], «Три літа» [57, с.209-211], а після важкого захворювання, наприкінці того ж року – вірш «Заповіт» [58, с.211], у якому проголосив заклик до боротьби за визволення поневоленого народу.

На час першої та другої поїздок на Батьківщину (1843–1845) Т. Шевченко написав поетичні твори, котрі були вилучені у нього 17 квітня 1847 р. під час арешту в справі Кирило-Мефодіївського товариства і через яскраво антирежимний характер і небезпечне самотійництво не могли бути надруковані, а тому роками розповсюджувалися в рукописних списках. Поет переписав їх для себе у спеціальний зошит-альбом і визначився з їх назвою «Три літа». Загалом його поезії мали своєю темою історичні подвиги українців як представників незалежної нації, брутально підкореної московськими та польськими гнобителями [59, с.350].

Прагнення митця не асимілюватися в російськомовному середовищі столиці імперії сформувало його життєву позицію і його бажання поетичної творчості про Україну. Перебуваючи в середовищі передової української інтелігенції першої половини ХІХ ст., Т. Шевченко, що був звільнений від кріпацтва (викуплений, але не куплений – А. Ф.), не став представником російської еліти. Разом з тим, став одним із перших діячів, хто гостро поставив перед суспільством «національне питання» й по-справжньому відстоював і боровся засобом слова за національне самовизначення українського народу. Своєю поетичною творчістю з усією об'єктивністю показав справжні обличчя російського самодержавства, силою зброї нав'язаний українцям найвідсталіший, найнесправедливіший феодально-кріпосницький устрій і «братські» взаємини українців і росіян, особливо в духовно-культурній сфері, яка внаслідок нав'язаного діалогу, опинилася на межі зникнення. Акумулюючи в собі колективну думку своїх сучасників і колег, своїм

гострим словом Т. Шевченко не лише посилив українські акценти, а й одним із перших вітчизняних митців почав створювати український національний дискурс і на його основі – критичну масу українського світу, виокремив українське від російського, де корінні мешканці відчували себе не малоросами, а українцями, повноцінною частиною українського світу. Цим засвідчив внутрішню спільність із поетами та борцями за національне відродження інших народів імперії [60, с.20].

Обурення Т. Шевченка соціальною несправедливістю українсько-російських відносин нероздільно переплітається з його ненавистю до національного гноблення в Україні, за його висловом, «нашій несвоїй землі». Але поет ніколи не ототожнював нещадно критикований ним царизм із Росією та істинними росіянами. Непримиренний ворог самодержавства, він закликав до самовизначення України задовго до того як цю ідею підтримали його помірковані колеги-інтелігенти. Така спрямованість з усією очевидністю проступає в його тлумаченні історії України, цієї найулюбленішої з його тем. Б. Хмельницький для митця – і «геніальний бунтар», і людина, відповідальна за фатальний союз України з Росією, внаслідок чого Україна втратила своє самоврядування.

З багатьох творів переконаємось про симпатії поета до козацьких ватажків, зокрема до Полуботка, котрі повставали проти царів. Водночас тих же, хто потурав Москві, він нещадно засуджував. Тим більше не приховував своєї ненависті до Петра I, називаючи його «тираном» і «катор», та й до Катерини II мислитель ставився не краще. Полемізуючи з російським поетом О. Пушкіним, який вихваляв цих монархів, він писав: «Тепер же я знаю: Це той Первий, що розпинав Нашу Україну, А Вторая доконала Вдову-сиротину. Кати! кати! Людоїди». Своє гостро негативне ставлення до насильницької інтеграції та колоніальної політики царизму поет виявив у поемах «Іржавець» і «Сліпий». У першій розкрив політику Петра I щодо України, в другій – ліквідацію Катериною II Запорізької Січі.

Між тим націоналізм Т. Шевченка не був шовіністично обмеженим, він вважав прагнення України до свободи складовою всезагальної боротьби за справедливість. Як свідчать поема «Єретик», присвячена знаменитому чеському великомученику Янові Гусу, та поема «Кавказ», поет симпатизує пригнобленим народам усього світу.

Т. Шевченко обґрунтував і розвинув тезу про пік колоніального наступу на Україну, який припав на першу чверть XVIII – кінець XVIII ст., особливо, коли було закріпачено селян (1763 р.) та юридично оформлено кріпосне право в Лівобережній Україні (1783 р.) і перенесено у Правобережжя (1793 р.) й тим самим позбавлено селян і велику частину козаків волі та ліквідовано її автономний устрій.

Українське минуле простежується в творчій спадщині митця через призму відтворення політичних, соціальних, історичних, культурних, релігійних, мовних проблем. Проникливістю і глибиною думки, гостротою і пристрасністю слова відзначається містерія «Великий льох», багато інших поезій Т. Шевченка, що стали потужним засобом відродження історичної пам'яті українського народу, чинником формування національної самосвідомості та закликом до національно-

визвольної боротьби, і не лише в 40-х рр. ХІХ ст., а й для наступних десятиліть боротьби з імперським режимом, аж до його повалення.

Мислитель вперше поставив на порядок денний питання визволення України як частини стратегічного завдання, яке може бути розв'язане тільки методами національно-визвольної боротьби чи шляхом перемоги демократичної революції [61, с.344]. На наш погляд, достатньо яскраво і національно сконцентровано звучить гасло поета: «Борітеся – поборете, / Вам бог помагає! / За вас правда, за вас сила / І воля святая!».

Лейтмотивом творів Т. Шевченка слугувала вимога щодо активізації національно-визвольних рухів на українському ґрунті. Він був переконаний, що здобуття національної свободи є невід'ємною частиною справедливого розв'язання національних і соціальних проблем. Здобуття волі для України «завше відкритий до чужих страждань» [62, с.365] великий Кобзар пов'язував з одночасним знищенням кріпацтва і царського самодержавства. Очевидно, саме тому в його творах часто застосовано такі словосполучення, як от: вольний світ, вольна земля, вольний степ, вольне поле, вольне село, вольная воля, вольная дума, вольні козаки, вольна сім'я.

Т. Шевченко був непримиренним борцем проти царизму та російських поміщиків, проти великодержавних шовіністів, українських магнатів і націоналістів. І чим глибше ми пізнаємо та осмислюємо наше минуле в складі Російської імперії через Шевченків історичний дискурс, у якому мислитель чітко відрізняв російську і українську ідентичності, тим більше усвідомлюємо згубний вплив метрополії на міжнаціональні взаємини росіян та українців. Адже в їх полотно самодержавство цілеспрямовано вплітало не партнерство, братерську дружбу і взаємодопомогу, а насильство, примус, зверхність, неблаганну грубість і жорстокість. Відтворюючи реальну дійсність і соціальне становище українців покріпаченої Батьківщини, поет протиставив нещасне, злиденне життя українського народу та сите, райське життя вельмож і царів.

Однак поет не шукав ворогів серед сусідів. Митець неодноразово наголошував, що гнобити народ і поневолювати Україну царизмові допомагала місцева поміщицька знать, в обмін на царські привілеї. У першій частині твору «Великий льох» (Три душі), поет розкрив етапи кріпосницької і національно-колоніальної політики царизму в Україні, внаслідок якої український народ опинився в замурованому великому льосі. У 3-му розділі цього твору – «Лірники» – та у вірші «Стоїть в селі Суботові» (1845 р.) Т. Шевченко викрив соціальну сутність колоніальної політики царизму в Україні, відобразив сучасні йому народні погляди на історичну діяльність Б. Хмельницького та ставлення царських урядових кіл до нього, а також до союзу України з Росією.

Кобзарів-лірників, представників знедоленого народу Т. Шевченко протиставив царським ісправникам і «начальству мордатову», що й собі приїхало подивитися, як будуть розкопувати льох, шукати скарби, щоб «було чим пожитись». На Богдана і його славні діла царські чиновники, в протигагу народів, дивляться з презирством: «льохи твої розкопують та тебе ж і лають» («Стоїть в селі Суботові»).

Своєрідною квінтесенцією осмислення та реконструкції минулого України із виявом готовності прийти слабшому на допомогу став твір-заповіт Т. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим...», в якому, розкриваючи безчинства російського імперського режиму, називав головним винуватцем всього самих українців, котрі гірше ляха розпинають Україну. На його переконання, основним ворогом українця є він сам. Це поет зображає на прикладі двох Іванів-близнюків: один буде, як той Гонта, катів катувати! / Другий буде... оце наш! / Катам помагати [63, с.255].

Серед того дієвого, що зробив мислитель для визволення селянства з кріпацької неволі, була збірка його поза цензурних віршів, яка побачила світ у 1859 р. в Лейпцигу під назвою «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» і, пише київський дослідник М. Тимошик, завдала чимало клопотів стовпам Російської імперії [64, с.18]. Адже його епічні твори мали своєю темою історичні подвиги українців як представників незалежної нації і, за висловом П.-Р. Магочія, брутално підкореної московськими та польськими гнобителями [65, с.350].

Т. Шевченко не лише зумів захистити надломлену українську ідентичність і посилити українські акценти, а й одним із перших митців почав створювати український національний дискурс і на його основі – критичну масу українського світу, якого найбільше боялося самодержавство. Власне, саме за такі твори поет і був покараний. В таємній інформації шефа жандармів графа О. Ф. Орлова про Кирило-Мефодіївське товариство 1847 р. зазначалось, що всі члени Українсько-Слов'янського товариства «у своїх листах, а художник Шевченко, колишній вчитель Куліш і Костомаров навіть у надрукованих ними творах, зображаючи неправильно справжнє становище України, яка ніби перебувала в тяжкому становищі, захоплено говорили про колишню Малоросію, надаючи їй надзвичайно великого значення; історію цього краю подавали мало не ви значнішою за всі історії, наїзди гайдамаків описували як рицарства, наводили приклади колишньої вольниці, натякаючи, що дух свободи не простиг і досі таїться серед малоросіян» [66, с.177-178]. А в обвинувачувальному вирокі в справах Т. Г. Шевченка, за яким отримав покарання на 10 років солдатської служби, прямо зазначалося, що той «писав вірші малоросійською мовою найобурливішого змісту» і що «його вірші ще більш шкідливі і небезпечні» й тому «за підбурливий дух і зухвалість, що виходили за межі, його потрібно було визнати одним з найважливіших злочинців...» [67, с.179-180].

Т. Шевченко до останнього подиху залишався цілісним у своєму людинолюбстві, а відтак і в бунтарстві супроти зла, яке руйнує моральність людини. Його гнів не переходив у людиноненависництво: любов до України він поєднував повагою до інших народів, а в майбутньому знаходив місце для кожного, хто хоче жити за принципом гуманізму і ненасильства над людиною. Варто назвати хоча б відозву «Братья великороссияне и поляки!», що спрямовувалася на створення слов'янського союзу з рівністю та свободою. На переконання митця, тільки боротьба з царизмом у майбутньому може принести успіх і перемогу. Велика заслуга його в тому, що, «доклавши стільки зусиль для пробудження національного самоусвідомлення українського народу й виховання національної гідності, поет спрямував їх не в бік національної замкненості,

винятковості чи ворожнечі, а в бік взаємопізнання та взаємоповаги, рівноправного спілкування, дружби і братерства народів» [68, с.356].

Отже, аналіз засвідчує, що унікальна і неповторна творчість Тараса Шевченка, пошана до якого перетворилася на всенаціональну, є надзвичайно сучасною та винятково важливою домінантою для об'єктивного, правдивого відтворення багатьох проблемних питань і всієї багатотомової, героїчної, драматичної й стражденної історії України. Адже його історична думка була звернена не лише до сучасного та минулого, а й до майбутнього українського народу і всього людства. Найглибше сутність суспільного життя у XVIII – XIX ст. та становища в ньому українців розкрито в поезіях «Великий льох», «Розрита могила», «Сон» і «Суботів», у поемах «Гамалія», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», які стали вершиною Шевченкового слова. Геніально осмисливши історичне минуле, поет розкрив «справжні братерські взаємини» українців і росіян, де москалі – чужі люди, що знущаються над українцями. Твори Т. Шевченка не були простою фіксацією подій. У них Україна і українці не тільки жертви ненаситного російського експансіонізму, але й соціальної роз'єднаності. Звертаючись до повсякдення, поет показав катастрофічну прірву між рівнем життя дворян, чиновників і величезною масою українського селянства. Уперше душевний стан людей, відкинутих і беззастережно засуджених суспільством, став предметом співчутливої і пильної уваги мислителя. Будучи переконаним, що на боці українців сила правди як ознаки справедливого суспільства, він послідовно й твердо боровся за дружбу вільного від гніту українського народу з російським та іншими слов'янськими народами.

Історична заслуга поета полягає не лише у тому, що рецепція минулого українського народу в його творах представлена як поле битви і вперше загострено питання про необхідність знищення національного рабства на основі селянської революції, але й що ними нанесено потужний удар по великодержавному шовінізму і тим самим покладено початок досягнення в Україні свободи через відродження держави. Підняті геніальним автором проблеми історії і майбутнього нашого народу залишаються актуальними та винятково важливими до сьогодні й будуть важливими в найближчій і більш віддаленій перспективі.

Джерела і література:

1. Історія української культури. У 5-ти т. Т. 4. Кн. 2: Українська культура XIX століття. – К. : Наук. думка, 2005. – 1293 с.
2. Андрухович Ю. Shevchenko is OK / Юрій Андрухович // <http://andruhovych.info/shevchenko-is-ok/>.
3. Анісов В. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / В. Анісов, Є. Середа. – вид. друге, доп. – К. : Дніпро, 1976. – 392 с.
4. Антонович Д. В. Шевченко – маляр / Д. В. Антонович. – К. : Україна, 2004. – 272 с.
5. Барабаш Ю. «Коли забуду тебе, Єрусалиме...»: Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії / Ю. Барабаш. – Харків : Акта, 2001. – 373 с.
6. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України : історію й націософська парадигма / Ю. Барабаш ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К. : Академія, 2004. – 181 с.
7. Грабович Г. Шевченко, якого ми не знаємо : з проблематики символічної автобіографії та рецепції поета / Григорій Грабович. – К. : Критика, 2000. – 317 с.

8. Дзюба І. Тарас Шевченко: життя і творчість / Іван Дзюба. – 2-ге вид., доопрац. – К. : Києво-Могилян. академія, 2008. – 718 с.
9. Дзюба І. Шевченко і Петефі // Дзюба І. З криниці літ: У 3-х т. – Т. 2 / Іван Дзюба. – К. : Києво-Могилянська академія, 2006. – 976 с.
10. Дзюба І. Шевченкофобія у сучасній Україні / Іван Дзюба. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2006. – 60 с.
11. Єфремов С. О. Шевченкознавчі студії / С. О. Єфремов. – К. : Україна, 2008. – 368 с.
12. Жур П. В. Труді і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / П. В. Жур; вст. ст. М. М. Павлюка. – К. : Дніпро, 2003. – 520 с.
13. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Абрис, 1997. – 144 с.
143. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – 2-е вид. – К. : Обереги, 2004. – 480 с.
15. Івакін Ю. О. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. Поезії до заслання / Ю. О. Івакін. – К. : Наук. думка, 1964. – 371 с.
16. Коваленко Л. А. Історичні погляди революціонера-демократа Т. Г. Шевченка / Л. А. Коваленко // Вісник АН УРСР. – 1951. – № 3. – С. 15-25.
17. Коваленко Л. А. Исторические взгляды революционера-демократа Т. Г. Шевченко / Л. А. Коваленко // Вопросы истории. – 1951. – № 7. – С. 26-44.
18. Ковальов І. І. Т. Г. Шевченко – борець проти національного гноблення народів / В. І. Ковальов // Т. Г. Шевченко: постать на тлі століть: Міжвузівська наук.-практ. конф., 5 березня 2014 р.: [присвячена 200-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка : тези] / редкол. : О. І. Черевко [та ін.]; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х. : ХДУХТ, 2014. – С. 19–20.
19. Марченко, М. І. Історичне минуле українського народу в творчості Т.Г. Шевченка / М. І. Марченко. – К. : Рад. шк., 1957. – 192 с.
20. Марцінковський І. Б. Дешифрація до шевченкіани Миколаївщини / І. Б. Марцінковський. – Миколаїв : НУК, 2013. – 348 с.
21. Мацько В. Тарас Шевченко в новітній парадигмі наукового знання / Мацько Віталій // Слово і Час. – 2014. – № 3. – 73–120.
22. Назаренко І. Д. Світогляд Т. Г. Шевченка / І. Д. Назаренко. – К. : Держ. вид-во худож. літератури, 1957. – 244 с.
23. Наливайко Д. Історія і міфологія у Шевченка (у контексті європейського романтизму) / Д. Наливайко // Тарас Шевченко і європейська культура: Зб. праць наукової шевченківської конференції (20 – 22 квітня 1999 року). – К. : Черкаси, 2000. – С. 12–25.
24. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон); упоряд., авт. передм. і комент. М. Тимошика. – К. : Наша культура і наука, 2003. – 423 с.
25. Рябчук М. Диктатор Шевченко / Микола Рябчук // http://gazeta.ua/articles/ryabchuk/_diktator-shevchenko/152430 від 04.03.2007.
26. Сергієнко Г. Я. Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство / Ін-т історії АН Української РСР / Г. Я. Сергієнко – К. : Наук. думка, 1983. – 206 с.
27. Тарахан-Берега З. Святиня. Науково-історичний літопис Тарасової гори / Зінаїда Тарахан-Берега. – К. : Родовід, 1998. – 543 с.
28. Тимошик М. С. Українське питання / М. С. Тимошик (укр. переклад, упоряд., передм. та приміт.). – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 218 с.
29. Тихомир В. П. Шляхи вирішення українського національного питання в ХІХ столітті та їх оцінка у творчості Т. Г. Шевченка / Віктор Тихомир // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.kukim.org/articles/shlyahi-virishennya-ukrayinskogo-nacionalnogo-pitannya-v-hih-stolittita-yih-ocinka-u>.
30. Филипович П. П. Шевченкознавчі студії / Павло Петрович Филипович; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Черкас. держ. ун-т ім. Б. Хмельницького, Черкас. наук. центр шевченкозн. досліджень. – Черкаси : Брама, 2002. – 219 с.
31. Чалий М. К. Життя і твори Тараса Шевченка : (звід матеріалів до його біогр.) / М. К. Чалий; пер., післям. та комент. В. Л. Смілянської. – К. : Веселка, 2011. – 2011. – 263 с.

32. Цвілюк С.А. Історична мудрість Великого Кобзаря : Історизм і соціально-політичний вимір епічних творів Тараса Шевченка / С. А. Цвілюк. – О. : «Маяк», 2008. – 312 с.
33. Яременко В. До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / В. Яременко // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 19–27.
34. Яременко В. «І світ ясний, невечерній тихо засіяє...» / В. Яременко // Слово і Час. – 2003. – № 3. – С. 24–29.
35. Яременко В. Історіософські аспекти відображення діяльності Богдана Хмельницького у творчості Тараса Шевченка / В. Яременко // Укр. іст. журн. – 1995. – № 4. – С. 106–114.
36. Яременко В. Новочасні текстологічні та історіософські студії над Шевченковою поемою «Тарасова ніч» / В. Яременко // Проблеми літературознавства і художнього перекладу / Збірник наукових праць і матеріалів. – Львів, 1997. – С. 56–96.
37. Яременко В. Про історизм поеми «Москалева криниця» (До проблеми історіософії Т. Г. Шевченка) / В. Яременко // Укр. іст. журн. – 1993. – № 4/6. – С. 14–26.
38. Дзюба І. Шевченко і Петефі // Дзюба І. З криниці літ: У 3-х т. – Т. 2...
39. Тарас Григорович Шевченко // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Шевченко_Тарас_Григорович.
40. Дзюба І. Тарас Шевченко: життя і творчість...
41. Тарас Шевченко після повернення із заслання // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/438/49/1/2/>.
42. Тарасова М. О. Романтична історична візія України тараса Шевченка / М. О. Тарасова // Вісник Запоріж. Нац. ун-ту: філол. науки. – 2008. – № 2. – С. 208–217.
43. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 480 с.
44. Там само.
45. Там само.
46. Жур П. Вказ. праця.
47. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 480 с.
48. Там само.
49. Там само.
50. Там само.
51. Там само.
52. Там само.
53. Копилов С. А. Леонід Антонович Коваленко: вчений, педагог, особистість / С. А. Копилов, В. С. Степанков; Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 192 с.
54. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 480 с.
55. Там само.
56. Там само.
57. Там само.
58. Там само.
59. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель та народів / П.-Р. Магочій. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. – 794 с.
60. Ковальов І. Вказ. праця.
61. Тарахан-Береза З. Вказ. праця.
62. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 1998. – 728 с.
63. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 2004. – 325 с.
64. Тимошик М. Канадська Шевченкіана митрополита Іларіона / Микола Тимошик // Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон); упоряд., авт. передм. і комент. М. Тимошика. – К. : Наша культура і наука, 2003. – С. 5-36.
65. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель та народів / Павло-Роберт Магочій. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. – 794 с.
66. Історія української культури: Зб. матеріалів і документів / Упоряд.: Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура та ін.; за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. – К. : Вищ. шк., 2000. – 607 с.

67. Там само.

68. Дзюба І. У всякого своя доля / І. Дзюба. – К. : Рад. письменник, 1989. – 371 с.

В статті обґрунтовано актуальність, теоретичне і практичне значення вивчення творчого насліддя відомого українського поета, художника і мислителя Тараса Шевченка, змістом якого стало розкриття історичних поглядів, освітлення ним минулого українського народу, ведучих подій його історії, змін у взаємодіях українців і росіян в умовах перебування України в складі Російської імперії. Виявлено історичну складову і модель національної історії в поезії письменника як об'єкт і засіб реконструкції з допомогою художественного слова широким панорамним положенням співвітчизників і пануючого меншинства в Україні ХІХ ст. Охарактеризовано поетичні твори великого Кобзаря, в яких зображено сутність і особливості українсько-російських взаємодій.

Ключові слова: Т. Шевченко, творче насліддя, поезія, Україна, погляди, історичне минуле, українсько-російські взаємодії, соціальне становище.

В. Візнюк
с.м. Меджибіж

Поетичні образи Т.Г. Шевченка (поема «Чигрині, Чигрині...») в «Інтерпретаціях» С.Смаль-Стоцького

Досліджується відображення поетичних образів у творчості Т.Г. Шевченка на прикладі поеми "Чигрині, Чигрині..." в працях Степана Смаль-Стоцького, опублікованих у "Наукових записках НТШ" упродовж 50-х – початку 90-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Т.Г. Шевченко, С. Смаль-Стоцький, поеми, літературний образ, Наукове товариство імені Шевченка, шевченкознавство, Шевченкіана.

Діяльність Степана Смаль-Стоцького пов'язана з Науковим Товариством ім. Шевченка, єдиною українською науковою установою, що основною своєю метою визначила розвиток української науки. В ХІХ столітті відродження української літератури і науки відбувалося в умовах гострої критики та урядової реакції. В 40-х роках Т. Шевченко своїми творами показав можливість існування української літератури, твореної народною мовою. Зберігати та примножувати скарби українського народу стало можливим у Львові, де об'єдналися науковці з усіх українських земель.

До перших дійсних членів НТШ належали визначні вчені В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, С. Дністрянський, М. Зобків, К. Левицький, В. Охримович, С. Січинський, Г. Стебельський, О. Терлецький, С. Томашівський, Я. Шульгин ("Історично-Філософська секція"), а далі О. Барвінський, В. Гнатюк, М. Дикарив, І. Кокорудз, О. Колесса, О. Кониський, В. Коцовський, О. Огоновський, О. Макарушка, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський, І. Франко (із Філологічної Секції) та Г. Величко, І. Верхратський, І. Горбачевський, О. Дакура, В. Левицький, Т. Огоновський, Е. Озаркевич, І. Пулюй, Щ. Сельський, О. Черняхівський, В. Шухевич (із Математично-Природописно-Лікарської Секції) [8, с. 9-10].

Академік Степан Смаль-Стоцький працював у складі Філологічної секції. Довгий час був професором Чернігівського університету, з 1921 року і до смерті –

професором Українського Вільного Університету в Празі. С. Смаль-Стоцький був одним з найкращих дослідників Шевченківської творчості. Його “Інтерпретації” були видані накладом Українського Наукового Інституту в Варшаві з нагоди 120-річчя з дня народження Т. Шевченка та 75-річчя з дня народження автора. Друге видання вийшло в 1965 році як “Записки Наукового Товариства ім. Шевченка”, том 179. Вступне слово до другого видання зробив учень Смаль-Стоцького, професор В. Сімович, який передбачав, що видання зробить доступним для ширшого загалу ознайомлення з дослідженнями творчості Шевченка С. Смаль-Стоцького, який віддав цій справі майже ціле життя.

Перше видання вийшло дуже малим тиражем, крім того воно не було відоме на західноукраїнських землях і на території, що була під Сталінським гнітом. Навчаючись в Українському Вільному Університеті в Празі Василь Сімович мав можливість вивчати методи наукової праці свого вчителя. Деякі радянські науковці-шевченкознавці, такі як Л. Хінкулов та Ю. Івакін, назвали Смаль-Стоцького “перекручувачем Шевченка”, “фальсифікатором його поем” [1, с.ХІІІ]. Але несправедлива критика не змогла зменшити важливості появи його “Інтерпретацій”.

Поема «Чигрине, Чигрине ...» написана Т. Шевченком 19 лютого 1844 р. в Москві, присвячена артисту Щепкину, найщирішому його приятелю. С. Смаль-Стоцький писав, що Т. Шевченко добре знав історію Чигирин, який був столицею гетьмана України від Б. Хмельницького до П. Дорошенка, що його гетьмани будували, що там вони панували, і що якби вони встали та подивились тепер на нього, то заплакали б тяжко, бо “не пізнали б козацької слави убогих руїн (Свято в Чигирині)” [1, с.19]. Шевченко називав Чигирин своїм “єдиним другом” та покладав на нього великі надії на визволення України з Московської неволі. Смаль-Стоцький, спираючись на той факт, що вже в 1843 році поет бачив на власні очі занепад України, яку сплюндрували “німота з москалями” і те, що про Чигирин та його минулу славу “ніхто слова не промовить” пише, що це збудило у поетові “думи прокляті”, що розривають серце. У поемі “Чигирин” Т. Шевченко описує те, що з плином часу все змінюється “Дніпро висихає, розсипаються могили”, “все на світі гине”, але слава на думку поета невмируща, але “за вітрами холодними” вона пропадає. Смаль-Стоцький ототожнював поняття вітрів із згубною для України політикою Московщини, що нищила все, що нагадувало про колишню славу Чигирини й України.

Шевченко писав про страшний моральний занепад українців, який обурював поета. Дослідник писав: “Від такого морального занепаду, який тепер падав поетові в очі скрізь, на кожному кроці на Україні, лине він знову своїми думками в часи святої слави Чигирини. Не так воно колись було на Україні. І вказує на безперечні історичні факти, що ми, цебто український народ, предки наші колись не мовчали, а за таку дорогоцінність, за святу славу боролися з ляхами, різалися з ордами, лили свою кров і здобули волю. Ми колись, отже були інакші, дорожили такими етичними цінностями, як слава і воля.

В дуже живім, високо поетичнім образі управи ниви-України (“засівали”, “поливали”, “скородили”) малює нам поет завзяту боротьбу українського народу зі своїми сусідами за волю, боротьбу на два фронти, зазначаючи словом “ми”

безперервність поколінь народу аж дотепер, і почуття історичного зв'язку минулого з теперішністю в народному житті” [1, с. 21].

Смаль-Стоцький пояснює поетичний образ рути, що уродила на добре зораній, справленій ниві, рути, що сталась волі нашої отрутою. Вважав, що це образ подружжя України з Московщиною, називав руту нещасною, бо Україна в наймах марніє, а в її хаті Москаль хазяйнує. Воля України отруїлась – нещасним подружжям України з Москалем. І в цьому Шевченко бачив корінь усього лиха [1, с. 22].

Дослідник порівнював образ руїн Чигирини з руїнами України навіть Гетьманщини в цілому. А щодо поетових сліз, що він марно тратив над руїнами, він був впевнений, що поет сам був переконаний в тому, що ці сльози зовсім не марні, він “плаче – просить святої правди на землі”, та що від того його плачу таки правда встане. Згідно Смаль-Соцького, Шевченко вірить у чарівну силу свого поетичного слова, своїх сліз.

Поетові слова “заснула Вкраїна, буряном укрилась, цвіллю зацвіла в калюжі, в болоті серце прогноїла і в дупло холодне гадюк напустила, а дітям надію в степу отдала” Смаль-Стоцький інтерпретував, виділивши слово бурян, яке в переносному значенні на його думку символізувало все “чуже, вороже, шкідливе на українській народній ниві, те, що приголомшує, вбиває добрий розвиток українського народнього фізичного, культурного й духовного життя” [1, с. 23].

Дослідник писав, що таким буряном укрилась Україна, бо ніхто не працює на народній ниві, яка від того аж “цвіллю зацвіла” і це гниття охопило серце України. Це гниття моральне, серце України стало “дуплом холодним”, в яке Україна “гадюк напустила”. Ці слова Шевченка Смаль-Стоцький пояснює, що в холодному серці загнилися вороги, ворожі настрої, ворожі замисли до рідного краю, до рідного народу, до всього доброго. Він наголошує на тому, що в цьому образі Україна виступає активно, що подружжя України з Московщиною створилося з доброї волі України і той моральний занепад, який поет бачив на Україні, теж відбувся з доброї власної волі. Академік зазначав, що немов “від такого образу мороз проймає душу. В таку страшну моральну пропасть пірнула самохить Україна” [1, с. 23].

Фразу “дітям надію в степу отдала” Смаль-Стоцький пояснював, як стан повної безнадійності, як настанову для сучасників, не робіть ніякої надії на волю:

*“А надію вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла”.*

Поет дивлячись на тодішній моральний стан України, адресував досить гострі слова на адресу самих же українців. С. Смаль-Стоцький наводить рядки з “Во Іудеї (1859)

*Ми серцем голі догола!
Раби з кокардою на лобі,
Лакеї в золотій оздобі,
Онуча, сміття з помела
Його величства.... тай годі ”*

Дослідник протиставляє серце поета “громадянству України”. У поета воно в “калюжі, в болоті не прогноєне”. В ньому немає гадюк, а думи прокляті, які

розривають душу поета, який хоче побороти безнадійність громадянства, збудити надію, яку “вітер по полю розвіяв”. Шевченко писав: “Нехай же вітер все розносить”. Степан Смаль-Стоцький підкреслював, що Шевченко використав слово розносить в якому є все: “і згадка про колишню славу Чигирина, і пам'ять про славу боротьбу й добуту боротьбою волю, і про руту-отруту..., щоб про це все діти довідалися; нехай розносить і його плач на руїнах Чигирина, а також й його просьбу Святої правди на землі” [1, с. 25].

Фразу “недолітки підростуть гетьмани” асоціює з гетьманською традицією; гетьмани будуть, може десь уже й є, тільки вони ще – недолітки, неповнолітні, й мусять підрости. Тимчасом, іще спи, Чигрине [1, с. 26].

“Помолившись і я б заснув....”

Смаль-Стоцький показав, що це сказано проти тих, що мають холодне дупло замість серця і не мають в ньому Бога-правди. А поет навіть перед звичайним природним сном про це пам'ятає.

Працю поета Шевченко порівнював з оранням та сівбою на ниві. Поетичний образі плуга, до якого поет мав створити новий – леміш і чересло, який “різав”, “списами та шаблями скородив” в інтерпретації Смаль-Стоцького – боротьба за волю, за правду, за славу, які і надалі повинні залишитися нашими засобами для того, щоб добре справити ниву України, а викувані із Шевченкового слова нові леміш і чересло – це старі “ідеї”, тільки сформульовані гостріше. Смаль-Стоцький писав: “Волею, добрим житом, розумом, засівав поет українську ниву, долею її поливав, щоб були веселі жнива” [1, с. 28].

Сльози в Шевченка – його поетичне слово, яке виливалося гірким ревним плачем над недолею-неволею України. Щирим словом, посіяним на добре зораному перелозі, і сльозами, мов гострим ножем хотів поет розрізати “гниле-серце” своїх земляків і наповнити його живою козацькою кров'ю, чистою, святою”, відродити давній дух козацький, козацькі ідеали.

За Смаль-Стоцьким поет своїм словом мріяв “сподіяти” чудо на Україні, він бачив веселість і втіху, щасливе, добре життя, бо “люди добро навчилися любити”.

Він писав, що в поемі Шевченко змальовує рай на Україні, який витворений його словом, рає над перетворенням запущеного перелогу в чудову ниву. Повернувшись у дійсність він знову бачить: “Спить Чигирин, гинуть у ворога діти, спить гетьман, спить Україна. Але поет переконаний, що встане правда на світі, і тоді встане Чигирин встане Україна”.

С. Смаль-Стоцький характеризував поему як “величаву, чудову, повну найбільших зворушень, і називав її симфонією з широчезною скалею мистецького поетичного виразу від найбільш пекучого душевного болю, аж до найвищого захоплення” [1, с. 31].

Академік Степан Смаль-Стоцький вивчав творчість Т. Шевченка більше як 40 років. Він вважав, що потрібне повне критичне видання творів Кобзаря, критично опрацьованої його біографії, що допомогла б вірно розуміти окремі твори поета та всю його творчість. Він стверджував, що українська наука не дала можна сказати розуміти правильно, розуміти, як-слід його поетичних творів, його життя, його думок, його світогляду, його туги, ідей і ідеалів, його значення для українського народу та для його культури [9, с. 141].

Смаль-Стоцький створив свій метод дослідження творчості великого поета, який використовували його учні в своїй подальшій роботі, бо цей метод робив Шевченкові твори ясними і зрозумілими. Учив своїх учнів, що “роз’яснювати й вивчати Шевченка треба передусім з самого поета підходячи до окремих його творів не тільки зі становища його творів, що його розбирається, а у зв’язку з поемами найперше написаними більш-менш у тому самому часі, а далі з іншими”. Треба брати Шевченка на весь зріст, таким як він сам виявляється в усіх творах і в поетичних, і в оповіданнях, і в “Деннику” і в листуванні, в писаннях українських і в творах написаних його своєрідною російською мовою [9, с. 142]. Степан Смаль Стоцький захоплювався Шевченковими творами. Завдяки його “Інтерпретаціям” можна зрозуміти чому український народ звеличує автора “Кобзаря”, отримати можливість осягнути саму титанічну постать українського поетичного генія, який мріяв про вільну Україну.

Джерела і література:

1. Степан Смаль-Стоцький Т. Шевченко. Інтерпретації /Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка. – Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1965. - 239 с.(Зап. НТШ. – Т. CLXXI)
2. Світи Тараса Шевченка. Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета /[ред.: Л. Залеська-Онишкевич, Л. Рудницький, Бо. Певний. Т. Гунчак]. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1991. - 488 с. (Зап. НТШ. – Т. 214).
3. Тарас Шевченко: Збірник доповідей Світового Конгресу Української Вільної Науки для вшанування сторіччя смерті патрона НТШ /[за ред.: В. Стецюк, Б. Кравців].- Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1962., - 270 с. (Зап. НТШ. – Т. CLXXVI).
4. Шевченко і ми: Збірник доповідей для відзначення 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка / ред. проф. В. Стецюк. – Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1965. - 156 с.(Зап. НТШ. – Т. CLXXX).
5. Т.Г. Шевченко в документах і матеріалах: К.: Держполітвидав, 1950. – 515 с.
6. Збірник праць першої і другої наукових Шевченківських конференцій. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. - 337 с.
7. Доповіді ювілейного наукового конгресу для відзначення сторіччя НТШ: Філологічна секція. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976 (Зап. НТШ. – Т. .CLXXXVIII)
8. Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА. – Нью-Йорк, 1963. - 42 с.
9. Луців Л. Тарас Шевченко в інтерпретаціях акад. Степана Смалья-Стоцького /Л. Луців // Збірник на пошану сімдесятиріччя народин Романа Смалья-Стоцького. – Нью-Йорк; Париж; Сідней: Торонто. – 1963. – С. 141-153 (Зап. НТШ. – Т. CLXXVIII).

Исследуется изображение поэтических образов в творчестве Т.Г. Шевченко на примере поэмы "Чигирине, Чигирине..." в трудах Степана Смалья-Стоцкого, опубликованных в "Научных записках НТШ" на протяжении 50-х – начале 90-х гг. XX в.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко, С. Смалья-Стоцкий, поэмы, литературный образ, "Научных записках НТШ", шевченковедение, Шевченкиана.

А.М. Трембіцький

м. Хмельницький – смт. Меджибіж

Володимир Січинський про Запорозьку Січ у творчості Тараса Шевченка

У статті розкрито бачення знаного мистецтвознавця та історика, подолянина Володимира Січинського про Запорозьку Січ – один із світових феноменів, над яким

замислювались, який намагалися розгадати багато поколінь дослідників, величі та красі якої присвятив свої поезії український поет-пророк Тарас Шевченко.

Ключові слова: козаки, Запорозька Січ, Володимир Січинський, Тарас Шевченко.

5 червня далекого 1775 р. Російська імперія знищила українську вольницю – Запорозьку Січ, на жаль, в Україні цей трагічний в історії України день не згадується, не було приспущено державні прапори, не майоріли чорні стрічки на знак жалоби і величезної історичної втрати. Багато води за цей час витекло у синє море. «А онуки – їм байдуже, панам жито сіють!», – писав Т. Шевченко. Хоча кожен патріот-українець мав би знати і пам'ятати цю сумну сторінку української історії та зробити правильні висновки з нашого минулого [1].

Запорозька Січ, – це один із світових феноменів, над яким замислювались, який намагалися розгадати багато поколінь дослідників. Зокрема В. Січинський в своїй відомій праці «Чужинці про Україну» пише, що Запорозька Січ, – це «міцна державно-творча організація ... справді демократичний устрій, оригінальність лицарського побуту та беззастережена відданість народнім ідеалам», яка «звертала увагу цілої Європи». Відверта боротьба козаків за «цілковите визволення свого народу, проголошення як головних засад – рівність людини перед, законом, справедливість і свобода, це ті новітні гасла, що імпонували світові» [2, с.14].

В народі козаків Запорозької Січі називали «святими лицарями», звитяжних запорожців-героїв оспівали в думах, піснях і легендах, їм присвячено безліч літературних і мистецьких творів. Зображенню її величі і краси, а також козацької звитяги присвятив свої поезії український поет-пророк Тарас Шевченко, який вельми пишався своєю приналежністю до козацтва й натхненно оспівав славнозвісне лицарство в своїх творах [3]. У поетичному доробку геніального поета образ козака є одним із основних. Вже в ранній період творчості поета постать козака-лицаря, захисника народу, його волі та православної віри стає своєрідною тугою Тараса Шевченка за славним минулим. Підтвердженням цьому є його поема «Тарасова ніч» [4], про перемогу козаків на чолі з Тарасом Трясилом в 1630 р. над військом польського гетьмана С.Конецьпольського під Переяславом. У цій поемі автор високо підносить героїзм українського народу в боротьбі проти зовнішніх ворогів, розкриваючи велич і красу козацької звитяги. Поет, згадуючи ці події, із важким боєм розповідає про важку долю України, але й водночас висловлює своє бачення-пророцтво [4, с.86], що буде з Україною, коли

«...над дітьми козацькими

Поганці панують...»,

й тому «зажурилась Україна» про свою важку долю [4, с.86], що:

«...Ніхто її не рятує...

Козачество гине,

Гине слава, батьківщина,

Немає де дітись...

Де поділась доля-воля,

Бунчуки, гетьмани?»»,

й висловлює тугу, що десь поділася доля-воля, про яку тепер тільки кобзарі та лірники співають [4, с.88]:

«Було колись – панували,

*Та більше не будем!
Тії слави козацької
Повік не забудем!».*

Впродовж більш ніж 300-літньої окупації України московська влада з надзвичайним поспіхом старалася русифікувати свої поневолені народи, в першу чергу свого «молодшого брата» – український народ, забороняючи українцям згадувати славу Запорозьку Січ, яка майже двісті років була оборонцем українського народу проти трьох його ворогів-сусідів – татар, поляків і москалів. Т. Шевченко в своїх творах вживає тільки слово «москаль» – і ні разу не вжив слова «росіянин». Тобто він не мав будь-яких недобрих намірів проти російського народу, а лише до тих, хто посягав на волю України та її народу. Життєвий шлях Тараса Шевченка став знаковим для долі всього українського народу. «Він був сином мужика і став володарем в царстві духа, – писав про нього І. Франко. – Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури... Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі у ржу» [3]. Оспіваний Т. Шевченком «козацький дух», це й донині в українців означена «на вияв завзяття і посвяти для великої цілі, пориву до високих ідеалів, геройства, доконаного в обороні рідного краю чи народу» – лицарська вдача запорозьких козаків [5].

Український поет-пророк Т. Шевченко вважав Запорозьку Січ символом волі українського народу, про що в поемі «До Основ'яненка» (1839) [6], присвяченій своєму видатному попереднику і наповненій спогадами про старожитну Україну і запорожцям, з тугою згадує козацьку вольницю, яка передана через систему персоніфікацій: очерети запитують у Дніпра, а могили – у вітру, тирса – у степу, а чайки – у синього моря, запитують одне і те ж: де ви, преславні козаки. І кличуть повернутися, адже не може безслідно відійти в історію українська нація. Поеттурбується тим, щовже «нема Січі» [6, с. 119]:

*«Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив!
Нема Січі; очерети
У Дніпра питають:
«Де-то наші діти ділись,
Де вони гуляють?» ...
«Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились? ...»,*

що вже «не вернуться запорожці» [6, с. 119-120]:

*«Вернітєся!» – «Не вернутєся!» –
Заграло, сказало
Синє море. – Не вернутєся,
Навіки пропали!» ...
Не вернутєся сподівані,
Не вернетєся воля.
Не вернутєся запорожці,
Не встануть гетьмани ...»*

і, що «обідрана Україна понад Дніпром плаче» [6, с.120]:

*«Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить...
Тільки ворог, що сміється...
Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине –
Слава не поляже ...
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!»*

Багато чужинців «прагнули на власні очі побачити цю Вільну Україну та ще більше переконатися про військову силу запорожців», хоча це було не легко, адже московська «ворожа пропаганда старалася за всяку ціну викривляти правду та представляти Запорозьку Січ у гіршому світлі» [2, с.14]. Проте безсторонні описи чужинців, які зібрав В. Січинський, свідчать про інше.

Так, В. Січинський пише, що відомий французький інженер і артилерист Вільгельм Ле Вазер де Боплян, який в 1630-1647 рр. за дорученням польського уряду будував в Україні фортеці, за допомогою яких Польща думала «знищити козацький рух», видав книгу «Опис України» («Description d'Ukraine», Париж, 1650) [2, с.21; 5], що невдовзі була перекладена на англійську, латинську і німецьку мови, а пізніше на польську і російську. В. Бопляну не раз доводилося «брати участь у війнах з українськими козаками, але коли він добре пізнав наш нарід і козаків, став нашим симпатиком». Будуючи фортеці, він одночасно проводив геодезичні виміри та «пильно студював краєзнавство» України. Зокрема в «Описі...» він «трактує Україну як цілком самостійну географічну і політичну одиницю, що має свої, своєрідні природні, господарські і культурні особливості», подав цінні відомості з «географії, історії та етнографії українського народу». Про українських козаків-запорожців він пише, що вони «Хоробрі побідники, загартовані у боротьбі, завжди готові по першому наказу ... виступити в поле... Не можна надивуватися, з якою сміливістю вони перепливають море... Під час плавання козаки зовсім не п'ють горілку і взагалі не беруть її з собою, а якщо знайдеться у човні п'яний, то його отаман наказує кинути за борт... Козаки з природи сильні і рослі... [2, с.21]. Вони «щедрі, не знають, що таке жадоба багатства, свободу цінять понад усе. З природи сильні, видержують холод і спеку та найтяжчі обозові труди. Вони не лише відважні, але теж погорджують життям. Хоробро б'ються, найкраще за возами в таборах, на бурах, дуже добре стріляють. На морі мають свої прикмети. Це правда, що 100 козаків у таборі не боїться 1000 поляків. Козаки є гарного росту, зручні й меткі...»[5]. Не багато з них живе до пізньої старості, а найчастіше закінчують життя на «полі слави» [2, с.21; 4].

Т. Шевченко також вважав Запорозьку Січ за найкращу школу життя і в поемі «Сліпий» («Невольник», 1845) пише про те, як старий козак направляє свого приймака Степана на Запоріжжя, щоб там він пройшов цю школу життя [7, с.300]:

«Та перш ось що! треба буде

*І на чужі люди
Подивитись, як живуть.
Чи орють,
Чи не на ораному сіють
І просто жнуть,
І немолоченеє віють.
Та як і мелють, і їдять –
Все треба знать...».*

Щоб все те збагнути, радить старий козак своєму приймакові Степанові «Іди ти в Січ, як Бог поможе», хоча сам добре знає, що й там буде важко [7, с.301]:

*«Так от як, брате: треба в люди
На год, на два піти
У наймити;
Тойді й побачимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не вмітиме й пожити...
А ти як думаєш, небоже?
А коли хочеш, сину, знать,
Де лучше лихом торговать,
Іди ти в Січ, як Бог поможе,
Там наїсишся всіх хлібів.
А я їх їв.
І досі нудно, як згадаю!..»*

Старий козак висилає Степана на Запорозьку Січ, щоб він там «набрався козацького звичаю», щоб «побачив світ», не такого, як у Братстві». Коли ж Степан вернувся сліпим з неволі [7, с.301]:

*«Моє добре; та звичаю
Козацького наберешся,
Та побачиш світа, –
Не такого, як у Братстві,
А живі мислите
На синьому прочитаєш.
Та по-молодечій
Будеш Богу молитися,
А не по-чернечій
Харамаркать. Отак, сину.
Помолимось Богу
Та сивого осідлаєм –
І гайда в дорогу!..».*

старий козак і Степан «що день божий, удвох розмовляли» й «згадували Запорожжя, козацьку славу» і співали «удвох собі» [7, с.313]:

*«...Про Чалого Саву,
Про Богдана недомудра,
Ледачого сина,
І про Гонту-мученика,*

Й славного Максима...».

Про козацький устрій В. Боплян пише, що запорожці обирали свого гетьмана на Раді «старих полковників і сивих вояк, що користуються загальним довір'ям» [2, с.21], поміж собою більшістю голосів. Тому козаки «сліпо слухають» гетьмана і його «влада необмежена», але «без згоди Ради, або (*інакше кажучи*) Військової Ради, нічого (*гетьман*) не розпочинає». Адже гетьман, очоливши військо мусить пам'ятати, що в небезпеці повинен «відзначатися розумом, хитрістю, хоробрістю і передовсім вистерігатися невдачі, бо козаки трусливого провідника забивають як зрадника, і на місце його становлять нового». Так само вибирають собі на час військових походів «похідного отамана», бо коли козаки задумують йти в похід вони «просять дозволу не в короля, але у (*свого*) гетьмана». Далі він зауважує, що запорозькі козаки «єднаючи з хитрим і гострим розумом, щедрість і безкорисність», «страшенно люблять свободу, смерть вважають кращою за рабство і для оборони незалежності часто повстають проти своїх гнобителів – поляків... Будовою, тіла міцні, легко переносять холод і голод, спеку і спрагу, на війні невтомні, відважні, хоробрі або ліпше сказати зухвалі і мало дорожать своїм життям». «Сотня (українських козаків) в таборі не боїться ні тисячі ляхів, ні кілька тисяч татар» [2, с.22].

Далі В. Січинський подає спогади інших чужинців, зокрема пише, що француз Пієр Шеваліє який в 1652 р. перебував в Україні, зауважує, що запорожцем ставав лише той, «хто доказав свою відвагу, перепливаючи сам чайкою пороги, і побував, на Чорному морі», тобто «мусів доказати, що має душу, яка гідна зватися козацькою душею». А французький вчений Бенедикт Шерер пише, що найбільш стародавня історія світу, «не дає більше притягаючих моментів, як історія України», а «громадяни козацько-української держави – виховані, як спартанці», і «ніколи не були в неволі, все боронили себе і свої вівтарі (*святощі*) перед сусідами, та воліли тверде і непевне життя, як м'яке невільництво». «Батьки лишали дітям лише гордість свободи і незалежності, а як спадок – і шаблю з написом: «перемога або смерть». «Українці були спокійним народом» і «спочатку на гноблення польською шляхтою і клером – відповідали тихим відступом в глибокі степи», а «опісля стали боронитися шаблею». З одної сторони вони мусіли боронити свою батьківщину від поляків, а з другої – від татар і турків, тим самим обороняли цілу Європу«перед заливом орієнтального варварства» [5].

Військовий старшина Магеазін (1774), як зауважує В. Січинський, порівнює запорозьких козаків з мальтійськими лицарями (*лицарями св. Іоанна – авт.*) і пише, що «історія докаже колись, як сильно козаки їх перевищують», адже козаки «стараються самі про свої потреби, не обтяжуючи цим нікого». Запорожці завжди надіються «лише на власну відвагу і на зброю в руці» й успішно «ставлять чоло туркам» і «б'ють бусурманів, не змушуючи себе ніякою присягою до нього». Водночас італієць Гамберіні характеризує запорожців у 1584 р. пише, що з «козаків можна зібрати 14.000-15.000 добірного, добре озброєного війська, жадібного більше слави, як наживи, готового на всяку небезпеку. Їхня зброя шаблі й рушниці, яких у них ніколи не бракує. Добрі вони до війни пішої й кінної...

дають собі добре раду на морі. Мають усякі човни й на них їздять у походи на чорноморські землі» [2, с.14].

Курляндський герцог Л. Міллер у своїх «Записках» (Ляйпціг, 1585), подав цікаві, джерельні відомості про Івана Підкову, його арешт і страту [2, с.14], про підступність польського короля і зраду «добрих приятелів» І. Підкови [2, с.15]. Туга за козацькою вольницею стала тематичною основою поеми Т. Шевченка «Іван Підкова» (1839) [8], присвяченій запорізькому козаку Івану Підкові, страченому в 1578 р. у Львові за наказом польського короля Стефана Баторія, який хотів догодити турецькому султанові. Поема являє собою яскраву розповідь про морські походи запорожців, у якій романтизовано образ козацького ватажка, мужнього захисника рідної землі. Т. Шевченко з боєм пише, що в «Україні лихо танцювало», «було добре колись жити на тій Україні», бо «були запорожці», які «вміли панувати» [8, с.122-123]:

*«Було колись – в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося – осталися
Могили на полі
Було колись – в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо! Може, серце
Хоч трохи спочине...».*

Особливо цінний опис Запорозької Січі, на думку В. Січинського, зробив посол цісаря Рудольфа II до козаків Еріх Лясота, який влітку 1594 р. цілий місяць перебував серед запорожців. Він називає їх «хоробрими і підприємливими людьми, котрі з ранніх років вправляються у військовому ділі і прекрасно вивчили ворога – турків і татар. Вони мають власні гармати і багато з них вміє поводитися з цією зброєю, так що при них зайвим наймати і утримувати окремих гарматників», а «їх старшина задовольняється загальним пайком, не вимагаючи більшої платні» [2, с.18]. Далі Е. Лясота стверджує, що запорозька старшина «була добре ознайомена зі всіма європейськими особливостями дипломатичних зносин, тонкощами дипломатичної етикетки» та не раз дивувала його «своєю чемністю та добірною виховою». Далі він пише, що запорозька старшина зустріла його по прибуттю на Запорозьку Січ «з почестями, навмисне для того вислана на зустріч, при тій на славу посла стріляли з гармат», а ранком 19 червня ватажок запорозьких козаків, гетьман Богдан Микошинський «прийшов до нас з візитою разом з кількома старшинами, а потім приймав у себе» [2, с.17]. Разом із тим Е. Лясота пише про фальшиву роль московського посла у зносинах із козаками, з яким він зустрівся

ще перед Запоріжжям і той «вдавав ніби московський князь мав у своїй службі запорозьких козаків», але згодом під час перемовин з'ясувалося, що московський посол прийшов до Запорізької Січі лише «в ролі прохача і спостерігача, а вже ніяк не в ролі покровителя». Наприкінці своїх описів Е. Лясота подав цікаві висновки про роль і значення Запорізької Січі та українських козаків: «Через те, що внутрішні справи Польщі, як видно було, загрожували переверотом в недовгому часі, то я вважав справою незвичайної ваги запевнити собі приязнь цього товариства (*запорозьких козаків – В.С.*), котре не тільки користується величезними впливами на Україні (*зокрема на Волині та Поділлі – В.С.*), але на котре оглядається і ціла Польща» [2, с.18].

Чи варто вірити віроломним і підступним московітам та їх байкам про дружбу. Повчальним у цьому є такий факт. Коли козаки дізналися про наміри москалів зліквідувати Запорізьку Січ, у Петербург до цариці було відправлено послів, де їм задурювали голови всілякими перемовинами та затягували час. В цей час царське військо вже обступило козацькі паланки, де жили батьки, жінки та діти січовиків, та й саму Запорізьку Січ. Запорожці були готові дати відсіч москалям та, якщо і судилось, полягти в бою за свою волю. Проте січовий архімандрит отець Володимир Сокольський почав просити козаків, аби не проливали крові християнської та з надією на Бога покорилися його волі. Завзяті запорожці та їх старшина прислухалися до заклику священика і з хлібом-сіллю пішли до московського генерала П. Текелія, сподіваючись, що покірністю задобрить царський уряд. Москалі прийняли посланців із розпростертими обіймами, але внаслідок їх «гостинності» 86-літнього кошового Петра Калнишевського було заслано у Соловецький монастир, військового писаря Івана Глобу – в Білозерський монастир, військового суддю Павла Головатого – в Тобольський монастир, козацьких полковників Кулика, Пелеху, Порохню і Чорного, курінного отамана Головка і багато іншої запорізької старшини запроторено до різних фортець і казематів, де вони й закінчили своє життя. Скільки ще потрібно мільйонних жертв, аби зрозуміти імперську природу москалів? [1].

Недаремно ж поема Т. Шевченка «Сліпий («Невольник»))» про руйнування Запорізької Січі не подобалася окупантам України, адже сліпий Степан оповідав своєму названому батькові як доконували московські окупанти запорожців в Україні [7, с.311-312]:

*«Розкажи ж тепер, Степане,
Про свою недолю.
Бо й я таки гуляв колись
В турецькій неволі».*
*«Отож мене, вже сліпого,
На світ випускали
З козаками... Товариство
На Січ прямувало,
І мене взяли з собою,
І через Балкани
Поспішали в Україну*

*Вольними ногами.
І на тихому Дунаю
Нас перебігають
Товариші-запорожці
І в Січ завертають.
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як москалі сrebro, злато
І свічі забрали
У Покрови. Як козаки
Вночі утікали...».*

Адже запорозьке військо було оголошено розпущеним, а землі Запорозької Січі царський уряд почав роздавати поміщикам, а козаків покріпачувати. Це спричинилося до втечі 5 тис. запорожців на підвладну Туреччині територію в гирлі Дунаю, де вони заснували Задунайську Січ. Т. Шевченку поемі «Сліпий» пише, як московська цариця, якій в незалежній Україні, саме за начебто українського президента-патріота В. Ющенка, відкрили монументи в Одесі (27.10.2007) і Севастополі (15.08.2008), а ще мріють «українські патріоти», а вірніше московські яничари, відкрити такі монументи в Дніпропетровську, Кременчуці, Луганську та Мелітополі [1],

*«... степи запорозькі
Німоті ділила...
Отак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю.
Ляхи були – усе взяли,
Кров повипивали!..
А москалі і світ Божий
В путо закували!...» [7, с.312-313].*

Перебуваючи на засланні в Орській фортеці Т. Шевченко написав поему «Іржавець» (1847), в якій прославляє запорожців, які, втікаючи із знищеної Запорозької Січі [9, с.44]:

*«Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала б Матер Божжа
В Криму за Україну.
Як мандрували день і ніч,
Як покидали запорожці
Великий Луг і матір Січ,
Взяли з собою Матер Божу,
А більш нічого не взяли...».*

й під владу кримського хана пішли «на нове горе-Запорожжя» з іконою Матері Божої із січової церкви, який «позволив» на пісках [9, с.45]:

*«Новим кошом стати,
Та наказав запорожцям
Церкву будувати.
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися...»*

У цій же поемі Т. Шевченко став на сторону гетьмана Івана Мазепи в його боротьбі проти Петра I і малює історичне тло, показуючи як запорожцям було важко жити під татариним, та ще гірше було в Україні після трагедії від Полтавою [9, с.45-46], де:

*«Петрові собаки,
Рвали, гризли... І здалека
Запорожці чули ...
Чули, чули запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманичина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули, та мовчали.
Бо їм добре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними
Заплакала Матер Божя
Сльозами святими,
Заплакала милосерда,
Неначе за сином...»*

Бог зглянувся на їхні «пречистії сльози» і на Україну, і запорожці змогли після смерті царя-ката Петра I вернутися на Україну [9, с.46]:

*«Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманичину той чудовний
Образ Пресвятої.
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Отам вона й досі плаче
Та за козаками...»*

Усім тим сучасним керівникам України, які продовжують здійснювати програму Петра I, більшовиків і московських шовіністів на знищення українського народу як самостійної нації, намагаються стерти з пам'яті українського народу

його славне минуле, зокрема й пам'ять про легендарну Запорозьку Січ, усім тим, що

*«... за шурхіт паперового рубля.
Ладні розтерзати Україну,
Догоджуючи чиновникам Кремля...»,*

(З ненадрукованого. Анатолій Трембіцький, 2000)

варто нагадати, що їм це не вдасться. Геніальний український поет-пророк Т. Шевченко в поемі «Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє)» писав до своїх сучасників і своїх нащадків, щоб вони не забували [10, с.353]:

*«...Діла незабуті
Дідів наших....
Отака-то наша слава,
Слава України».*

На закінчення хочеться звернутися до всіх українців, читайте Тараса Шевченка і знайдете відповіді на багато своїх запитань: хто винен, що робити, як далі жити в сучасній Україні...

Джерела та література:

1. Новоженець Р. 238 років без Січі / Ростислав Новоженець // Українське слово (Київ). – 2013. – № 25 (3636). – 19-25 червня. – С. 11.
2. Січинський В. Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів : Видавництво «Світ», 1991. – 93 с.
3. Луців Л. Т. Шевченко про Запорізьку Січ / Лука Луців // Свобода (Нью-Йорк). – 1976. – Ч. 128. – 10 липня. – С. 5.
4. Тарас Шевченко. Тарасова ніч // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 85-88.
5. Чужинці про Запорозьких Козаків // Свобода (Нью-Йорк). – 1943. – Ч. 3. – 6 січня. – С. 6.
6. Тарас Шевченко. До Основ'яненка // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 119-121.
7. Тарас Шевченко. Сліпий («Невольник») (Поема) // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 297-313.
8. Тарас Шевченко. Іван Підкова // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 122-123.
9. Тарас Шевченко. Іржавець // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847-1861. – С. 44-46.
10. Тарас Шевченко. Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє) // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 348-354.

В статтє рассматриваетсѧ видение известного искусствоведа и историка, подолѧнина Владимира Сичинского Запорожской Сечи – мирового феномена, над которым задумывались и стремились розгадать многие поколения исследователей, величию которой посвятил свои поэзии украинский поэт-пророк Тарас Шевченко.

Ключові слова: *козаки, Запорожская Сечь, Владимир Сичинский, Тарас Шевченко.*

Володимир Січинський про ставлення Тараса Шевченка до національних провідників

Розглядається відношення Володимира Січинського до творця нації Тараса Шевченка, до українських гетьманів, державних мужів і отаманів-патріотів, які боронили волю й самостійність України від Москви. І, зокрема, до Богдана Хмельницького, Переяславської угоди.

Ключові слова: Тарас Шевченко, національний провідник, гетьман, державний муж, патріот, Кость Гордієнко, Петро Дорошенко, Петро Калнишевський, Іван Лобода, Семен Палій, Павло Полуботок, Кирило Розумовський, Іван Самойлович, Іван Скоропадський, Богдан Хмельницький, Переяславська угода, Володимир Січинський

В. Січинський в праці «Шевченко – творець нації» (Нью-Йорк, 1951) [1] пише: «Ніхто не заперечує, що нація – себто Вища і завершена стадія розвитку етнічної маси, твориться протягом багатьох віків, як синтеза найрізномірніших явищ і нагромадження усіх здобутків духової і матеріальної культури народу». Всі ці «скарби творяться численними поколіннями і є продуктом цілої суспільності». При цьому не можна «відкидати значення поодиноких визначних індивідуальностей – творців та організаторів суспільного життя, громади, що становить субстрат нації». Адже «геніальні люди є лише продуктом суспільства» і вони «лише належно оформлюють і подають для мас в доступному вигляді ті ідеї, уявлення і прагнення, що стихійно нарастають і витворюються серед громадянства». Роль цих «визначних індивідуальностей винятково-велика», тому що вони «прискорюють розвій подій, скорочують процес дозування, немовби перемагають час – цей не збагнаний «четвертий вимір» буття» [1, с. 2].

Безсумнівно, що в процесі розвитку української нації, саме Т. Шевченка «треба вважати одним із тих геркулесів, – пише В. Січинський, – на котрих спочиває українська земля». Дослідник розкриваючи діяльність Т. Шевченка зауважує, що його інтереси «були різномірні і всебічні». Загалом, стверджує вчений, «не було такої ділянки і галузі суспільного життя, де б Т. Шевченко не приложив свого знання, праці або бодай торкнувся своїм вогненным словом». При цьому «в кожній ділянці ідей і засобів, для їх здійснення, мав свій оригінальний підхід, вироблену думку і своєрідну методу. А було це справою нелегкою в тих часах і умовах, коли «все мовчало». Здавалось, – пише В. Січинський, – що народ щезав з географічного обрїю. Україна – «обірвана сиротою над Дніпром плаче...» [1, с. 2].

Найважливішим для Т. Шевченка, – вказує В. Січинський, – було пробудити інтерес до проблем культурного, політичного та економічного життя, а також «наповнити душі ентузіазмом для самопожертви і жертвенної боротьби». Для втілення своєї мети Т. Шевченко «використовує усі модерні організаційні і пропагандивні засоби». Так, як письменник він «послугувався» усіма видами літературної творчості (балада, драматургія, дума, мемуари, оповідання, повість, поезія, поема). Як освітній діяч, пам'ятав про всі потреби національної освіти, починаючи від початкової (складав «буквар») до найвищої (вчиняв заходи щодо

заснування Академії мистецтв у Києві) школи. Як дослідник минувшини, «брав живу участь» в краєзнавчій та археологічній діяльності Археологічної комісії в Києві (1843-1846). Як суспільно-політичний діяч, став «одним з найбільш революційних ідеологів українського національного і соціального визволення, будучи співорганізатором першої новітньої організації політичного характеру – Кирило-Мефодіївського Братства. Як мистець, був визначним малярем, першорядним гравером і різьбярем, пробував свої сили в архітектурі та скульптурі. В музиці та співі був «тонким знавцем та інтерпретатором українського народної пісні». Як «мислитель і теоретик, крім концепцій українського національного руху, був творцем вселюдських ідеалів, зокрема чистого, ідеального християнства, людського співжиття, рівності, справедливості, особистої гідності, культу матері, родини і нації». «Не легко вирішити, – пише В. Січинський, – які саме з цих зазначених ділянок творчості мали в Шевченка, першенство і перевагу, бо всі вони були пов'язані в певній гармонії та служили цілості». Значення поета виходить далеко «поза рамки лише літературного геніального явища», адже він став для українців «ідеалом української духовості та ідеалом української культурної і політичної незалежності». Його «універсальні, вселюдські ідеали» ніколи «не йшли в розріз з його національними концепціями», які «відзначалися своєю ідеальною поставою та особливою людяністю» [1, с. 2].

Поставивши своєю головною метою активізувати свій народ у боротьбі за національне і соціальне визволення, Т. Шевченко у всій своїй творчій діяльності «головним інспіруючим чинником вважав українську минувшину», яка «мусіла стати рушійною силою для пробудження приспаної національної свідомості та незломності». На жаль, ця проблема ще й досі не увійшла в повну свідомість сучасних українців, які не до оцінюють «історизму», тобто власних національних цінностей, а «ганяються за модними гаслами та «актуальною тематикою» Найбільш захоплюючі поезії Т. Шевченка, що мають сюжети з української історії, «повстали з глибоких і самостійних студій поета», який мав свою концепцію Історії України [1, с. 2]. В завершенні своєї праці В. Січинський пише, що Т. Шевченко вчить нас, «що лише через власне усвідомлення, досконалість, – власні цінності і культуру – можна досягнути Свобідної Незалежної України – як найвище завершення нації» [1, с. 3].

Великий український поет-пророк Тарас Шевченко відносить у свої поемах до найвищої категорії національних провідників українських гетьманів й державних мужів, яких поділяє на добрих і лихих. До добрих поет у своїх творах зараховує тих гетьманів і отаманів-патріотів, які боронили волю й самостійність України від Москви: Костя Гордієнка, Петра Дорошенка, Петра Калнишевського, Івана Лободу, Семена Палія, Павла Полуботка, [2, с. 29]. До категорії лихих, за Т. Шевченком, належать Кирило Розумовський, Іван Самойлович, Іван Скоропадський та Богдан Хмельницький. Критерії такої оцінки впливають із самої історіософії поета-пророка, в якій перше місце займає боротьба українського народу з Московією, що її він слушно вважав найбільшим історичним і сучасним ворогом України [2, с. 30]. Зокрема, Т. Шевченко створивши «шкіц» із життя І. Мазепи, вклав, за свідченням відомого маляра Григорія Честахівського, в уста гетьмана таке речення: «Москалі ведуть усіх нас до загиби» [1, с. 3]. До деяких

гетьманів Т. Шевченко ставиться, одначе, критично, вказуючи, «якими правителі бути не повинні». Загалом же зображуючи постаті національних провідників, Т. Шевченко опирався на історичні факти, хоча в невеликій мірі ідеалізував їх відповідно до свого розуміння добрих провідників, що відповідали національній вдачі та цілковито відданих національним інтересам. Це в першій мірі такі індивідуальності, що зуміли б об'єднати народ спільною ідеєю, жити його життям, це люди з конструктивною творчою снагою, з незламною волею і вмінням організувати й командувати, з готовістю пожертвувати собою за національні справи. Таких національних провідників ставить поет у зразок майбутнім поколінням [1, с. 23].

До гетьманів-патріотів Т. Шевченко передусім відносить українського військового, політичного і державного діяча, гетьмана Війська Запорозького Правобережної України (1665-1676) Петра Дорошенка, який походив із старого козацького роду (*його дід Михайло був гетьманом на Січі в 1623-1628 рр. – авт.*). Це була досить розумна і шляхетна людина, добрий знавець свого народу, що «змагав до визволення України з-під опіки Москви й Польщі та об'єднання її під однією булавою». Для здійснення своїх планів гетьман «шукав протекторату Туреччини» [2, с. 31]. Зокрема він веде «переговори з Туреччиною та заручається її підмогою» і намагається «поставити Україну в нейтральне й незалежне становище між Москвою, Польщею і Туреччиною і запевнити їй повну свободу й автономію» [3, с. 341]. Це сприяло тому, що в 1668 р. П. Дорошенко «зміг з'єднати Україну під одною булавою», але це «суперечило політиці Москви й Польщі й вони своїми інтригами досягнули того, що лівобережні полки вибрали гетьманом московського ставленика Івана Самойловича (1672-1687), а правобережні – Михайла Ханенка, ставленика Польщі». Все це призвело до внутрішньої міжусобиці «з вмішуванням ворожих військ, що виступали на захист своїх гетьманів-маріонеток», а Україну в цей час «стали руйнувати турки, захищаючи П. Дорошенка, й настав час т. зв. «Руїни»». Загалом же політика гетьмана П. Дорошенка щодо «союзу з «бусурменом» була народним масам ненависна, вони її не підтримали», й П. Дорошенко, для добра України, зрікся булави на користь І. Самойловича. Т. Шевченко «дуже влучно схопив ситуацію тих страшних часів, збагнув належно становище й роль П. Дорошенка [2, с. 31] й «зобразив його як славного гетьмана і державного мужа, сповненого любові» до України, у поемі «Заступила чорна хмара та білу хмару». Поет присвятив П. Дорошенку «найтеплішу згадку з усіх гетьманів України: з'ясував трагізм ідеальних поривів цього гетьмана, його безвихідне становище й добровільну резигнацію з влади» [2, с. 32]. Т. Шевченко величає гетьмана «запорозьким братом», «славним Дорошенком» [4, с. 166]:

*«...Мов орел той приборканий,
Без крил та без волі,
Знеміг славний Дорошенко,
Сидячи в неволі...»*

Професор Д. Дорошенко пише, що «вірною оцінкою того гетьмана і його політики Т. Шевченко випередив навіть найвидатніших істориків свого часу». Адже гетьман «був єдиною світлою постаттю доби «Руїни» [5, с. 465-467].

До гетьманів-патріотів Т. Шевченко зараховує Павла Полуботка, українського військового та політичного діяча, чернігівського полковника, наказного гетьмана Війська Запорозького Лівобережної України (1722-1724). «Захист прав України і трагічна доля придбали Полуботкові славу національного героя в очах тогочасної української старшини й серед мас українського народу» й «дух Полуботка був живий на Україні» ще в першій половині ХІХ ст. [2, с. 32]. Т. Шевченко в комедії «Сон» зображує П. Полуботка як мученика за волю України, закатованого в 1724 р. Петром І у Петропавлівській фортеці. Зокрема П. Полуботок дорікає Петрові І [6, с. 275]:

*«...О царю поганий,
Царю проклятий, лукавий,
Аспиде неситий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними костями;
Поставив столицю
На їх трупах катованих!
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах...»*

Український поет-пророк, який особливу увагу в своїх творах приділяв історичним подіям пов'язаних саме з українським військовим, політичним і державним діячем, гетьманом Війська Запорозького Богданом Хмельницьким, «не надто ідеалізував Козаччину і Гайдамаччину, як це звичайно, пишуть наші літературознавці», – зауважує В. Січинський. Поет «був реалістом і не раз гостро картав їх за гультяйство і анархізм» [1, с. 3]. Він «краще як деякі історики, знав, що все лихо України – в нещасливому договорі гетьмана Богдана Хмельницького з Московщиною». На жаль, цього сьогодні не знають, чи не бажають знати, державні мужі України. Але не маємо чому дивуватися, адже після смерті автора «Кобзаря», навіть його найкращі друзі – Панько Куліш та Микола Костомаров «не вважали Московщину ворогом України, як це вони робили тоді, коли належали до тайного товариства Кирило-Мефодіївського Братства», ідеологом якого був Т. Шевченко [7, с. 2].

Історична концепція Тараса Шевченка найбільше відбилася в головніших історичних постатях. Зокрема, маючи «великий пієтизм до Гетьманщини, як своєрідної демократичної форми української державності», він критично ставився до хибних політичних кроків деяких гетьманів. Так, визнаючи непересічні заслуги гетьмана Богдана Хмельницького у соціальному визволенні України від польської шляхти, поет хоча й називає його «славним», але рішуче осуджує за Переяславську угоду [1, с. 2].

Через цю «неприродну спілку» «необачного Богдана, нерозумного сина», на думку Т. Шевченка, й «почалось усе лихо України» [1, с. 2]. Поет-пророк найбільш трагічними подіями в історії України вважав події згадані ним у містерії «Великий льох» (1845) [8] – Переяславську угоду, Полтавську трагедію та

зруйнування Січі. В цій поемі, де виступають три ворони, три лірники і три душі, поет найгостріше осудив Б. Хмельницького. Зокрема, проф. О. Багрій у книзі «Т.Г. Шевченко. Оточення, мотиви творчості, стиль. Том І» (1930) пише, що найбільш об'єктивним поясненням головної ідеї поеми-містерії «Великий Лях» є те, що «Шевченко вірить, що ця церква-домовина, себто Переяславський договір, розвалиться, і з-під руїн стане вільна самостійна Україна, яка розвіє тьму-неволю, засвітить світ правди і дасть можливість своїм дітям помолитися на волі. Це провідна ідея для розуміння містичного твору поета» [9]. Поет у містерії показує, як за свої провини пов'язані з цими подіями караються три душі: перша карається на цьому світі тому, що важко, хоча й несвідомо согрішила, – перейшла з повними відрами дорогоу гетьманові Богданові Хмельницькому, коли він їхав у Переяслав укладати договір із Москвою та присягати цареві Олексієві [7, с. 2]:

«...Дивлюсь – гетьман з старшиною.

*Я води набрала
Та вповні шлях і перейшла;
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслов
Москві присягати!..
І вже ледви я, наледви
Донесла до хати
Оту воду... Чом я з нею
Відер не побила!
Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тію клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестрички,
І в Рай не пускають» [8, с. 314].*

Це не «шовінізм проти своїх сусідів» – росіян, – пише В. Січинський, – це «лише боротьба за правду, справедливість і гідне місце української нації поміж рівних і свободолюбних народів» [1, с. 3].

Друга душа покарана Богом за те, що напоїла Петрові І коня після Полтавської битви [8, с. 315-316]:

*«...Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недолітком,
Як Батурин славний
Москва вночі запалила...»,*

а третя душа карається за те, що, будши ще дитям «усміхнулась до цариці Катерини, до лютого ворога України, голодної вовчиці» [8, с. 317], коли та їхала Дніпром після зруйнування Січі [2, с. 30]. При цьому поет вказує на те, що Петро І і Катерина могли руйнувати українську волю тільки тому, що Богдан Хмельницький «їздив у Переяслав Москві присягати» [7, с. 2].

У цій же поемі-містерії також виступають і три ворони: українська, польська і московська. Українська ворона хвалиться, як вона нищила й нищить український народ після того, як Хмельницький приєднав Україну до Москви: «Ви ще й не родились, як я отут шинкувала та кров розливала!...» [8, с. 320]:

*«...А з вольними козаками
Що я виробляла?
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живуці ж, проклятуці!
Думала, з Богданом
От-от уже поховала.
Ні, встали, погані,
Із шведською прибудую...
Та й тоді ж творилось!
Аж злішаю, як згадаю...
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими...».*

Слова прокляття вкладає поет-пророк Тарас Шевченко і в уста трьох лірників, з яких «один сліпий, другий кривий, а третій горбатий», що йшли «в Суботов про Богдана мирянам співати» [8, с. 326-327]:

*«...Якби йому Богдан оце
У руки попався,
У москалі заголив би,
Щоб знав, як дурити...»*

Про славного гетьмана Богдана та трагічні події писав й уболівав Тарас Шевченко і в інших своїх працях, зокрема, в таких творах, як «Гайдамаки» (1839-1841) [10], «Розрита могила» (1843) [11], «Чигрине, Чигрине» (1844) [12], «Сліпий» («Невольник») (1845) [13], «Суботів (Стоїть в селі Суботові ...)» (1845) [14], «Якби то ти, Богдане п'яний» (1859) [15], «Осії. Глава XIV. Подражаніє» (1859) [16] і в багатьох інших.

Найбільше уваги присвячує Т. Шевченко гетьману Хмельницькому, якого звинувачує в тому, що він своїм підписанням Переяславського договору вчинив фатальний крок – закопав волю України. Так, у поемі «Розрита могила» шукаючи вини Б. Хмельницького в тому, чому «гине Україна» і за що її безжалісно «сплюндровано» «старшим братом», поет називає Богдана «нерозумним сином» і вкладає страшні слова в уста матері України на адресу гетьмана, мати жаліє, що не задушила його ще в колиці [11, с. 252]:

*«... Ой Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,*

*Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.
Ой Богдане, Богданочку,
Якби була знала,
У колиці б задушила,
Під серцем приспала...»*

У поемі Т. Шевченко з «особливим сарказмом змалював яничар і перевертнів, що «так і ріжуть по московському, сміються та лають батьків своїх» [1, с. 3]. Поет-пророк немовби малює-провіщає сьогодення «незалежної» України й звертається до сучасних українських можновладців – перевертнів-яничарів [11, с. 252-253]:

*«... Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі...
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати».*

У 1844 р. Т. Шевченко написав поему «Чигринне, Чигринне ...». В ній поет оплакує славу колишньої гетьманської столиці, жалкує, що «все на світі гине» [12, с. 254], і

*«...заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила...»*

Тарас Шевченко бажає спокою душі Богдана Хмельницького, але водночас із великим сарказмом звертаючись до гетьмана, пише, а ти [12, с. 256]:

*«...Спи, Чигринне, нехай гинуть
У ворога діти,
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі».*

Гетьман Богдан Хмельницький, як вказує Тарас Шевченко, через Переяславську угоду має погану славу й серед українського народу. Зокрема в поемі «Сліпий» («Невольник») [9], поет, оповідаючи про долю Степана й Ярини, пише, що батько й син співаючи пісню про козацьку славу, про Саву Чалого, Гонтю і Залізняка, «добрим» словом пом'янули «... Богдана недомудра, ледачого сина» [2, с. 30; 13, с. 312].

У поемі «Суботів (Стоїть в селі Суботові ...)» чуємо докір поета Хмельницькому, що все віддав москалям, а вони його ще й лають, зокрема в

«Великому льоху» московський чиновник називає Хмельницького «мошенником» [14, с. 191-192]:

*«...Ото церков Богданова.
Там то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився...
Отак-то, Богдане!
Занапастив еси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така й дяка...
Отаке-то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже...
Так сміються ж з України
Стороннії люди!
Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна».*

А. Хвиля та Є. Шабльовський в редакційних примітках до поезії «Стоїть в селі в Суботові» (Т. Шевченко, «Кобзар», 1934) різко виступають проти Переяславського договору 1654 р. і називають його «запродажем України царській Москві». Водночас вони пишуть, що «Шевченко висміює сучасних йому великодержавних російських і українських поміщицьких істориків, які доводили в своїх працях «издревле пренадлежность земель Малой России к единой русской Богом хранимой земле, скипетром самодержавным осененной». Ще Катерина II не бажаючи більше чути про Україну та її народ, дала наказ «изкоренить развратное мнение, по коему поставляют себя народом от здешнего совсем отличным»... «Малая Россия ... – суть провинции которые правятся конфирмованными им привелегиями... Сии провинции ... надлежит легчайшими способами привести к тому, чтобы они обрусели и перестали глядеть как волки в лесу» [9].

Свого гострого осуду над гетьманом Хмельницьким поет не змінив до самої своєї смерті, про що у вірші «Осії. Глава XIV. Подражаніє», пише [16, с. 289]:

*«Погибнеш, згинеш, Україно...
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана...»*

Проте Т. Шевченко найсуворіше засуджує Б. Хмельницького за Переяслав, адже цієї політичної помилки поет не міг простити гетьману Хмельницькому й до своєї смерті. Так, за два роки перед своєю смертю, у поезії «Якби то ти, Богдане п'яний» [15], поет пише:

*«Якби-то ти, Богдане п'яний
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подив[ив]сь!»*

*Упився б! здорово упивсь!
І препрославлений козачий
Розумний батьку!.. і в смердячій
Жидівській хаті б похмеливсь
Або б в калюжі утопивсь,
В багні свинячім.
Аміль тобі, великий муже!
Великий, славний! та не дуже...
Якби ти на світ не родивсь
Або в колиці ще упивсь...
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного. Аміль».*

Уславлений український поет-пророк Тарас Шевченко вірив у перемогу Божої правди в світі, вірив у те [8, с. 328], що

*«...Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..»,*

й «увірюють на світі твої малі убогі діти!», що Україна «буде жити вільно, як рівна між іншими народами» [7, с. 2]. І немовби підсумовуючи свої важкі думки про гетьмана Богдана Хмельницького, Тарас Шевченко все ж таки в «Давидових псалмах» [17] писав:

*«Мій Боже милий, як то мало
Святих людей на світі стало...»*

Т. Шевченко свято вірив, що той, хто не боронив Україну до смерті, не обстоював її суверенності, а проголосив злуку з Москвою, той не є справжнім провідником свого народу й заслуговує на догану. Зокрема, А. Річицький в статті «До проблеми нації у Шевченка» (1930) пише, що Т. Шевченко картає Б. Хмельницького за те, що він не довершив національного визволення України, а «зрадивши революцію, поїхав у Переяслав Москві присягати». При цьому він цілком вірно відзначив ставлення Т. Шевченка до І. Мазепи: «Шевченко з усією силою своєю ненависти став проти перемоги Петра І над Мазепою, проти «собак Петрових» [9].

Проте більшовики, – пише П. Василенко, – всупереч ясному і недвозначно різкому засудженню Т. Шевченком Переяславської угоди намагаються до «пропагандивного воза московського чорносотенного єдинородства запрягти» й поета, намагаючись довести, що і Т. Шевченко був прихильником горезвісного «воз'єднання». Так, у примітках до «Кобзаря» (1939) московські прислужники писали, що «Шевченко під впливом націоналістичних істориків України відноситься до цієї події (*Переяславського договору – авт.*) негативно». 1949 р. У примітках до «Великого льоху» («Кобзар», 1949) зазначено, що Шевченко «під впливом націоналістичних істориків неправильно оцінює історичну роль Богдана Хмельницького». Проте вже в «Кобзарі» (1950) були відсутні твори: «Розрита могила», «Суботів», «Великий Льох», «Іржавець», «Якби – то ти Богдане, п'яний»

і т. д., себто усі ті твори, в яких Т. Шевченко виразно виявив свою прихильність до І. Мазепи та своє негативне ставлення до Москви і Переяславського договору. В 1951-1953 роках, роках «нечуваної московської шовіністичної пропаганди», коли «тяжкий московський чобіт придавив і розчавив усе живе і творче» в Україні настала доба «масового винищення людської душі, людського розуму, людської думки». Більшовицька літературознавча методологія стверджували, що Т. Шевченко є продуктом «благотворного впливу передової російської літератури», він «гаряче любив Росію і «великий російський народ», він «став письменником тільки завдяки «допомозі старшого брата» і він «ненавидить Європу і Америку» [9]. При цьому варто враховувати, що в Т. Шевченка, це не емоційне засліплення чи ненависть, адже поет часто згадує про подвиги гетьмана Б. Хмельницького над Польщею. Так, у поемі «Гайдамаки», поет словами благочинного попа звертається до нас українців, до своїх нащадків з призивом пом'янути праведних гетьманів і того «славного Богдана» [10, с. 456]:

*«...Згадайте праведних гетьманів,
Де їх могили? де лежить
Останок славного Богдана...»*

та подвиги гетьмана під Жовтими Водами, над Россю, під Корсунем [2, с. 30].

Своє відношення до Московії українська лицарська еліта виявила ще в 1514 р., коли під проводом князя Костянтина Острозького розгромила під Оршою російське військо, в 1613 р., коли з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним облягала Москву. Вітчизняні історики стверджують: «Не шукання «воз'єднання» з Московією привело Богдана Хмельницького до зустрічі з послами Олексія Романова в Переяславі в січні 1654 р., не бажання державного злучення і «підданства» штовхнуло його на цей крок! Не на це підніс він повстання в 1648 р., не для цього вів він майже безпереривну війну і не для цього розвинув широку дипломатичну діяльність: заключив три умови з Польщею, дві з Туреччиною, одну з Швецією і союз з Кримським Ханом, не для цього складав плян великої коаліції, приймав посольства не лише близьких сусідів, але й німецького імператора та далекої Венецької Республіки. Не для того, щоб кинути москалям на поталу свою Україну і Військо Запорозьке, приклав він стільки зусиль, щоб визволити їх з тяжких узів, якими вони були зв'язані з Польщею, створити незалежну владу і нові державні умови життя» [18, с. 6]. М. Андрусак (1954) подає слова з народної пісні «Гей, ти тату, тату наш! де ти подів маму нам?», що в зміненому вигляді ввійшли до українського національного гімну «Ще не вмерла Україна»:

*«Гей, Богдане, наш пане,
Ти наш славний гетьмане!
На-щось Україну запродав,
На-щось Україну москалеві дав?»*

При цьому він стверджує, що народна пісня «Вже більше літ двісті, як козак в неволі» та поезії Т. Шевченка «Розрита могила», «Чигрине, Чигрине», «Суботів», «Великий льох» найкраще ілюструють як український народ оцінив договір гетьмана Б. Хмельницького «з Московщиною, що став трагедією України». Але, на жаль, український народ й досі чекає від істориків повного «вияснення, чому найславніший з українських гетьманів так поступив?» [19, с. 3].

До інших гетьманів, що свідомо йшли на співпрацю з ворогами України, Т. Шевченко ставиться ще більш зневажливо, ніж до Богдана Хмельницького. Він називає їх «рабами, підніжками і гряззю Москви», «варшавським сміттям». Це ті, що проливали кров за ворожу справу «і нам, синам, передали свої кайдани, свою славу». Івана Скоропадського поет називає «дурним гетьманом», Іван Самойловича – «дурним поповичем», а про Кирила Розумовського і його старшин каже, що вони «пудром обсипались і в цариці патинки лизали» [2, с. 31]. Загалом, – пише В. Січинський, – твори Т. Шевченка «відзначаються великою самостійністю, виробленою методом та оригінальною технікою, пересякнуті безприкладною святою любов'ю і посвятою для свого народу і його буття». Саме в цьому «власне полягає їх велика сугестивна і виховуюча сила – як дороговказ і заповіт для нації». Недаремно на «цих вічних скрижалях, які не може знищити жадна сила, написано» [1, с. 3]:

*«... Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чії ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!...» [20, с. 120].*

Джерела та література:

1. Січинський В. Шевченко – творець нації / Володимир Січинський // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 59. – 13 березня. – С. 2-3.
2. Лесько І. Постаті національних провідників у поемах Шевченка / Іван Лесько // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1989. – Джерзі Ситі ; Нью-Йорк : Вид-во «Свобода», 1988. – С. 22-33.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ ; Відень : [б. в.], 1921. – 3-є вид. – 584 с.
4. Тарас Шевченко. Заступила чорна хмара та білу хмару // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847-1861. – С. 165-167.
5. Шевченко Т. «Кобзар» / Т. Шевченко ; УВАН в Канаді ; Ін-т шевченкознавства ; ред. Л. Білецький. – 2-ге вид., поправл. й доп. – Вінніпег ; Манітоба : Видавн. спілка Тризуб. – Т. 3. В неволі [Текст]. – 1953. – 576 с.
6. Тарас Шевченко. Сон (Комедія) // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 265-278.
7. Луців Л. Т. Шевченко про Б. Хмельницького і Переяславський договір / Лука Луців // Свобода (Нью-Йорк). – 1976. – Ч. 44. – 9 березня. – С. 2-3.
8. Тарас Шевченко. Великий льох (Містерія) // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 314-328.
9. Василенко П. Шевченко і Переяслав / П. Василенко // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 45. – 9 березня. – С. 2.
10. Тарас Шевченко. Гайдамаки // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 128-190.
11. Тарас Шевченко. Розрита могила // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 252-253.

12. Тарас Шевченко. Чигрине, Чигрине ... // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 254-256.
13. Тарас Шевченко. Сліпий («Невольник») // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 297-313.
14. Тарас Шевченко. Суботів (Стоїть в селі Суботові ...) // Шевченко Т. Г. Кобзар : [Вибр. поетичні твори]. – К. : МАУП, 2005. – С. 191-192.
15. Тарас Шевченко. Якби-то ти, Богдане п'яний // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847-1861. – С. 308.
16. Тарас Шевченко. Осії. Глава XIV. Подражаніє // Тарас Шевченко. Твори в 5 т. – К. : Дніпро, 1976. – Т. 2. – С. 289-290.
17. Тарас Шевченко. Давидові псалми // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 358-365.
18. Переяславська легенда / Комітет для відзначення 300-ліття боротьби України проти Московщини. – Лондон ; Манчестер ; Брадфорд ; Ноттінггам ; Единбург : З друкарні Української видавничої спілки, 1954. – 32 с.
19. Андрусяк М. Переяславсько-московський договір (з приводу 300-ліття) / Микола Андрусяк // Київ. Літературно-мистецький двомісячник (Філадельфія). – 1954. – Ч. 1. – січень-лютий. – С. 3-5.
20. Тарас Шевченко. До Основ'яненка // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 119-121.

Рассматривается отношение Владимира Сичинского к творцу нации Тарасу Шевченко, к украинским гетьманам, государственным мужам и атаманам-патриотам, которые защищали свободу и независимость Украины от Москвы. и, в частности, к Богдану Хмельницкому и Переяславскому соглашению.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, гетьман, національний пророк, державний муж, патріот, Кость Гордієнко, Петро Дорошенко, Петро Калнышевский, Іван Лобода, Семен Палий, Павел Полуботок, Кирилл Разумовский, Іван Самойлович, Іван Скоропадский, Богдан Хмельницький, Переяславське угодження, Владимир Сичинский.

В.С. Прокопчук,
м. Кам'янець-Подільський

Т. Г. Шевченко в житті і творчості Миколи Магери

У статті аналізується вплив життєвого подвигу і поезій Великого Кобзаря на життя і творчість письменника М.Н. Магери.

Ключові слова: Тарас Шевченко, «Кобзар», Микола Магера, Поділля, Кам'янець-Подільський, Дунаївці, поезія, твори.

Микола Никанорович Магера – український письменник, член Національної спілки письменників України, подолянин-дунаївчанин.

Народився в с. Могилівка (з 1958 року – частина Дунаївців) 1 вересня 1921 року. Тут здобув середню освіту. Воював у роки Великої Вітчизняної війни, нагороджений орденом Слави III ступеня, бойовими медалями. Закінчив Київський державний університет імені Т. Шевченка, викладав українську мову та літературу, був директором школи робітничої молоді у Віньківцях, завідував кабінетом української та російської мов Хмельницького обласного інституту удосконалення вчителів, працював інспектором шкіл обласного відділу народної освіти, викладачем Хмельницького педагогічного училища. Лауреат премій імені

Мелетія Смотрицького, Богдана Хмельницького, відзначений медаллю А.С.Макаренка.

Писати почав ще в шкільні роки. У його літературному доробку – 26 окремих видань: «Мати» – 1971; «Журавка» – 1973; «Чубчик» – 1982; «Юрасик» – 1984; «Друзі» – 1988; «Добра дівчинка» – 1988; «Кам'янецькими стежками» – 1989; «Батіжок» – 1990; «Хлопчаки» – 1990; «Зелені паляниці» – 1991; «Хитрий горобчик» – 1993; «Читаночка» – 1995; «З давніх літ» – 1995; «Привіт тобі, сонце!» – 1995; «Казки» – 1996; «Казка про Хоробрих з Найхоробріших» – 1997; «Вибрані твори» – 1998; «Мій Т. Шевченко» – 2002; «Безсмертний корінь» – 2003; «Моє воскресіння» – 2003; «Їх щастя попереду» – 2003; «Маленька хрестоматія» – 2004; «Пісня про кохання» – 2005; «Дві повісті» – 2005; «Квітка папороті» – 2006. Здебільшого – це оповідання для дітей. Є і повісті, поезії. Торкнувся він також життя і творчості Тараса Шевченка. На жаль, його художнє слово обірвалося саме на вершині досконалості – 12 червня 2006 року Микола Магера покинув світ земний. Покинув і Хмельницький, де прожив більшу частину життя, щоб повернутись у Дунаївці, ближче до родичів, друзів, до своїх вдячних читачів. Він застиг у мarmorі: за робочим столом, аркушем паперу, з ручкою, очі в задумі, відбувається процес творчості. Але вже позаземної...

Про Миколу Магеру його літературний доробок написано чимало. Біобібліографічний покажчик «Рідний край у творах Миколи Магери» (2011) зафіксував 34 публікації про життя і літературну працю письменника, але жодної про його шевченкіану [8, с. 51 – 53]. Тому й робимо спробу прослідкувати роль і місце Тараса Шевченка в житті і творчості письменника Миколи Никаноровича Магери.

Хтось називає його дитячим письменником, бо в жанрі казки, оповідання вихлюпував ніжну душу, ділився тонкимиспостереженнями за природою – рослинами, птахами, квітами. А ще в них – багатолітні психолого-педагогічні спостереження за дітьми, глибоке бачення їх внутрішнього світу, що робить його твори «дитячими», близькими дитячому світорозумінню, отже – про дітей і для дітей.

Однак не варто обмежувати діапазон творчих захоплень і можливостей Миколи Никаноровича, так би мовити, дитячим жанром. Його дитячі твори повчальні й для дорослих. Візьміть хоча б «Казку про Хоробрих з Найхоробріших». Чи не є то філософія нинішнього життя? Чи не кличе він нас, дорослих, стати тими ж Хоробрими з Найхоробріших у битві за нове життя? А його оповідання – сповіді про пережите в дитинстві, на фронті, у часи колективізації, голодомору, репресій?

Або взяти поезії, особливо – воєнних літ. Або – повісті, публіцистику. Маємо справу з митцем, який сказав своє слово в літературі і посіяв не одну мудру думку, не одне образне слово успраглий ґрунт нашої духовності.

Під час однієї із зустрічей (а скільки їх було очікуваних і приємних!) заговорили про Т.Г.Шевченка. Бо тільки що повернувся з колегами – працівниками відділу освіти та директорами шкіл Дунаєвського району з Канева, с. Шевченкове, поклонився землі, яку сходив Тарас малими босими ногами. Враження переповнювали. Яюсь поволі і я, і Микола Никанорович почали

пригадувати все, що пов'язане в особистому й творчому з Великим Тарасом. Ходили вулицями рідних Дунаївців, кланяючись знайомим, і розмовляли. Бо і цього разу, як сказав В.Женченко,

*... Вогонь розмов наш не прив 'яв,
Усе говоримо - це ж треба!
Не наговоримось ніяк!*

Зійшлись на тому, що в кожного – свій Т. Шевченко, своє його сприйняття, оцінки, свій дотик і певне віддзеркалення в житті та праці.

З великим інтересом слухав розповідь письменника про його Тараса Шевченка. А він відкрився йому давно. Ще з дідусевої науки. Та, власне, перегорнемо сторінки творів Магери М. Н., заглянемо в пережите, передумане.

У повісті «З давніх літ» згадує, що вперше почув про Т. Шевченка ще в дошкільні роки, у дідусевій хаті в Слобідці Іванковецькій, де в більшій її частині, у світлиці, розташовувалась сільська початкова школа. Слухав, як учитель декламував його вірші, як «шпорталися» в поезіях Кобзаря учні, бо ще не вміли добре читати. Лише одна дівчинка так гарно декламувала, ніби співала пісню:

*«Садок вишневий коло хати,
Хруці над вишнями гудуть...».*

На тому уроці вперше почув слово «Кобзар» і побачив ту святу для нашого народу книжку Т.Г.Шевченка. Закінчує Микола Никанорович розділ «Дідова школа» словами: «У тій дідовій школі я справді навчився читати...». Йому вчитель навіть «дозволив тримати і читати по складах «Кобзар» Тараса Григоровича Шевченка» [3].

А потім, коли став школярем, вивчав твори Т. Шевченка з першого класу, читав його вірші під час шевченківських свят. Поступово в свідомості майбутнього письменника карбувалися ім'ята думи Тараса.

У часи лихоліття, коли німецькі фашисти плюндрували Поділля, юнаку вірші «Тарасе» (13.09.1943 р.) молять:

*Встань, Кобзарє, встань з могили,
Встань і подивися:
Ще одним хоч до народу словом озовися!
Може мій народ проснеться,
Візьметься за зброю,
Як не собі, то нащадкам
Відвоює волю...*

Значно пізніше, у 90-і, цей вірш побачив світу збірках М. Магери «Я хочу жити» (1990), «Привіт тобі, сонце!» (1995)[6; 7]. У тих збірках є ще одне «Слово» до Кобзаря:

*Тарасе рідний і гнівний,
Для ворогів й тепер страшний,
Явись до мене у хатину
І влий у мозок свою силу,
І дай-но музу невеселу,
Але гнівну! Щоб затремтіли
Фашисти в краю моїм ріднім*

*Від слів гарячих й полетіли
У прірву чорну, домовину! (1943).*

На фронті М. Магера не раз читав напам'ять твори Т.Г. Шевченка і солдатам, і офіцерам.

Пізньої осені 1944 року в поїзді, що ніс його з Карельського перешийка до Сандомирського плацдарму, написав свого «Заповіта». Він звертався до друзів, щоб, коли загине від ворожої руки, поховали при стежці. А щоб легше було лежати на чужині, посипали на груди святої землі з України, яку носив у платочку, беріг, як святиню.

А потім, під час навчання в Київському державному університеті імені Т.Г. Шевченка, у школах та педучилищі, де викладав українську мову і літературу, під час багатолітньої праці методистом обласного інституту удосконалення вчителів, інспектором шкіл обласного відділу народної освіти, спілкування з Т.Шевченком поглибилось, благотворно відбившись на творчості Миколи Магери – письменника. Він став палким його прихильником і популяризатором.

1961 і 1964 років, коли в Україні широко відзначали 100-річчя з дня смерті і 150-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка, очолював секцію літератури і мистецтва Хмельницького обласного товариства «Знання». На його плечі лягла участь Товариства в підготовці й проведенні в області цих знаменних дат. З того часу зберігся великий плакат «Вічно живий у пам'яті народній», випущений товариством «Знання» накладом 3 тис. прим. Його редактором був Микола Никанорович. Тоді чи не вперше було визначено маршрут Т. Г. Шевченка на Поділлі. За вказівкою голови обласного товариства «Знання», завідуючого обласним відділом народної освіти С.Д. Бабишина шлях, яким восени 1846 року їхав молодий Т. Шевченко до губерньського Кам'янця–Подільського, школярі обсадили деревами. Правда, тоді ще не був уточнений маршрут, йшли дискусії з цього питання, які, до речі, не завершилися й досі, тому були й помилки. Але дерево, де б воно не було посаджене, а тим більше – з такими добрими намірами, то завжди добре. Простимо тогочасникам їх «помилку».

У М. Н. Магери зберігається Грамота (єдина в області) за підписом М.П. Бажана, голови урядового ювілейного комітету, якою відзначена його активна участь у підготовці та відзначенні 150-річчя Т.Г. Шевченка. І це – цілком заслужено. Тоді секція літератури і мистецтва обласної організації товариства «Знання» проводила тижні Кобзаря в районах, надіслала на місця розмножені на ротаторі лекції, які підготували Микола Магера, Раїса Молчанова, Анатолій Сваричевський та інші лектори.

Свої знання творчості Кобзаря і досвід просвітника втілив у створеній у Хмельницькому педучилищі кімнаті-музеї Т. Г. Шевченка – 14 стендах, багатьох вітринах, альбомах, папках. І хоч у ті часи розгорталася форсована русифікація навчального процесу, Микола Никанорович продовжив у педучилищі декади української мови та інші заходи, про що повідомляли газети «Радянська освіта», «Радянське Поділля», «Корчагінець», «Літературна Україна».

Найвищого вияву шевченкіана Миколи Магери зазнала в повісті «Кам'янецькими стежками», яка 1989 року в Хмельницькому поліграфвидавці вийшла накладом у 5 тис. прим. [4]. У ній письменник розповів про перебування

Т. Шевченка восени 1846 року в Кам'янці–Подільському. Не раз звертався письменник до видавництва «Молодь», «Веселка», журналів «Вітчизна», «Жовтень» з пропозицією про видання повісті, але йому щиро радили з огляду на час не поспішати з публікацією, не ускладнювати собі життя...

Наприкінці 80-х, коли трохи розвиднілось на літературному небокраї, світлим промінням пробилась раніш «неактуальна» література, книги про рідний край. Поява повісті «Кам'янецькими стежками» привернула увагу не тільки подолян. Посипались рецензії, відгуки. Високо поцінував її Олесь Гончар. У листі 31 березня 1990 року писав: «Шановний Миколо Никаноровичу! Дякую за книжку, за талановите відтворення тих місць, які і я колись мав щастя бачити. Сподіваюсь, що читачі належно оцінять Вашу працю, яка знайомить нас так переконливо з перебуванням Шевченка в Кам'янці–Подільському і з рідкісними піснями, що йому там відкрились». Петро Жур, відомий шевченкознавець із Ленінграда, 14 березня того ж року написав українською мовою: «Сердечне спасибі Вам і за повість «Кам'янецькими стежками». Я свого часу, працюючи над «Думою про вогонь», мандрував тими ж стежками. Читаючи Вашу книжку, я наче знову побував у тих краях, де ходив наш Тарас» [5, с. 132].

Така висока оцінка – то не просто вдячність за увагу, за надіслану книгу. Вона цілком умотивована і заслужена. Бо повість побудована на документальній основі. Автор детально вивчив публікації, що стосувалися факту перебування Тараса Шевченка на Поділлі, відображення в його повістях «Варнак» та «Прогулка с удовольствием и не без морали» подільських мотивів – побаченого, почутого, записано й замальованого. Адже приїжджав він до губернського центру із спеціальним завданням Київського, Волинського і Подільського генерал – губернатора Дмитра Бібікова – куратора Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (Київської археографічної комісії), яка діяла з 1843 року. Розпорядження гласило:

«Сотруднику Временной комиссии для разбора актов Шевченке.

Поручаю вам отправиться в разные места Киевской, Подольской и Волынской губерний и постараться собрать следующие сведения:

- 1) о народных преданиях, местных повестях, сказаниях и песнях, и всему, что вы узнаете, составит описание, а песни, рассказы и предания сколько можно списать в том виде, как они есть;
- 2) о замечательных курганах и урочищах, где и в каком месте они есть и какие на счет собственно их существуют на месте предания и рассказы, а также и исторические сведения. С этих курганов снять эскизы с изображением их формы и величины и описать каждый по собранным сведениям;
- 3) осмотреть замечательные монументальные памятники и древние здания и составить им описание, чтобы можно было распорядится снять с них в будущем году рисунки. Если бы где-либо вы имели возможность достать какие-либо древности, письменные грамоты и бумаги, то таковые доставить ко мне или, узнав, где они находятся, о том донести...» [2, с. 239 – 240].

Крім цього, було видано ще й таке посвідчення: «Предъявителю сего,сотруднику Высочайше учрежденной при мне временной Комиссии для разбора древних актов свободному художнику Шевченке поручено собрать в

Киевской, Подольской и Волынской губерниях разные сведения о народных преданиях и рассказах, о курганах, древних памятниках, а также собрать древние акты, бумаги и т.п. Почему предписывается градским и земским полициям Киевской, Подольской и Волынской губерний оказывать Т. Шевченке при исполнении возложенного на него поручения самое деятельное законное содействие» [1].

Миколі Магері були відомі тексти листів, задресованих Д.Г. Бібіковим подільському губернатору Афанасію Радіщеву та главі Подільської єпархії архієпископу Арсенію, в яких той просив виявити Тарасу Шевченку всіляке сприяння у виконанні доручень генерал-губернатора Південно-Західної Росії. Так росіяни назвали інкорпоровану наприкінці XVIII ст. частину України, аби ні духу, ні згадки не було про цю вічно непокірну свободолюбиву землю.

Оскільки й досі не має єдиної думки про час перебування Тараса Шевченка на Поділлі, автор прийняв версію шевченкознавця Петра Жура щодо дати і маршруту. Відповідно до неї 32 – літній дипломований художник і письменник вирушив до Кам'янця-Подільського поштовим екіпажем у середу 25 вересня 1846 р. Дорога пролягла через Васильків – Білу Церкву – Липовець – Брацлав–Серби – Могилів-Подільський – Літнівці (так тоді називалася Нова Ушиця) – Миньківці–Рахнівку. Увечері 27 вересня дообрався до Старого міста подільського губернського центру.

З цієї дати, виписаної на кленовому листочку (так художник – оформлювач книжки позначив сім розділів – сім днів перебування Тараса Шевченка в Кам'янці-Подільському), почалося його перебування на Поділлі. Письменник простелив кам'янецькі стежки «Кобзаря» і до фортеці, її Папської вежі, і до Воздвиженської церкви на Карвасарах, Кармалюкової гори. І, звичайно, – до Кам'янецької чоловічої гімназії. Зустрічі з директором М.І. Воциніним, географом П.О. Чуйкевичем та учнями залишили взаємний незгладимий слід. 1992 року цей факт увічнено меморіальною дошкою на приміщенні нинішнього історичного факультету, де свого часу розміщувалася гімназія, зі словами: «У цьому будинку 1846 року перебував великий український поет, художник, революційний демократ Т.Г. Шевченко».

М.Н. Магера «олюднив» перебування Тараса Шевченка в Кам'янці, ввівши у повість образи носіїв подільського фольклору. Найперше – це Петра Чуйкевича, з яким знався ще із Києва, з часу зустрічі на квартирі Пантелеймона Куліша. Це він записав Тарасу три подільських народних ліричних пісні «Пливе щука з Кременчука», «Зійшла зоря ізвечора», «Ой, Кармелюче, по світу ходиш», пройнятих подільськими мотивами [9, с. 11 – 13].

Чи не з нашою гаївкою–веснянкою співзвучна перша із них:

*... Тече річка невеличка, тече собі стиха,
Хто не знає закохання, той не знає лиха.
Тече річка невеличка, скочу – перескочу,
Оддай мене, моя мати, за кого я схочу...*

Син дворянина з Чернігівщини, вихованець професора Михайла Максимовича, збирач і прекрасний виконавець українських пісень, учитель латинської мови Рівненської, географії Кам'янецької гімназій Петро Омелянович

Чуйкевич входив до кола українських патріотів – членів Кирило-Мефодіївського братства. Не раз зустрічався з Тарасом Шевченком, ділився думками, враженнями. А наймицка Одарочка виспівала Тарасові не одну народну пісню. Контакти з молоддю (а вони такі були, недарма вихованець музиканта і композитора Антона Коципінського дунаєвчанин Владислав Заремба згодом поклав на музику близько 30 віршів Т. Шевченка) передав через спілкування з гімназистом Грицьком Кучеренком, який возив київського гостя у Привороття Маківське на Кармалюкову гору. Серед інших персонажів – канцелярист Ян Жебрацький, гімназист-шляхтич Чеслав, циганчук, кочмар, кам'янчанин Северин, який повідав Тарасові про ув'язнення Кармалюка в Кам'янецькій фортеці.

Сім днів пролетіло швидко. 3 жовтня, у четвер, поштовий екіпаж покидав Кам'янець-Подільський. Промайнули останнібудинки і почалася довга дорога до Проскурова. У долині залишилися Гуменці, над ними – Кармалюкова гора, потім– Нігин, Тинна, Ярмолинці, Проскурів. Запамяталася Меджибізька, а далі – трохи менша Летичівська фортеці.

Усе це потім на засланні, 1858 року, Т. Шевченко згадає в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали»: «Бедная, малосильная Волынь и Подолия, она охраняла своих распинателей в неприступных замках и роскошных палатах. А моя прекрасная, могучая, вольнолюбивая Украина туго начиняла своим вольным и вражьем трупом неисчислимые огромные курганы. Она своей славына поталу не давала, ворога – деспота под ноги топтала и свободная, нерастленная умирала. Вот что значат могилы и руины. Не напрасно грустны и унылы наши песни, задумчивые земляки мои. Их сложила свобода, а пела тяжкая одинокая неволя» [10].

Повість «Кам'янецькими стежками» згодом, 2002 року, стала основою нової книги Миколи Магери «Мій Т. Шевченко» [5]. До неї окрім вказаної повісті ввійшли вірші «Тарасе» (1943), оповідання «Вимушена ночівля», присвячене професору Нілі Волошиній, «На шхуні», а також уривок з повісті «З давніх літ», поданий під заголовком «Садок вишневий коло хати». У книзі вміщені відгуки на повість «Кам'янецькими стежками» Олеся Гончара та Петра Жура, а також інтерв'ю кореспондента Хмельницького обласного радіо В.І. Грищука з М.Н. Магерою, в якому письменник 29 травня 2000 року розповів про своє сприйняття Тараса Шевченка.

Якраз у 90-і роки яскраво засяяла зірка письменника М. Магери, з'являлись щороку одна–дві книги. Він став прапором демократичних сил, особливо – літературної молоді. Очоливши обласний осередок Товариства української мови імені Т.Г. Шевченка, по-суті віродив у такий спосіб кращі традиції Подільської «Просвіти».

Під час урочистого відкриття у Кам'янці – Подільському 19 травня 2000 року міжнародного шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій...», письменнику, члену Національної спілки письменників України Миколі Никаноровичу Магері був вручений диплом лауреата Хмельницької обласної премії ім. Т.Г. Шевченка. Зал, де були присутні віце-прем'єр Микола Жулинський, гості з Києва, Канади, США, Росії та інших країн світу, стоячи вітав нового лауреата найвищої обласної премії в галузі культури...

Микола Никанорович Магера зайняв чільне місце в плеяді подільських шевченкознавців, таких як Олександр Відоменко, Анатолій Сваричевський, Віталій Мацько, Євген Назаренко, Станіслав Федоренко, Олег Будзей та інших. Життя і творчість Тараса Шевченка стали потужним стимулом його діяльності, сформували життєву і творчу позицію Миколи Магери, українського патріота, просвітника, митця.

Джерела та література:

1. Будзей О. Кобзар і Кам'янець. Документ / Олег Будзей // Подолянин. – 2014. – 28 лют. (№ 9). – С. 8.
2. Левицкий О.И. Археологические экскурсии Т.Г. Шевченко в 1845 – 1846 гг. // Киевская старина. – 1894. – С. 231 – 244.
3. Магера М.Н. З давніх літ: повість / Микола Магера. – Хмельницький: поділля, 1995. – 96 с.
4. Магера М.Н. Кам'янецькими стежками: повість / Микола Магера. – Хмельницький: Облполіграфвидав, 1989. – 158 с.
5. Магера М.Н. Мій Т. Шевченко / Микола Магера. – Хмельницький, 2002. – 141 с.
6. Магера М.Н. Привіт тобі, сонце!: поезії, казки, щоденник / Микола Магера. – Хмельницький, 1995. – 134 с.
7. Магера М.Н. Я хочу жити: поезії / Микола Магера. – Хмельницький: Облполіграфвидав, 1990. – 53 с.
8. Рідний край у творах Миколи Магери: бібліогр. показ. / Наук. б-ка Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка; Дунаєвецька райбібліотека [уклад.: В.С. Прокопчук, Т.К. Прокопчук]. – Дунаївці; Кам'янець-Поділ.: Зволейко Д.Г., 2011. – 56 с.: 8 фото.
9. Сваричевський А.В. Шевченко і Поділля. Земля, яку сховає Тарас / Анатолій Сваричевський. – Хмельницький : Поділля, 1994. – 64 с.
10. Шевченко Т.Г. Твори: в 5 томах. – К.: Дніпро, 1995. – Том 4: Повісті. – С. 202.

В статті аналізується вплив життєвого подвигу і стихів Великого Кобзаря на життя і творчість письменника М.Н. Магери.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, «Кобзарь», Николай Магера, Подолье, Каменец-Подольский, Дунаевцы, поэзии, произведения.

ПРО АВТОРІВ

- Баженов Лев Васильович**, доктор історичних наук, професор, академік УАІН, голова обласної організації НСКУ, директор Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.
- Баженова Стефанія Едуардівна**, доктор історичних наук, професор, завідувач лабораторії інноваційних технологій в туризмі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, член НСКУ, дійсний член Центру дослідження історії Поділля
- Блажевич Юрій Іванович**, кандидат історичних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, голова Хмельницької міської організації НСКУ.
- Візнюк Вероніка**, провідний науковий співробітник ДКЗ "Межибіж", член НСКУ.
- Гальчак Сергій Дмитрович**, доктор історичних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, голова Вінницької обласної організації НСКУ, директор Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля.
- Завальнюк Кость Віталійович**, кандидат історичних наук, головний спеціаліст Державного архіву Вінницької області, член НСЖУ.
- Іваневич Лілія Анатоліївна**, кандидат історичних наук, член НСКУ і НТШ (м. Хмельницький).
- Козельський Ян (Іван) Домінікович**, редактор газети «Колос» (Стара Синява), член НСКУ, член НСЖУ.
- Прокопчук Віктор Степанович**, доктор історичних наук, професор, директор наукової бібліотеки Національного університету імені Івана Огієнка, заступник голови обласної організації НСКУ, лауреат Премії імені академіка Петра Тронька.
- Трембіцький Анатолій Михайлович**, кандидат історичних наук, доцент Хмельницького інституту МАУП, заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника «Межибіж», завідувач Хмельницьким міським віддіом Центру дослідження історії Поділля, член НТШ і НСКУ.
- Філінюк Анатолій Григорович**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
- Хоптяр Юрій Анатолійович**, кандидат історичних наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, дійсний член Центру дослідження історії Поділля, член НСКУ.

Хоптяр Андрій Юрійович, аспірант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

ЗМІСТ

Хоптяр Ю.А., Хоптяр А.Ю. Подорож Т. Г. Шевченка на Поділля та Волинь (1846 р.)	3
Гальчак С.Д. Тарасовими шляхами Вінниччини	7
Гальчак С.Д. З "Немирівської колиски"	16
Завальнюк К.В. Вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка на Вінниччині в період Української революції (1917-1920 рр.)	20
Баженов Л.В., Баженова С.Е. Шевченкіана на Хмельниччині (1989-2014 рр.)	26
Блажевич Ю.І. Міжнародне Шевченківське літературно-мистецьке свято «В сім'ї вольній, новій...» на Хмельниччині	35
Козельський Я. Д. Метаморфози навколо пам'ятника Т. Шевченку у Старій Синяві	40
Філінюк А. Г. Тарас Шевченко як історик України	47
Візнюк В. Поетичні образи Т.Г. Шевченка (поема «Чигрине, Чигрине...») в "Інтерпретаціях" С.Смаль-Стоцького	57
Трембіцький А.М. Володимир Січинський про Запорозьку Січ у творчості Тараса Шевченка	62
Трембіцький А.М., Іваневич Л.А. Володимир Січинський про ставлення Тараса Шевченка до національних провідників	72
Прокопчук В.С. Т. Г. Шевченко в житті і творчості Миколи Магери	83

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців
України

Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ПОДІЛЛЯ

ЗБІРНИК ПРАЦЬ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАСІДАННЯ НАУКОВОГО КРУГЛОГО СТОЛУ, ПРИСВЯЧЕНОГО 200-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Видання здійснене за сприяння Кам'янець-Подільської міської
організації партії «Рідне місто» (голова – В. Гаврилук)

Підписано до друку 25.04.2014 р. Гарнітура «Книжник».
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 8,4. Обл. – вид. арк. 8,9.
Тираж 50.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.